

CASTELLBISBAL

UNA HISTÒRIA POTA-ROJA
De l'antiguitat al 1979

AJUNTAMENT DE CASTELLBISBAL

Edició

Ajuntament de Castellbisbal

Direcció del projecte

Servei d'Arxiu i Gestió Documental de l'Ajuntament de Castellbisbal – Arxiu Municipal de Castellbisbal

Realització editorial

Som⁹

Direcció científica

Àngel Casals Martínez

Autors dels textos

Àngel Casals Martínez, Carles Buenacasa Pérez, Isaac Àlvarez Brugada, Joan Pons Alzina, Joan Ramon Triadó Tur, Jordina Sales i Carbonell, Josep Pich i Mitjana, Maria Soler Sala, Víctor López Mirabet

Recerca d'imatges

Víctor Jurado Riba

Disseny gràfic i maquetació

Enric Adell

Revisió lingüística

Arnau Cònsol, Laura Llahí i Francesc X. Navarro

Procedència de les imatges

Ajuntament de Castellbisbal, Arqueociència, Arxiu Capitular de Barcelona, Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, Arxiu Diocesà de Barcelona, Arxiu Històric del Bisbat de Sant Feliu de Llobregat (Fons Arxiu Parroquial de Sant Vicenç de Castellbisbal), Arxiu Fotogràfic de Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu Municipal de Castellbisbal, Arxiu Municipal de Gelida, Arxiu Nacional de Catalunya, Biblioteca Central de Terrassa, Biblioteca de Catalunya, Biblioteca Nacional de España, Biblioteca Virtual de Defensa, Carles Buenacasa, Generalitat de Catalunya, Giancarlo Francone, Google Books, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, Jesús Vico Subastas, Jordi Gibert Rebull, *L'Esquella de la Torratxa*, *La Actualidad*, *La Campana de Gràcia*, Mar Rovira, Museu de Badalona, Museu de la Pagesia de Castellbisbal, Museu de Terrassa, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Natàlia Salazar, Quim Roser, Rafael Català, Ton Duran Rabella, Universitat de Barcelona, Pavelló de la República, Wikimedia Commons.

Impressió i enquadernació

Dilograf SL – Cornellà de Llobregat

El llibre ha estat compaginat amb les tipografies *Calluna* i *Calluna Sans*. Imprès sobre paper Magno Satin de 115 g certificat PEFC i FSC. El color de la portada i dels títols està inspirat en el color Pantone 492 corresponent al color de les argiles del terme municipal.

Primera edició: abril 2022

© de l'edició: Ajuntament de Castellbisbal. Arxiu Municipal de Castellbisbal

© dels textos, els seus autors

© de les fotografies i reproduccions de documents, els seus autors i centres d'arxiu corresponents

En cas de detectar qualsevol error en l'autoria de les fotografies o contingut del text es pot comunicar per escrit a l'editor per corregir-ho en edicions posteriors.

Dipòsit legal: B 3707-2022

Castellbisbal, una història pota-roja

Castellbisbal a l'època medieval

AJUNTAMENT DE CASTELLBISBAL

gōz. s.† rajmūdi de pmeta. s.†
arnalli de uerdeger. s.† rajmūdi de
podio oriol. s.† gutllim de scō iohē.
S.† nū petri de corro sc̄ptoris qui
hoc sc̄psit die 7 anno quo sup̄.

n. 195.

Sño barchonēsi ep̄o. exe
unt de castro ep̄ali. xxx. paria ga
llinarū 7 cauponū. entre jouas ecens.
7. xiii. p̄nas de carne salada. 7. xx. iij.
sol daltia part de. iij. porcs. 7 pesters
vii. sol censals. e. x. moutons. 7. iij.
agnels. 7 de molino de guisen. 1. sexter
de blad. et de molino dauyda las duas
partz. edel mas de sacortada. so q̄rt de
so quen eiz. ede narsen dauyda la grer
de so quen eiz. ester la caponada. eduna
yssa den uenrel fossar. lo q̄rt el brassa
ge. edel mas de salbareda. la tersa part
de la tascha de tota re quen escha. 7 de
tot home o femna ques moura el castel.
que fassa leissa la terza part es del bisbe.
de so que lassara als senors. e p̄totz ans
vi. q̄rtes de balat censals. una migera

VOLUM 1

Castellbisbal a l'època medieval

ÀNGEL CASALS MARTÍNEZ

(Barcelona, 1963) és professor agregat de la Universitat de Barcelona. Doctor en Història Moderna, ha investigat sobre història institucional, història de la violència i el bandolerisme a l'època moderna. És membre del Grup d'Estudis d'Història de la Mediterrània Occidental. La darrera obra que ha publicat és *El bandolerisme a la Corona d'Aragó* (2012-2017, dos volums). Ha estat el director científic d'aquesta publicació.

MARIA SOLER SALA

(Abrera, 21 de març de 1977) és professora d'Història i Arqueologia Medieval de la Universitat de Barcelona. Ha dedicat la seva recerca a l'estudi de la societat, l'economia i el territori del comtat de Barcelona a l'edat mitjana, basant-se en els textos escrits, l'arqueologia i el paisatge. Destaquen en aquest sentit els seus llibres *L'església de Sant Pere d'Abrera. Estudi històric i arqueològic* (Ajuntament d'Abrera, 2000) i *Celebrar mercado y feria en el Condado de Barcelona, siglos XI-XIII* (Editorial Milenio, 2022).

Castellbisbal a l'edat mitjana

La crisi i posterior desaparició de l'Imperi romà d'Occident va suposar una profunda transformació de les estructures polítiques, econòmiques i socials de l'època anterior. Al territori de Castellbisbal, la descomposició del món romà es pot resseguir a través de tres indicis principals: la decadència de les vil·les romanes, la redistribució de l'hàbitat dispers i l'expansió de la ramaderia, en detriment dels cultius. En època visigoda, les dues vil·les romanes de Castellbisbal (Ca n'Esteper i Can Pedrerol de Baix) van ser abandonades, tot i que alguns dels seus espais, convenientment adaptats als nous temps i a les noves formes d'explotació i organització del territori, continuen usant-se.

Sabem ben poca cosa sobre la conquesta musulmana al territori de Castellbisbal, que durant el s. VIII va passar a formar part d'un vast imperi, que s'estenia des de l'oceà Índic fins a l'Atlàntic i que era governat pels califes de Damasc, sota les directrius de l'islam. La brevetat del domini sarraí (poc menys de noranta anys) ens permet interpretar algunes continuïtats al territori del Llobregat, alterades només per la creació d'alguns enclavaments de control, com ara la fortalesa d'Alcalà a Sant Boi de Llobregat, i per l'aparició d'una nova toponímia àrabo-berber en determinats indrets: Masquefa, Gavà o Gelida, en són bons exemples.

Els musulmans van marxar de Catalunya empesos pels francs, un poble d'origen germànic assentat al territori de l'actual França. L'únic indicatiu de què disposem sobre la conquesta carolíngia de Castellbisbal és la documentació d'una batalla desenvolupada al lloc d'*ad Ponte*, que molt possiblement es refereix al Pont del Diable, un pas ben

conegut i molt estratègic dins de la xarxa de comunicacions antiga i medieval. De l'esmentada contesa bèl·lica en sabem ben poques coses, més enllà que els carolingis van obtenir-ne un botí important, format per cavalls i una espasa de plata. I és que era l'afany de riqueses el que movia els homes de frontera a participar en la conquesta de nous territoris, per obtenir-ne terres i compensacions.

Tant l'expansió del domini comtal com la implantació del feudalisme van portar una nova i profunda transformació del territori. S'observa arreu la construcció de castells, inicialment vinculats a l'estratègia de la conquesta, però ben aviat esdevinguts poderosos enclavaments de control jurisdiccional. És en aquest context on cal situar la construcció del castell de Castellbisbal, avui desaparegut, conegut des de l'any 1012. Situat sobre l'extrem occidental del turó de les Garses i a més de cent metres per sobre del riu Llobregat, constituïa un enclavament estratègic sobre el curs fluvial, el congost i l'estret del Papiol, a banda de ser un punt de connexió visual directe amb la fortalesa de Castellvell de Rosanes.

Durant l'edat mitjana, el terme de Castellbisbal era dins de la baronia dels Castellvell, que comprenia els actuals termes de Martorell, Castellbisbal, Sant Andreu de la Barca, Castellví de Rosanes, Abrera, Sant Esteve Sesrovires i Olesa de Montserrat. Aquest ampli espai territorial estava en mans del llinatge dels Castellvell, que posseïen la senyoria sobre el terme de Castellbisbal en servei del bisbe de Barcelona. Sobre el domini episcopal de la fortalesa i el seu territori, en parla el topònim del poble: *Castrum Episcopalem* o Castellbisbal, que substitueix el nom que el lloc rebia abans de l'edat mitjana: *Bene Vivere*, d'origen més antic.

Amb la conquesta comtal, s'inicia la implantació del feudalisme, una nova manera d'entendre el món i la societat, amb implicacions polítiques, econòmiques, jurídiques i territorials. Així ho veiem en el complex sistema de relacions de poder que s'articulen a l'entorn del castell termenat de Castellbisbal. Més enllà del poder del bisbe, són els Castellvell els que ostenen el paper de feudataris del terme, cosa que els obliga a jurar fidelitat al bisbe com a beneficiaris de la fortalesa. El control jurisdiccional i específic del lloc, però, quedava a càrrec dels castlans del castell que, a meitat del s. XI, adopten el nom de la fortalesa com a cognom familiar: són els Castellbisbal, castlans i senyors del castell i del seu terme (amb algunes sonades interrupcions) fins a final del s. XVI.

L'articulació de l'espai feudal va comportar l'adopció d'un seguit d'estratègies destinades a assolir un control més efectiu no només sobre les terres de cultiu, sinó també, i molt especialment, sobre els pagesos que les treballaven i pagaven els censos en forma de parts de collita. Així ho demostra el mal anomenat *Capbreu de Castellbisbal*, redactat a final del s. XI, on es consignen el conjunt de censos que els pagesos sota jurisdicció episcopal pagaven al bisbe de Barcelona, en forma de cereal i vi, però també de caps de bestiar i jornades de treball obligatori. Més enllà d'això, assistim a la progressiva definició de dos nous espais de control jurisdiccional: el castell termenat i la parròquia, que posen en relleu el domini compartit de l'Església i la noblesa sobre el territori.

A Castellbisbal, el procés d'organització del territori i el poblament es materialitza en la construcció de l'església de Sant Vicenç, edificada al costat del castell i esmentada per primera vegada l'any 1109. Durant l'edat mitjana, va constituir el centre neuràlgic d'un terme parroquial ampli, que limitava a llevant amb el territori de Rubí, a migdia amb la riera homònima, a ponent amb el terme de Castellví de Rosanes i la riera de Corent, i al nord amb el terme del castell de Voltrera, amb la riera de Malucs i el territori d'Ullastrell. Sobre aquest vast territori, la parròquia percebia el delme (una desena part de la collita) i les primícies (els primers fruits) de tots els pagesos del terme, però també altres drets, com ara la dècima sobre els molins i els oliverars.

Més enllà d'això, Castellbisbal disposava de dues esglésies més: la de Sant Joan de Benviure (1047) i la de Sant Quintí de Can Pedrerol de Baix (v. 1150), que mai no van ser parròquies, sinó senzilles capelles sufragànies de la parròquia de Sant Vicenç. Una mica més tard (1216), documentem l'existència de la casa de deodades de Santa Magdalena, emplaçada al turó de la Capella. Es tractava d'una comunitat de dones que desitjaven fer vida religiosa sense pronunciar vots ni observar cap de les regles monàstiques que l'Església reservava a les dones. Vivien en comunitat, d'una manera humil, pobra i senzilla, dedicades a la pregària, però també a la cura de malalts i desvalguts, com els leprosos de Martorell.

La conquesta comtal i l'adveniment del feudalisme va suposar, també, una expansió de la superfície cultivada i un increment de la producció. La progressió dels cultius no es detecta només a les fonts escrites, sinó sobretot a través de les seqüències pol·líniques, que documenten una important expansió de l'espai cultivat. En paral·lel al creixement de l'agricultura, documentem l'existència de nombrosos masos, des d'on s'explotava el conjunt de terres que en depenien, amb la finalitat de sostenir una família i permetre-li acomplir les exigències del senyor. La documentació medieval detecta l'existència d'alguns masos coneguts, com el mas Canyadell (actual Can Canyadell Vell), el mas Oriol (actual mas de Ca n'Amat), el mas de s'Albareda (prop de Sant Andreu de la Barca), el mas de sa Cortada (al lloc de Can Pelegrí de la Cortada), el mas de Pereira (actual Can Perera), o els actuals Can Segarra, Can Galí i Can Costa.

La baixa edat mitjana va ser una època de contrastos. D'una banda, va dur un auge sense precedents del comerç i de les activitats d'intercanvi, focalitzades en el mercat setmanal i la fira anual de la propera vila de Martorell; però, de l'altra, va ser una època de grans dificultats, en què s'alternen períodes de bonança amb successives crisis de subsistència, com a conseqüència d'una climatologia adversa que, quan es manifestava, afectava la producció d'un aliment imprescindible: el cereal. L'impacte de les caresties va veure's agreujada, a més, per l'adveniment de la pesta negra que, a meitat del s. XIV, va comportar una gravíssima davallada de la població. Junt amb la fam i l'epidèmia, la conflictivitat social i la guerra van aportar altres elements de desestabilització a una societat delmada per tota mena de crisis.

A causa de les seves pròpies circumstàncies polítiques i territorials, Castellbisbal va esdevenir un dels escenaris més rellevants de la conflictivitat de l'època, amb res-

sonàncies de fort impacte sobre la història medieval de Catalunya. Un bon exemple en són els successos desenvolupats a l'entorn del castell, que l'any 1290 va ser destruït per la milícia urbana de Barcelona, com a represàlia pels atacs del castlà sobre els béns d'alguns habitants de la ciutat. Si bé la reconstrucció de la fortalesa s'inicia l'any 1329, sabem que va patir els efectes del terratrèmol que assolà Catalunya l'any 1373, que va provocar la destrucció d'importants edificis religiosos, palaus i fortificacions. Com a conseqüència d'això, tant la torre del castell com altres estances edificades van ensorrar-se i va caldre afrontar un nou procés de reparació.

És en aquest llarg període reconstructiu que apareixen personatges com Bernat Bonet o Pere de Pedrinyol, pagesos de tercera de Castellbisbal que, davant l'exigència del castlà de participar, amb jornades de treball gratuïtes, en la reconstrucció del castell, mostren la seva rotunda negativa a treballar per al senyor. El cas de Pere de Pedrinyol és molt rellevant i ens condueix a escenaris de revolta avançats al seu temps, ja que podem considerar-lo el líder d'un autèntic aixecament en armes dels pagesos contra el castlà, que va acabar amb l'incendi del castell. La situació devia ser tan irrespirable que el castlà i la seva família es van veure obligats a abandonar la fortalesa i a traslladar la seva residència a la ciutat de Barcelona.

La conflictivitat amb el castlà i la negativa dels pagesos a participar en les obres del castell s'inscriu en un debat de llarg recorregut a l'entorn de les exigències senyorials, plantejat des de final del s. XIV, però especialment intens durant el s. XV, en el marc de la revolta remença. En aquesta diatriba, trobem dos bàndols enfrontats: per un cantó, els senyors, partidaris de l'aplicació de les exigències senyorials, que defensen el dret d'imposar tot tipus de càrregues als pagesos, no sempre recollides a les lleis, però exigides pel costum; per l'altre, els pagesos, que consideraven aquestes servituds com una cosa del passat, perquè eren una vulneració del dret i, en conseqüència, calia suprimir-les.

A principi del s. XIV, la baronia del Castellvell de Rosanes va passar a mans dels comtes de Foix i l'ambició sense límits de Mateu de Foix, espòs de la filla gran del rei Joan I, va alinear-lo a favor dels pagesos de Castellbisbal i en contra del seu castlà. Aquest posicionament contra natura amagava, però, una estratègia soterrada: davant la manca de descendència masculina del rei, tocava incrementar el control sobre els castells propers a la ciutat de Barcelona, en previsió d'un futur aixecament armat contra la monarquia. Tot plegat no és més que l'avantsala d'un conflicte polític de conseqüències rellevants, que va acabar situant el castell de Castellbisbal en el punt de mira de les ambicions de la monarquia.

La mort de Joan I sense descendència masculina i la successió al tron en la figura de Martí l'Humà, germà del rei difunt, no va agradar gens a Mateu de Foix, que, essent espòs de la infanta Joana, primogènita del rei difunt, creia que la corona havia de passar a mans de la seva muller, i de retruc, a ell. Per això va decidir alçar-se en armes contra la monarquia en una operació fallida que va acabar amb la confiscació del castell per part del rei. Així, l'any 1398, el rei Martí I decreta l'annexió de Castellbisbal a la Corona,

i poc temps després, l'any 1400, lliura la potestat sobre el castell i el seu terme al bisbe de Barcelona.

L'alçament de Mateu de Foix va ser una de les guspieres que van encendre el foc de la gran crisi que va sacsejar Catalunya i la Corona d'Aragó al començament del s. xv i que, a Castellbisbal, va tenir efectes molt directes. La mort de Martí el Jove, hereu de Martí I, l'any 1409, va deixar la Corona sense hereu. Ni la cerca desesperada d'un successor a través d'un segon matrimoni del monarca amb Margarida de Prades, ni els intents de legitimar el fill bastard de Martí el Jove van servir per salvar l'extinció de la branca principal de la dinastia quan Martí I va morir l'any 1410. La resolució del conflicte vindria a través del conegut Compromís de Casp que, l'any 1412, va proclamar rei el pretendent castellà, Ferran de Trastàmara.

Desposseïts dels seus béns, els Castellbisbal van saber moure's per recuperar, o si més no compensar, el patrimoni perdut. Dalmau de Castellbisbal va jugar un paper ambigu durant l'interregne: el 1410 va ser ambaixador de la reina vídua Violant a França, per mobilitzar la seva filla i els recursos de França en favor de Lluís, el seu net. Ara bé, un cop iniciat el compromís a Casp, es va significar com a clar partidari de Jaume d'Urgell en la seva candidatura al tron, però va posar-se al servei de Ferran de Trastàmara a partir de la seva proclamació com a rei. A partir d'aquí, va formar part del Consell de nobles i militars convocats per informar de la revolta de Jaume d'Urgell, i el seu fill Joan de Castellbisbal va ser un fidel servidor del rei Alfons el Magnànim, cosa que acabaria amb l'arrelament de la nissaga a Nàpols.

Va ser potser en compensació pels serveis prestats, que l'any 1442, Alfons IV, basant-se en uns documents d'època anterior que demostraven la compra del castell al bisbe, per part d'un testaferro de la família dels castlans, va decidir traspasar el domini del castell a la nissaga dels Castellbisbal. Un any més tard, el procurador de la família va prendre de nou possessió del castell, que va romandre en mans dels Castellbisbal (no sense interrupcions, com per exemple durant la Guerra Civil catalana) fins a l'any 1598, moment en què el domini va passar a mans de l'Hospital de la Santa Creu. Amb aquesta nova senyoria s'acabava la conflictivitat baixmedieval i començava una nova època, marcada pel creixement econòmic i l'estabilitat social i institucional, gràcies a la qual van assentar-se els fonaments dels canvis que estaven a punt d'iniciar-se.

Maria Soler

1. L'alta i plena edat mitjana (segles VIII-XIII)

1.1. De l'antiguitat tardana a l'alta edat mitjana

La crisi i posterior desaparició de l'Imperi romà d'Occident i la consolidació del domini visigot va suposar una progressiva transformació de la realitat política, econòmica i territorial de l'època anterior. Al territori que avui ocupa Castellbisbal, la descomposició de la realitat romana es pot resseguir a través de tres indicis principals: la decadència de les vil·les romanes, la redistribució de l'hàbitat dispers i l'expansió de la ramaderia en detriment dels cultius. Aquest procés és contemporani al reforçament del cristianisme, tret fonamental d'aquest nou període que, al territori de la veïna Martorell, queda perfectament documentat amb la construcció de l'església de Santa Margarida, una basílica paleocristiana bastida el s. VI sobre unes antigues estructures romanes alt-imperials (dels s. I-III dC). El mateix passa al territori limítrof d'Abrera, on l'ermita de Sant Hilari es va construir sobre una antiga vil·la romana. És possible que aquest tipus de successions també es produïssin a Castellbisbal, a les vil·les romanes de Can Pedrerol de Baix i de Ca n'Esteper, sobre les quals es van construir dues esglésies altmedievales. Però caldrà esperar que, en un futur, l'arqueologia permeti documentar l'existència de recintes culturals tardoantics en aquests dos espais.

Amb l'arribada dels visigots s'assenta una nova manera d'entendre el territori i l'economia. Com s'ha explicat en el capítol anterior, el model d'explotació d'època romana es basava en l'agricultura com a base econòmica i alimentària: cereal, vi i oli. Així ho hem vist en el cas de Can Pedrerol de Baix, una vil·la especialitzada en la producció de vi; i també en el de Ca n'Esteper, vinculada a la producció cerealícola. En canvi, el model productiu dels germànics (un poble d'arrel itinerant i poc avesat a l'agricultura) es basa en la ramaderia, la caça i l'aprofitament del bosc. Aquest contrast va generar un procés d'integració (fusió) dels dos models productius, del qual sorgirà un paisatge completament nou. A partir d'aquest moment, l'àrea conreada es contrau, les terres ermes s'incrementen i es generen àmplies zones boscoses capaces d'oferir una gran diversitat de recursos a la població. D'aquesta manera, la ramaderia major, la caça, la pesca i la recollecció es van convertir en activitats econòmiques fonamentals.

Els estudis pol·línics realitzats a la conca del Llobregat ens indiquen que, a partir del s. VI i fins al s. X, aquest territori va experimentar una reducció progressiva de l'espai dedicat als cultius i una expansió de les activitats ramaderes. Del mosaic de conreus i àrees boscoses d'època romana passem a un paisatge nou, on avancen els boscos i els erms com a conseqüència de la contracció de l'agricultura, mentre que s'habiliten nous i àmplis espais de pastura mitjançant la desforestació d'alguns sectors. Aquest darrer procés coincideix, cronològicament, amb una evolució

territorial documentada als Pirineus que constata el desenvolupament d'una intensa activitat transhumant entre la conca del Llobregat i les pastures d'estiu al Berguedà i la Cerdanya. Es fa evident que, amb els visigots, s'imposa una nova manera d'entendre l'economia, la societat i també l'alimentació: menys lligada a l'activitat agrícola i més oberta a la producció ramadera i a la recollecció del bosc.

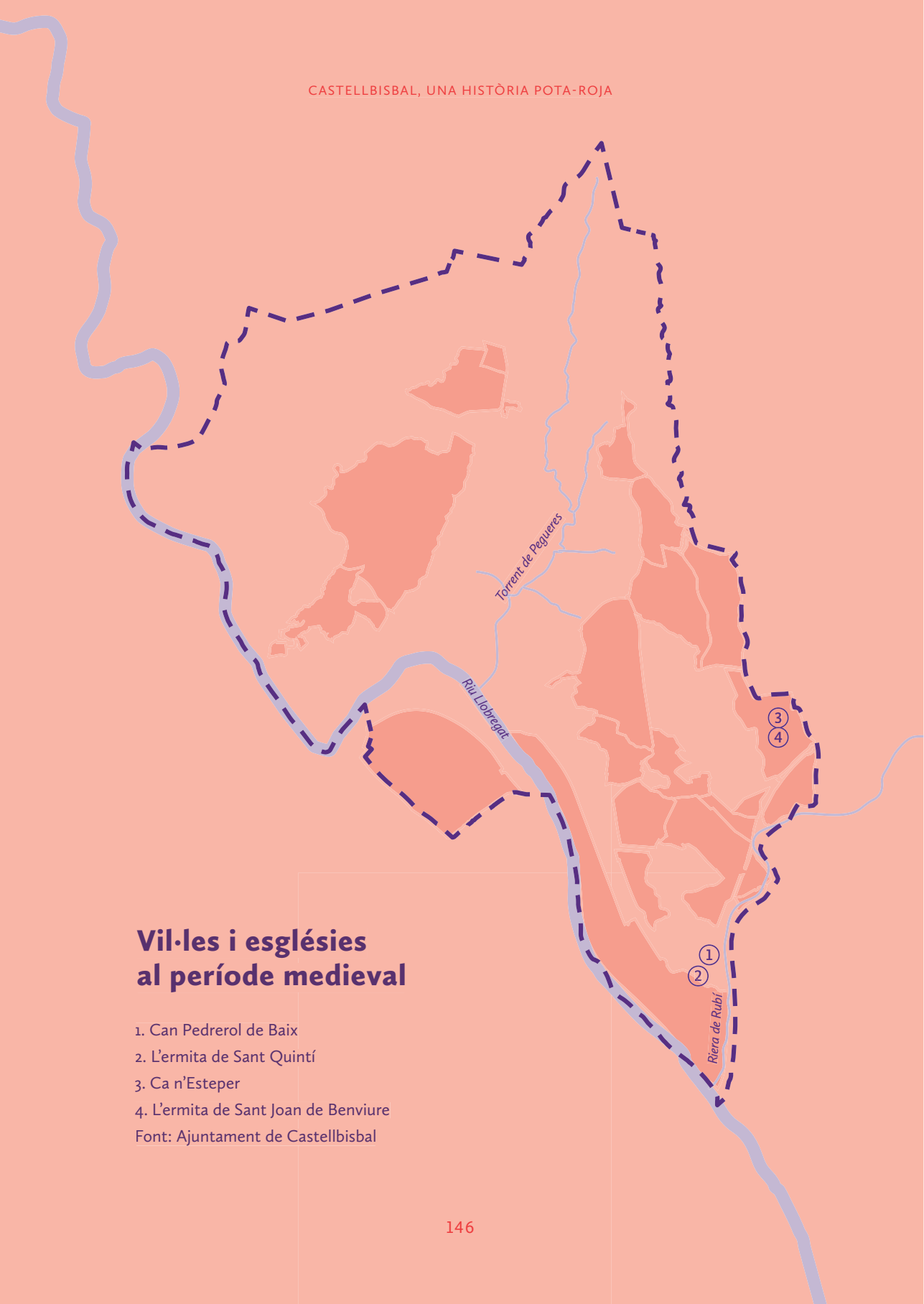
La població va haver d'adaptar-s'hi, és clar. Envoltada d'un paisatge una mica més inhòspit que en centúries precedents, aquells iberoromans cristianitzats vivien essencialment en nuclis dispersos. En els territoris rurals de les seus episcopals de Barcelona i Ègara (Terrassa), on es trobava Castellbisbal, l'arqueologia mostra un model de poblament disseminat: assentaments majoritàriament petits, situats en espais amb bona visibilitat, formant habitacles de dimensions reduïdes, amb un ús abundant de la fusta i una capacitat poblacional molt restringida. En alguns d'aquests llocs es detecta la presència de sitges, d'espais d'emmagatzematge i, fins i tot, de fragments ossis d'espècies ramaderes. En definitiva, són establiments rurals habitats per poques famílies, sense estructures defensives i amb molts espais d'aprofitament comunal. En són un bon exemple els poblats de Can Gambús (Sabadell) i els Mallols (Cerdanyola), que entre els s. VI i VIII eren assentaments de cabanes de tàpia i fusta, amb sitges, forns i instal·lacions per a la producció de vi, cosa que demostra una significativa capacitat productiva. De cronologia similar, i molt propers al territori que ens interessa, també hi ha els assentaments altmedievals de la Bastida (Rubí) i Can Cabassa (Sant Cugat), amb la presència de sitges i receptacles per a l'emmagatzematge de vi. El segon cas és un bon exemple de continuïtat de poblament, ja que es desenvolupa sobre una vil·la romana mig abandonada, si bé s'hi produeix un canvi d'ús.

A Castellbisbal, encara que pugui semblar contradictori, els indicis de poblament els trobem en forma de necròpolis. Es tracta dels individus que, entre els s. VI-VII, s'enterraven vora l'antiga vil·la de Ca n'Esteper i actual ermita de Sant Joan de Benviure. L'existència d'aquestes tombes no només suggereix la presència d'una possible capella tardoantiga (que avui desconeixem perquè l'ermita altmedieval es va construir just a sobre), sinó també l'aprofitament de les construccions d'època romana, com en el cas de Can Cabassa –fet prou habitual al territori llobregatí. Tot sembla indicar que, en època visigoda, les dues vil·les romanes de Castellbisbal van ser abandonades... però no del tot: només els espais residencials i de representació. La resta d'àmbits es reaprofiten i s'adapten a les noves formes d'explotació i organització del territori, de la producció i del poder. Més enllà d'això, la localització de fragments ceràmics altmedievals als llocs de Ca n'Elies i el Racó del Frare, suggereixen que potser hi havia més assentaments al territori castellbisbalenc, cosa que subratllaria el model de poblament dispers.

Vil·les i esglésies al període medieval

1. Can Pedrerol de Baix
2. L'ermita de Sant Quintí
3. Ca n'Esteper
4. L'ermita de Sant Joan de Benviure

Font: Ajuntament de Castellbisbal

1.2. L'empremta de l'ocupació islàmica

L'any 711, un exèrcit format per berbers i liderat per Tàriq ibn Ziyâd va travessar l'estret de Gibraltar per desembarcar a la costa de Tarifa i, utilitzant les vies romanes, penetrar per la Península. L'any següent els va seguir un nou contingent d'àrabs, ara comandats per Musa ibn Nusayr, governador d'Ifriquiya (província del nord d'Àfrica). Tàriq va ocupar Toledo, capital del regne visigot, molt probablement sense haver de batallar: les cròniques àrabs expliquen que els habitants cristians de la ciutat marxen i només hi queden jueus (grans aliats dels musulmans a causa de les males relacions que mantenien amb les autoritats visigodes). Un cop caiguda la capital, ben poques poblacions els van oferir resistència: l'avenç islàmic per la Península va ser relativament ràpid i senzill i, en menys d'una dècada, ja l'havien ocupat gairebé sencera.

Així, entre el 712 i el 714 els contingents musulmans van arribar a Catalunya per la via que unia Saragossa amb Tarragona i, des de l'antiga capital romana, seguint la Via Augusta, van obrir-se pas cap al nord. Segons els cronistes, els invasors van trigar uns tres mesos a controlar els camins principals de l'actual Catalunya i en quatre o cinc mesos més van dominar els camins secundaris. Entre la tardor del 716 i la primavera del 719, el valí al-Hurr va arribar primer a Barcelona i, litoral amunt, fins a Narbona. Bona part de les poblacions que troba pel camí capitulen fàcilment i només hi ha notícia de certes resistències a Tarragona, lluro (Mataró) o Ègara (Terrassa), seu episcopal a què pertanyien els territoris castel·lbalencs.

No prou satisfets, continuen l'expansió per la Septimània (actual Llenguadoc-Rosselló) i, entre el 720 i el 732, fan seves ciutats com Narbona, Tolosa, Nimes i Carcassona, fins a arribar al Roina i a Lió. En aquest punt, els francs –el poble germànic que s'havia instal·lat a l'actual França– decideixen plantar-los cara i frenar el seu avenç. La batalla, una de les més cèlebres de la història d'Europa, té lloc a Poitiers, l'any 732. La victòria de Carles Martell no només significa el final de l'expansió àrab cap al nord, sinó l'inici d'un llarg període d'inestabilitat, en què els saqueigs i les ràtzies contra ciutats i pobles de tropes que buscaven l'obtenció de botí fàcil van ser la tònica dominant. Un panorama idèntic a banda i banda dels Pirineus, que demostra que aquesta serralada no era una frontera, com de fet no ho va ser mai durant l'edat mitjana.

En qualsevol cas, a partir d'aquest moment les terres catalanes van passar a formar part d'un vast imperi que s'estenia des de l'oceà Índic fins a l'Atlàntic i que era governat pels califes de Damasc segons les directrius de l'islam. Quan s'ocupa el territori s'hi posen dirigents àrabs, però sovint s'hi mantenen les autoritats anteriors, sobretot les administratives, perquè els nouvinguts de seguida tenen clar que cal facilitar l'entesa amb les elits locals. Així comença l'orientalització política; la religió i la cultura vindran poc més endavant. En general, l'ocupació del territori català es va produir mitjançant pactes de capitulació i, com arreu del territori conquerit, es va respectar la permanència de les comunitats cristianes i jueves tal com preveia l'Alcorà. És a dir que la titularitat de les propietats eren respectades, si no hi havia hagut resistència violenta: els envaïts mantenien les seves institucions i el seu model

de vida; els pobladors cristians i jueus passaven a ser *dimmís* (protegits). Ara bé, a canvi de respectar la vida i les llibertats, calia pagar dos impostos especials: la *gizya* i el *harag*. Tot plegat, a més, a canvi de no fer proselitisme, ni d'ajudar els fugitius o els enemics, a qui no es podia acollir i, a més, calia informar les autoritats andalusines de la seva presència.

Sabem ben poca cosa sobre l'impacte de la conquesta musulmana en el model de poblament dispers del territori llobregatí, en general, i de l'àrea de Castellbisbal, en particular. La brevetat del domini sarraí –menys de 80 anys– evidencia una continuïtat alterada només per la creació d'alguns enclavaments de control i per l'assignació de nova toponímia araboberber en determinats indrets. És el cas d'alguns noms de poble del Llobregat i el Penedès, com ara Masquefa, Gavà, Gelida o la Múnia, però també d'una significativa menció de la parròquia de Sant Boi, “*in locum quod ab antiuis est vochatum Alchalei*”¹.

1.3. La conquesta franca

Els musulmans van marxar de Catalunya empesos pels francs que, després de la victòria a Poitiers, es van dedicar a conquerir el territori de l'antiga Septimània i al nord de la Tarraconense: també ells volien crear el seu imperi. El seu avenç cap el sud es va desenvolupar en diverses fases: l'any 785, la ciutat de Girona va ser lliurada als francs i, amb ella, van caure els territoris propers, que més endavant constituïrien els comtats de Besalú, Peralada, Empúries i Vallespir. Abans de l'any 789 els habitants de l'Urgell i la Cerdanya també van lliurar-se voluntàriament als francs i, seguint el seu exemple, van fer-ho els habitants del Pallars i la Ribagorça. Deu anys més tard, es produeix l'ocupació de la Catalunya central i els francs preparen l'assalt definitiu a la ciutat de Barcelona. Les notícies documentals sobre aquest procés, però, són escasses i fragmentàries. Una de les quals ens toca ben a prop: l'any 795 va tenir lloc una contesa bèl·lica, vora Barcelona, en algun indret que els cronistes de l'època anomenen *ad Ponte*². Certs autors han atribuït la menció al terme de l'actual Castellbisbal, ja que amb aquest nom possiblement es referien al Pont del Diabla.

Els historiadors que han estudiat la conquesta franca de Barcelona han topat amb la impossibilitat d'establir una cronologia definitiva i una seqüència completa dels fets. La causa principal radica en les imprecisions i, sovint, contradiccions que figuren en les fonts cristianes i en la poca informació que contenen les cròniques àrabs que coneixem. De tota manera, es considera que després d'un llarg setge durant la tardor i l'hivern de l'any 800, Barcelona va capitular a principi del mes d'abril del 801.

Malgrat la conquesta de Barcelona, la posició dels pobladors que vivien al territori castel·lbisbalenc era precària. La manca de documentació escrita ens obliga a analitzar el paisatge històric per comprendre que la Ciutat Comtal estava exposada a l'enemic i disposava d'un control molt poc estable sobre el territori proper.

El llegat islàmic de Catalunya

Encara avui en dia la influència del passat islàmic a Catalunya és ben present en diversos camps, des del gastronòmic al lèxic, començant per l'abundància de l'ús d'espècies en els receptaris catalans medievals (que encara seguim avui) o bona part de postres que formen part de la tradició més nostrada: els torrons, els massapans, els bunyols o els polvorons, per exemple.

La llengua, és evident, en guarda un munt de paraules. El lèxic català provinent de l'àrab és molt ampli i variat i en la majoria de casos té el seu equivalent en castellà: garrofa, sèquia, sínia, rajola, gerra, safata, sucre, catifa, sofà, barnús, xifra, zero... Però també hi ha mots que el castellà ha perdut, però segueixen ben vius en català, com ara arracada o safareig. I esment a banda mereix la toponímia, és clar: Alcalà (castell), Alcolea (castellet), Alcàsser (fortalesa), Sueca (mercat), Almadrava, Ràpita, Mediona, Calafell, Masquefa, la Ràpita... i més que n'hi ha!

A més, l'herència islàmica pot resseguir-se bé en la introducció de noves tècniques agrícoles de regadiu i en l'aclimatació de nous productes d'origen oriental, com l'arròs, els espinacs, la carxofa, l'albergínia, la taronja amarga, la llimona, la síndria, el meló o l'albercoc. Els musulmans van aconseguir cultivar safrà a casa nostra i van desenvolupar sofisticats mètodes de conservació dels aliments, com ara els marinats i els escabetxos.

Dins d'aquest context territorial destaca el castell de Terrassa, convertit en fortalesa militar de base en un emplaçament que no té res a veure amb l'antiga seu d'Ègara, que mai no va tornar a ser restituïda pels carolingis –que és com van passar a anomenar-se els francs quan els descendents de Carles Martell van fer-se amb el poder. Castellbisbal formava part de la *marca* o espai de frontera del Llobregat i devia patir la incomoditat del pas de les tropes d'un i l'altre bàndols pel seu territori. De ben segur que és el que van viure els seus habitants, per exemple, l'any 856, quan una expedició andalusina va atacar el castell de Terrassa.

1.4. Un nou escenari: el comtat de Barcelona

1.4.1. Articulació territorial

A partir de la conquesta carolíngia de Barcelona, la ciutat es va convertir en el centre d'un comtat amb una entitat territorial ben definida, si bé en expansió constant. Disposava d'un rerepaís necessari per a la sustentació de la ciutat (el Vallès i el

La batalla d'Ad Ponte

L'únic indici que tenim sobre la conquesta franca en aquest territori és l'esment d'una batalla al lloc d'*ad Ponte*, que molts autors han interpretat com a referència al Pont del Diable i que, per tant, es devia desenvolupar a l'avantguarda del Llobregat i en terres de Castellbisbal. Es tracta d'una referència indirecta que coneixem gràcies a un document on Carlemany, a petició del seu fill Lluís el Pietós, concedeix un vilar a un tal Joan, fidel servidor seu, per l'ajuda prestada en la victòria contra els musulmans ocorreguda a l'esmentat indret del territori de Barcelona.

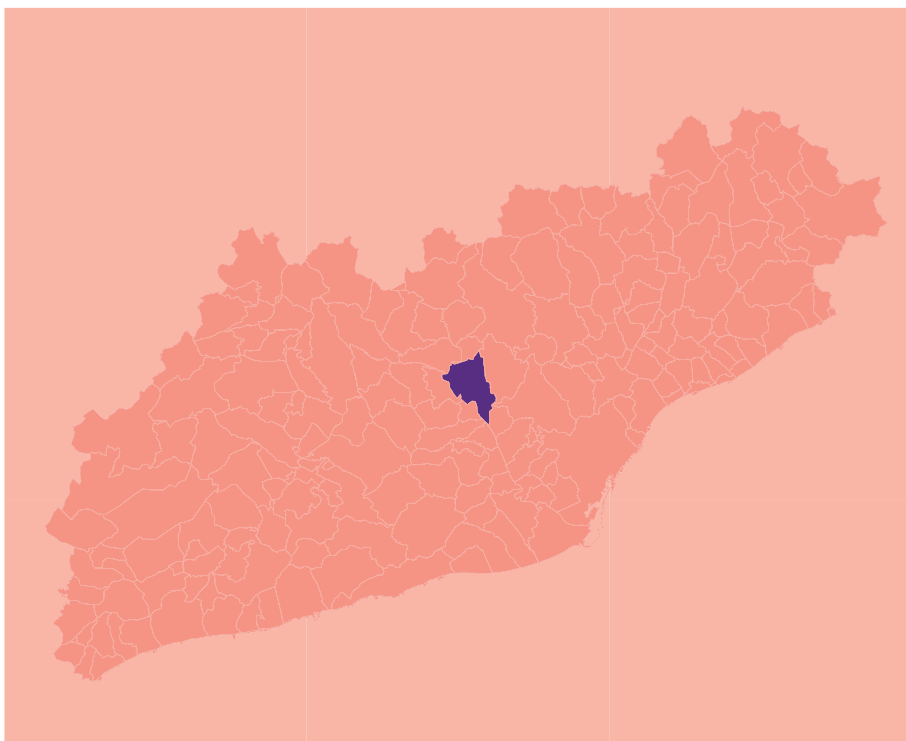
De l'esmentada batalla sabem poques coses, però el document ens deixa entreveure que els carolingis van obtenir-ne un botí important: cavalls i una espasa de plata. L'afany de botí movia els homes de frontera a participar en la conquesta per obtenir riqueses i recompenses. De manera que la guerra es va convertir en un ofici que permetia l'obtenció de beneficis.

En qualsevol cas, si bé és cert que la definició del lloc de la batalla és poc explícita (l'emplaçament *Ad Ponte* podria correspondre's a altres passos de riu en territori barceloní) és molt probable que es correspongui amb el Pont del Diable, atès que a l'edat mitjana constituïa un pas ben conegut i molt estratègic dins de la xarxa de comunicacions.

Maresme) i d'un territori d'avantguarda en terres del Penedès que, però, es van convertir en una *marca extrema*³ fortament militaritzada. El territori de l'actual Castellbisbal es devia incorporar al combat des del moment de la conquesta de Barcelona, quan l'espai vallesà va passar a formar-ne part.

La conquesta del Penedès es va iniciar durant el primer quart del s. x mitjançant dues línies de penetració que travessen el riu Llobregat. Pel nord, la conquesta es va dirigir cap als castells de Lavit i Masquefa, mentre que per l'oest avançava fins a Olèrdola i s'endinsava cap al Garraf, des d'on es va assolir la línia de la costa a través dels castells de Ribes i de Sitges. A finals del s. x, el combat de Barcelona arribava fins al riu Gaià i abraçava, així, els límits del seu nucli original. Poc després, el 1118, es va conquerir la ciutat de Tarragona.

El domini comtal i l'expansió del feudalisme van determinar una nova i profunda transformació del territori. Arreu es construïen castells, inicialment vinculats a l'estratègia de la conquesta, però que aviat van esdevenir enclavaments poderosos de control jurisdiccional. L'anàlisi de l'abundant documentació escrita dels s. x i xi

Ubicació de Castellbisbal dins els límits històrics del comtat de Barcelona.
 Font: Ajuntament de Castellbisbal.

ens permet observar la creació de poderoses senyories laiques o eclesiàstiques, que acumulen grans extensions de terra sota el seu domini. És el cas d'alguns propietaris privats, com Goltret de Reixac al Vallès, o Ènnec Bonfill al territori llobregatí. Però també d'algunes institucions eclesiàstiques, com ho exemplifiquen els monestirs de Sant Cugat del Vallès i Sant Llorenç de Munt, o la pròpia catedral de Barcelona, que afaïçonen extensos dominis en tots dos marges del Llobregat. Ho fan en detriment de petits propietaris que, pretesament de gust (donacions pietoses) o per força (violències), perden les seves terres en favor dels grans propietaris.

A partir del s. XI també s'observa una significativa transformació del model de poblament del territori llobregatí. A l'entorn de les esglésies, però també a redós de camins, cruïlles i passos de barca, així com de molins, hospitals i places, es creen noves agrupacions de cases. Eren el resultat, d'una banda, de la voluntat de senyors laics i eclesiàstics de controlar millor la població i les rendes que aquesta generava i, de l'altra, de la renovada importància dels intercanvis econòmics i dels mercats. És en aquest context que al comtat de Barcelona apareixen nombroses sagres i

és ara, també, quan es consolida la xarxa parroquial, cridada a jugar un paper bàsic en el procés d'enquadrament i ordenació del territori.

1.4.2. *La societat feudal*

La conquesta carolíngia va portar de bracet la implantació del feudalisme, una nova manera d'entendre el món i la societat, amb implicacions polítiques, econòmiques, jurídiques i territorials. Els nous propietaris de la terra, a partir d'ara coneguts com a senyors feudals, van privatitzar el poder dins dels seus dominis. Són ells els que determinen els censos a pagar, presideixen els tribunals de justícia i controlen terres i pagesos mitjançant els seus propis exèrcits. S'observa arreu una successiva reducció de la propietat pagesa, la pràctica desaparició dels petits propietaris i una successiva jerarquització de l'espai rural, on el senyor feudal assoleix el màxim poder, en detriment del comte i de qualsevol altra autoritat pública.

Si fins llavors el comte havia garantit als pagesos protecció, llibertat i seguretat, amb la implantació del feudalisme es troba incapaç de fer-ho i els senyors feudals actuen amb fermesa, tot enquadrant els pagesos en la senyoria del castell i imposant per la força la senyoria banal o jurisdiccional. L'anomenada mutació feudal va comportar que els pagesos quedessin totalment sotmesos a l'arbitrarietat dels nous propietaris del territori, perquè els senyors jurisdiccional van fer-se amb el ban (dret de manar, d'allistar tropes, d'imposar exaccions i serveis als habitants) i el destret (dret de jutjar i castigar). Som davant d'un territori en transformació que ens porta directament a la societat feudal.

1.4.3. *Un nou model econòmic i productiu*

La conquesta comtal i l'adveniment del feudalisme va suposar una expansió de la superfície cultivada, un notable increment de la producció agrícola i un augment de la població. La progressió dels cultius no es detecta només a les fonts escrites, sinó també a través de les seqüències pol·líniques que, entre els s. x i xi, documenten una inqüestionable expansió de l'espai cultivat. És gràcies a aquestes investigacions, i a través dels estrats de cendres registrats per l'arqueologia, que detectem una fase d'intensa transformació del medi natural, mitjançant artigatges i cremes controlades de terreny de bosc destinades a crear nous camps de cultiu. Aquesta intensa modificació del territori és contemporània d'altres indicis que ens propicien els textos de l'època, com les referències a les aprisions de terres ermes, l'aparició de nombrosos *maliolos* (mallols) i contractes agrícoles per a l'expansió de la viticultura, així com l'establiment de nous cultivadors a les terres senyorials.

L'extensió dels cultius –i de retruc, el retrocés de l'espai ramader– va coincidir amb un procés de repoblació. Al principi de la desena centúria, aquest fenomen arriba a terres del Vallès i també a la línia del Llobregat, des d'on es dirigeix cap als

Un poema aclaridor

Per entendre la societat feudal no hi ha res millor que un poema, escrit pel bisbe Adalberó de Laon a l'entorn de l'any 1000, que descriu de manera molt clara la societat on viu:

*En el nostre món existeixen tres ordres
que, junts, conformen una unitat:
els guerrers, els clergues i els pagesos.
Els guerrers es dediquen a la guerra per defensar les nostres terres.
Els clergues són els que resen i intercedeixen per nosaltres davant Déu.
Els pagesos són aquells que treballen per viure i produeixen el nostre menjar.*

Adalberó, bisbe de Laon, v. 1025.

Tapís de la Creació conservat al Museu-Tresor de la Catedral de Girona (s. XI-XII). Font: Wikimedia Commons.

principals castells del Penedès i el Garraf (Olèrdola, Subirats o Castellví de la Marca, entre d'altres) convertint-los en punta de llança conqueridora però també en punts d'assentament i consolidació de l'avançada comtal. Tot plegat va comportar l'arribada de nous pobladors⁴ a uns territoris que mai no havien estat completament buits, però que patien una forta disseminació de l'hàbitat. De l'activitat dels nouvinguts, i tal vegada també dels que no ho eren però van participar en la creació de noves terres de cultiu, ens en parla la presència d'*apriadors*, que apareixen a les escriptures just en el moment de la pèrdua (per donació, llegat testamentari, venda o permuta) de les seves petites porcions de terra o a lous a mans de la gran propietat.

Les primeres referències escrites sobre l'activitat agrícola desenvolupada al territori del comtat de Barcelona les trobem, precisament, a través d'escriptures que, a partir de final del s. ix, però sobretot durant les dues centúries següents, ens permeten cartografiar el procés d'expansió de la gran propietat. I és que els nous senyors del territori necessitaven posar per escrit i descriure amb detall les possessions que incorporaven als seus dominis consignant-ne els censos (en diners o parts de collita) que els camperols havien de pagar en concepte de renda. L'expansió de la gran propietat, i de retruc, l'aposta pels cultius extensius (sobretot, cereal i vinya) s'inicia en terres del Vallès, del Pla de Barcelona i de la conca del Llobregat, i ben aviat arriba als envoltants dels castells penedesencs utilitzats com a bastions de la conquesta.

1.5. Castellbisbal en temps feudals

La successiva incorporació de nous territoris sota el domini comtal va comportar l'adopció d'un seguit d'estratègies destinades a assolir un control més efectiu no només sobre les terres, sinó també, i sobretot, sobre els pagesos que les treballaven i que pagaven els censos en forma de parts de collita. És així com assistim al naixement de dos nous espais jurisdiccionals: el castell termenat i la parròquia, que exemplifiquen clarament el domini compartit de la noblesa i l'Església sobre el conjunt de la societat. Si a tot això, hi sumem la pressió que s'exerceix sobre l'hàbitat dispers, per tal de concentrar-lo en nuclis de poblament estable, ens permet explicar la nova composició territorial i humana del territori castellbisbalenc a partir de la irrupció del feudalisme.

1.5.1. El castell de Castellbisbal

Els castells són la materialització més evident de la conquesta comtal. Durant les primeres dècades del s. x els documents escrits mencionen la presència d'alguns castells vinculats a la conquesta, però que, a poc a poc, comencen a jugar un paper fonamental en l'enquadrament, l'organització i la consolidació del territori feudal.

Detall del mes d'abril del Tapís de la Creació conservat al Museu-Tresor de la Catedral de Girona, on es veu un pagès treballant el camp amb una arada (s. xi-xii). Font: Album.

APRILIS

MAR CIVS.

El jurament de fidelitat

La societat feudal es basa en un complex sistema de fidelitats i vassallatges privats, segons el qual tothom és vassall de qui es troba per sobre d'ell en l'escalafó social: el pagès del cavaller, el cavaller del baró, el baró del vescomte, el vescomte del comte, el comte del rei. Entre els nobles, aquest vincle de fidelitat es materialitzava a través d'una cerimònia feudal que ha quedat molt ben documentada a través de fonts iconogràfiques, com la que acompanya el text. En primer lloc el vassall donava les seves mans al seu senyor, com a símbol d'entrega. Després es feien un petó a la boca que segellava el pacte. Finalment, el vassall jurava amb la mà estesa sobre els Evangelis que seria fidel al seu senyor durant tota la seva vida. A canvi, el senyor li prometia protecció.

Jurament de fidelitat representat al *Liber Feudorum Maior*, recopilat c. 1192 per Alfons el Cast i conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó Font: Wikimedia Commons.

Aquest és el cas del Castellvell de Rosanes, esmentat per primera vegada l'any 938 i cridat a tenir un paper protagonista al territori llobregatí.

La primera referència sobre el terme de Castellbisbal, la trobem a principi del s. XI, exactament l'any 1012, quan se cita un *castrum Episcopalem*⁵ situat sobre l'extrem occidental del denominat turó de les Garses (146 m) i a més de cent metres per sobre del curs del Llobregat. Tal com Jordi Gibert explica en el seu documentat treball, l'esmentada fortificació constituïa un emplaçament de control estratègic sobre el curs fluvial, el congost i l'estret del Papiol, a banda de ser punt de connexió visual directe amb Castellvell de Rosanes⁶.

Si bé la data de la seva primera menció documental és atzarosa i un xic tardana, estem convençuts que la construcció ha de ser contemporània a les fortificacions del seu entorn: el castell de Cervelló, l'any 904; el castell de Sacama, a Olesa, l'any 938; el castell d'Eramprunyà, a Gavà, l'any 957; el castell de les Espases, a Esparreguera, l'any 985. Igual que tots aquests, la construcció devia tenir, inicialment, un objectiu militar, però amb el temps es va convertir en un punt de control, consolidació i articulació del territori conquerit, tot formant part d'una densa xarxa castral.

El document on apareix esmentat per primera vegada el castell "episcopalem" es correspon amb una permuta que els esposos Geribert i Eiga fan a la catedral de Barcelona d'uns aous, un d'ells situat al terme del castell de Rubí i l'altre a la veïna parròquia de Sant Andreu, a canvi d'un altre ubicat al terme del castell d'Olèrdola. I just al límit occidental del terme de Rubí apareix esmentat Castellbisbal, en llatí i amb aquestes paraules exactes: "*in terminium Castrum Episcopalem olim vocitatum Bene Vivere*", que literalment vol dir: "en terme del Castell Episcopal anteriorment anomenat *Bene Vivere* (Benviure)". Es tracta d'una menció, doncs, que fa referència a una doble denominació del castell: una de més antiga (*Bene Vivere*) relacionada possiblement amb el topònim del lloc, i una de més moderna (*Castrum Episcopalem*) vinculada a la nova organització castral i de propietat del territori.

A partir d'aquesta primera notícia, el castell és esmentat en diverses ocasions, els anys següents. El 1014, en relació a la seva redempció a canvi d'un calze d'or⁷; el 1031, quan dos preveres són engarjolats dins de les seves masmorres⁸. En l'un i l'altre es manté la denominació que explicita qui n'era el propietari: el bisbe de Barcelona. Així ho diu de manera encara més explícita un document de l'any 1039: "*Castri Episcopalis Sedis Sanctae Crucis*"⁹. A l'entorn del 1045, s'hi afegeix una designació per explicitar-ne el lloc: "*Kastrum de Lobregad, quod vocant Episcopale*"¹⁰, en un document en què el castell és empenyorat per part del bisbe Guislabert als comtes de Barcelona com a mostra de fidelitat i obediència, sense que això suposi, però, cap minva de poder per part del bisbe sobre el castell i el seu terme.

Malauradament, de l'antic castell medieval que acabarà donant lloc al municipi, avui no en queda res. Cal esperar que la realització de futures excavacions arqueològiques ens permeti conèixer-ne l'estructura, l'evolució arquitectònica i la distribució.

1.5.2. *Entre el poder del bisbe i el domini dels Castellvell*

A partir del s. XI el terme de Castellbisbal va ser inclòs dins de la baronia de Castellvell de Rosanes, que també comprenia els actuals termes de Martorell, Sant Andreu de la Barca, Castellví de Rosanes, Abrera, Sant Esteve Sesrovires i Olesa de Montserrat. Aquest darrer municipi en va formar part entre el 1076 i 1264, moment en què va passar a mans del monestir de Montserrat.

La baronia de Castellvell de Rosanes comprèn un sector de la Depressió Prelitoral, just al punt de confluència dels rius Llobregat i Anoia. El límit nord se situa aproximadament al Cairat, al peu del massís de Montserrat, mentre que el sud s'estableix a Roca de Droc, a l'extrem del terme de Corbera de Llobregat. Pel costat est, els límits són constituïts per la carena del puig Ventós, a Olesa; la riera de Sant Jaume, a Abrera; i la línia que puja des de la riera del Morral del Molí fins a Pegueres i després baixa pel torrent de Can Banyadell fins a la riera de Rubí i el riu Llobregat, a Castellbisbal. El límit de ponent és una línia amb una lleugera inflexió, des de la Beguda a Sant Esteve Sesrovires, fins a la carena de l'Ordal, en el punt de contacte amb el terme de Corbera de Llobregat, ja al terme de Castellví de Rosanes.

Aquest territori de 121,1 km² ocupa una posició estratègica respecte de la xarxa viària antiga i medieval, atès que hi circulaven l'eix d'articulació Vallès-Penedès, el camí que conduïa a la ciutat de Barcelona, i la via que comunicava el territori llobregatí i Osona. La confluència dels rius Llobregat i Anoia, així com la presència del Congost, van determinar l'existència de dos importants nusos de distribució viària: el Pont del Diable i el Pontarró, que eren cruïlles de camins rellevants dins la xarxa de comunicacions medieval.

Si bé la baronia estava en mans del llinatge dels Castellvell de Rosanes, aquests estaven supeditats al poder del bisbe, tal com s'especifica en diversos documents, entre els quals destaca el testament de Ramon Guillem (1058)¹¹, senyor del Castellvell de Rosanes, que deixa el castell de Castellbisbal al seu fill Gombau fent constatar que dita fortalesa la detindrà en servei del bisbe de Barcelona. Del domini episcopal sobre el castell i el seu terme, en parlen també altres documents, i són especialment destacables dues butlles emeses pel papa Alexandre III els anys 1169 i 1176, que confirmen el control del bisbe sobre la fortalesa¹² i el territori de Castellbisbal.

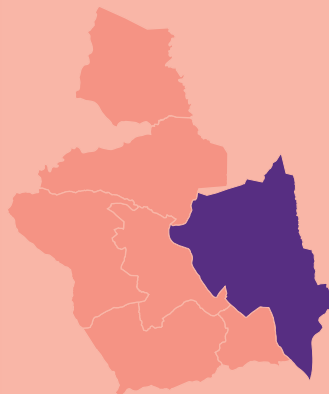
D'aquesta manera, s'articula un complex sistema de relacions sobre el control del castell i el terme. Més enllà del poder del bisbe, els Castellvell detenen el paper de feudataris, cosa que els obliga a jurar fidelitat al comte com a beneficiaris de la fortalesa. Sense oblidar que els castlans del castell, que n'ostentaven el control específic, entraven sovint en conflicte amb el bisbe, com queda clar quan el prelat va posar per escrit les moltes injúries que li havia causat Ramon Bremon que, entre d'altres ofenses, s'havia venut la vil·la de Sant Quintí de Can Pedrerol de Baix, sense fer-li-ho saber ni esperar-ne l'autorització. O també la concòrdia derivada del conflicte entre el bisbe i els Castellvell per la tinença d'un molí l'any 1112, que

El llinatge dels Castellvell

Disposem de molt poca informació sobre els primers senyors de la baronia de Castellvell. De fet, el primer baró documentat és Guillem I de Castellvell, que va morir amb posterioritat a l'any 1041. Ara bé, sabem que era descendent d'un germà del comte Guifré I el Pilós, cosa que emparentava el llinatge amb la família comtal i la convertia, per tant, en una nissaga rellevant. Potser per això Guillem I era un dels prohoms destacats de la cort dels comtes Ramon Borrell i Ermessenda.

El seu fill i hereu, Ramon I, va fer testament l'any 1058 i posseïa, també, Castellbisbal com a castlà pel capítol barceloní: és a dir que, malgrat que la propietat era del bisbe, ell usufructuava la fortalesa. En aquest testament, que va fer abans de pelegrinar a Sant Jaume de Galícia, repartia el patrimoni entre els seus fills sota la tutela del seu germà Guillem II, que no tenia descendència: l'alou del Penedès (amb el Castellvell de la Marca) passava al seu fill Pere, mentre que el Castellvell de Rosanes romania a mans del primogènit (futur Guillem III) i d'un altre fill (potser Albert I), a qui de vegades s'anomena Dorca. Aquest mateix testament determina que el castell de Castellbisbal resti en mans d'un altre dels seus fills, anomenat Gombau, que el detindrà en servei del bisbe de Barcelona.

Amb la mort sense descendència d'Albert I, les seves germanes es van repartir els dominis familiars i és Guillema I de Castellvell (1206-1228) qui rep els territoris prop del Llobregat. Pel casament d'aquesta amb Guillem Ramon I de Montcada, vescomte de Bearn, la senyoria passa a mans dels Montcada i posteriorment, ja al s. XIV, a les dels comtes de Foix. A causa de la posició contrària a la Corona mantinguda per Mateu I de Foix, la baronia va ser confiscada pel rei el 1396, i va mantenir-se en mans reials fins que Joan II, l'any 1474, la va vendre a la família Requesens, que va ostentar fins al principi del segle XVII el títol baronial.

Mapa de la ubicació de Castellbisbal en relació als límits territorials de la baronia dels Castellvell. Font: Ajuntament de Castellbisbal

genales sub reganos. cū arborib⁹ omī
genis. fontib⁹ aquarū. excedens. cū re
gos. r. diriuantes aquarū. molinū cum
suo capud rogo. r. fusi agu dū fūtu. fūtu
omīa utriuslibet. Que affirmat hoc omīa
de parte circū r. onobio s. circū r. r. fūtu
nigrit. in monte gallinano. De midie
i ipis ecolas. r. dlatat p. carminū. mō
cū matrona. r. descendit i flumē. la
bucatu. De octo. in uniu⁹ castri epī
se etm uocantū bene uenire. De circū r.
rimū de uillatello. ut in uniu⁹ de rē
cia. Quamū istas quatuor affirmatio
nes inducit. sic comutam⁹ ubi in ipos alu
des que ionelā edonari fūtu. de uelūq⁹ filius
fūtu. fūtu. ad fūtu. obitū. ipis duas partes
in p⁹ro molino similit⁹ ipis duas pres
teras abirege. Et ipis utis cōparatione
que nos ibide fecim⁹ cū ipō decimo. r. unū
ulā omīa que ibide tenim⁹ r. tenem⁹ r.
possidem⁹ p. omīmodis uoces sunt cū ipos
cellarios. r. tenas. in r. abos. in. h. omīa
ub⁹ comutam⁹ p. ut sup⁹ digelū est. simul
cū exis. r. regellis. eaz. totū abirege.
Et accepim⁹ nos in nra comutatione. ex p⁹
libata sede. alaudē in marchia infiore. i. tū
mo castri dlatā. loco uocituro uertimo.
id sūt nras. uincas. castas. r. curtes. ac unū
si alaudis ipi pūcia totū abirege. cum
medietate de ipi curte. r. suo p⁹olo que i
fūtu cōstruca est. ubi sūt placibile. sicut
in unū conanem⁹ hantula. aub⁹ roborata.
est manifesta. Que ū p⁹notata omīa que
nos ub⁹ comutam⁹ plibans sas dei. s. nro
ure. in unū conanem⁹ dnto. r. potestate.
ut ub⁹ famulanti⁹ licitū sit eis agē. celis
omīb⁹ r. face. sicut fideles unū agu. r. fūtu
unū. de alus nris munificētis dom⁹ unū p.
unentib⁹. Et qui contra huc comutatione
uenit p. unū p⁹edū. nō s. uatāt uendicare. s.
cōponat aut cōponam⁹ p⁹notata omīa ad

Domū s⁹ pliban. in quadrupli. pur s⁹
partes sapxerit. Et uincas. ista comutat.
sua in omīb⁹ obancat. sicut. Facta cū
An. Do. mutacione. xvi. id. septu. Anno. xvi.
1017 regnante robis rege filii oōdū hugoni.
S⁹ in geribus. S⁹ in eiga fūtu. r. r.
qui ista comutatione fecim⁹ r. firmate
neguano. S⁹ in creiguis. S⁹ in sen
ofredo. S⁹ in gallarine. S⁹ fender.
de sacer. S⁹ in gondenar. leau.
S⁹ Galind. leua. S⁹ in p⁹ro. cū
r. possidem⁹ p. omīmodis uoces. sub di
cum r. las. luras. me. duo ubi ubi dicit.
horus. hōyo. leysa. exantoz. r. r.
fūtu. ubi dicit. ut de ulla piscana.
C. de ulla piscana. r. de uentosa i par
rocha s⁹ andree.

Cum nūc dū ego b⁹ard⁹ b⁹ardi. comuta
to sum ē geribus sac⁹ auctulo nro. Qu
nūc est et cū qz placuit amīs nris r.
placet. ut nūc nos comutationē fecisse
mus de aliq⁹ de p⁹itate nra sicut r.
cū. Dono nāqz ē in tua comutatione
petas. ij. de nra separati positi. s. nre in
tritorio barthe in tūmo de ulla piscana
i parrocha s. andree. r. ipa una petia est al
ipa uentosa. r. alia sub⁹ uinea de remū
lobetis. aduenet in puoce geritoy. me
sue p⁹omīqz uoces. Affirmat ipa una pe
cia de parte circū in ipa strata. De aquilonē
in nra de te geribus. De midie in nra de s⁹
michlis. De octo i nra de bona donna. Et
affirmat alia petia de parte circū i nra de
me comutator. De aquilonē in nra de remū
lobet. De midie in nra de domico b⁹ard.
De octo in nra de te gerib⁹ r. h⁹ dextros i
ipis affirmaciones octuaginta. Quamū
istas affirmaciones inducit sic comuta
ē tamōcial petas. ij. de nra adra r. r.
abirege. p⁹ alia tua nra qd in n⁹ debi
u sic resonat i ipa carta comutationis

virtute fecim⁹ i firmavim⁹ i restes fir-
mare rogavim⁹. Nos m⁹ g⁹itardo bel-
laroni. Nos m⁹ gerbeto p⁹ni. Nos m⁹
bonuato ferrisolo. Nos m⁹ remo g⁹lin.
Nos m⁹ maiergolire.

Et non sac qui h⁹ scripsit cu⁹ lura⁹
suppositas ubi dicit regessios. die et
anno quo supra. Emprio garba qua⁹ fec⁹
de b⁹ardo b⁹ardi moza.

n. 161

A⁹ n⁹e d⁹ni ego b⁹ard⁹ i uxore mea et
meiandis venditores sum⁹ i geribus
p⁹bi emp⁹ro. i h⁹ic septima uenditioni
n⁹e uendim⁹ i sexta una de tra⁹te ip⁹
tra in territorio barchense in termino de
ceta. Aduenit m⁹ h⁹oma ad me b⁹ard⁹
p⁹ uoce gentuoz⁹ moza i ad me em⁹iar-
dos p⁹im⁹ deim⁹ sue p⁹ om⁹iq⁹ uoces.
Affirmat ip⁹ tra de parte curi. in tra
de arallo. De aquilonis. in tra de p⁹ie
to arallo. i de suos cres. De midie im⁹
crema. De occo in tra de re emp⁹ro. Cu⁹
cu⁹ istas affirmationes includit sic ue-
dim⁹ i i iudicia tra abunreg⁹ p⁹ p⁹
am sol. i d⁹ d⁹ner⁹ monere grosse i plaza
Qd⁹ tu emp⁹re pau⁹ n⁹b⁹ dedisti i nos ue-
ditores manib⁹ n⁹ris uocim⁹ i integrit⁹
est manifestu⁹. Que u⁹ p⁹dicta tra q⁹ n⁹b⁹
uendim⁹ de n⁹ro iure in tuo iudim⁹ do-
minio i potestate ab om⁹ i integritate u⁹
q⁹q⁹ extende face ut iudicare uoluis li-
bera in di⁹ n⁹e abas plena potestate
cu⁹ exos ut regessios ex⁹ annu⁹ plent⁹
sumu⁹ p⁹ruu⁹. Qd⁹ si nos uenditores aut
ullu⁹q⁹ om⁹ sexus uir⁹ qui contra ista
uenditione adinrupedu⁹ uenit n⁹ hoc
uallat iudicare s⁹ coponat aut nos co-
ponam⁹ i iudicia n⁹ra in duplo cu⁹ om⁹e
sua i melioratione i maneta ista uedic⁹
firma p⁹maneat om⁹iq⁹ t⁹pa. Facta uedic⁹
ne. n. id⁹ mad⁹. Anno .xxi. regni hen⁹

ric regis. Nos b⁹ardus. Nos ermentar-
dis f⁹na. nos qui ista uenditione fecim⁹
i firmam⁹ i firmare rogavim⁹. Nos ioh⁹
nes guilelm⁹. Nos b⁹uard⁹ ch⁹ilo. Nos
emaro antwer.

Sup⁹ Gerb⁹ p⁹bi qui h⁹ scripsit cu⁹ luras
fultis i suppositas i linea n. 161. die
tanno qd⁹ supra. Carta de riuo rubio
i de ulla piscina i parrochia de palo-
mar.

n. 162

A⁹ n⁹e d⁹ni ego Gerb⁹us i uxore mee
aga f⁹na. Nos sim⁹ inun⁹ comutator⁹
sum⁹ domu⁹ s⁹e crucis s⁹caq⁹ Culalue sedis
barch⁹. alandes n⁹ros in duos locos idest i
territorio barchense i in termino de noru-
bio. n⁹ru⁹ p⁹ruu⁹. Qui n⁹b⁹ aduenit ad me
geribus p⁹ mea copartitione. Et ad me
f⁹na p⁹ibata p⁹ uoce i successione paren-
tu⁹ moza i copartitione ut i p⁹ quat⁹
q⁹ uoces. Que affirmat ip⁹ unu⁹ alan-
de ex h⁹u⁹ n⁹e comutationis qd⁹ habim⁹
in territorio barchense in parrochia s⁹ an-
dree ut de ulla piscina. de parte curi
i flumine biloco. De midie in ip⁹ lu-
cua maris. De occo in ip⁹ celara de
barcha i p⁹ducit usq⁹ in accurellos. De
curi in ip⁹ olmatello i p⁹gredit usq⁹ in
fenestrellas. Et e⁹ hoc om⁹a. casas. curtes.
solos i suppositos. n⁹ras uineas. ortos i
pureos. arbores fructuosos i infructuo-
sos. cellarios i torculario. cu⁹ tonnas. m-
cabos. vi. Quatuor istas affirmationes
includit. sic comutam⁹ ub⁹ p⁹ntus dei s⁹as.
quanta nos ibid⁹ habim⁹ i habe debim⁹
ut tenem⁹ p⁹ quat⁹q⁹ uoces. totu⁹ abunreg⁹
except⁹ ip⁹ alande cu⁹ casa n⁹ra i uineis
qui sunt de audegario fr⁹q⁹ suo riardo
s⁹ly⁹ conda elclant. Et aut⁹ alia n⁹ra comu-
tatio. in termino i accessu de rio rubio in
suburbio paxaro idest n⁹ras uineas. ca-
sas curtes. solos i suppositos. ortos i ferra

Violències sobre els habitants de Castellbisbal

La superposició de jurisdiccions al terme de Castellbisbal va ocasionar conflictes, desavinences i concòrdies com les que es descriuen en aquesta pàgina, on els protagonistes són el bisbe i el senyor o els diferents castllans. Es tracta de les confrontacions habituals entre els poders feudals (eclesiàstic i laic), que maldaven per defensar els seus propis interessos sobre el territori i les rendes que n'obtenien. Ara bé, la conflictivitat també afectava els habitants de Castellbisbal que, de retruc, patien els abusos i les violències dels seus senyors.

En l'extorsió dels pagesos, sembla que el castlà hi tenia la mà trencada. Són diversos els documents que l'acusen d'actes de violència i pillatge. N'hi ha un de mitjan s. XII, on el bisbe es queixa de l'exigència indeguda per part del castlà als habitants de Castellbisbal de fer jornades de tragines, de llaurar, de podar vinyes, de veremar i d'arreglar lli. Se l'acusa fins i tot de retenir per la força i amb l'ús de ganivets (*"cum cultellis"*¹³) alguns representants del bisbe i veïns del poble. Unes exigències similars van motivar la concòrdia de 1177, a causa dels danys ocasionats pel castlà als habitants de Castellbisbal i al seu prevere¹⁴. Un pacte que no devia servir de gaire, perquè poc després, el 1205, els habitants de Castellbisbal es veuen en la necessitat de redactar un memorial de queixes pels abusos comesos novament pel castlà, entre els quals destaca el robatori de robes i animals (13 bous, 13 pernils i 16 parelles de gallines i capons), així com fer-los treballar a les obres del castell, a les torres, a les muralles i a l'interior¹⁵.

Un darrer exemple d'aquest tipus d'abusos el protagonitza Berenguera, esposa de Bernat de Castellbisbal, que, en absència seva, va obligar els habitants de Castellbisbal a treballar en les obres del molí del Llobregat¹⁶. Sembla que els pagesos s'hi van oposar amb contundència i fent-li saber que mai hi havien estat obligats. Tot i que Berenguera els feu prestar per força dit servei, quan Bernat va tornar del seu viatge i va assabentar-se de la disputa, va deslliurar els pagesos de l'obligació.

s'acorda que resti en mans de Guillem Ramon de Castellvell fins a la seva mort, moment en què passarà a domini del bisbe¹⁷. Tots dos episodis no són més que la materialització d'una teranyina de jurisdiccions complexa, generadora de nombrosos conflictes entre els diversos poders que conflüen en el territori de Castellbisbal.

1.5.3. La parròquia i les esglésies del terme

Així doncs, la conquesta comtal va comportar el desenvolupament d'una nova organització del territori que tenia, en la parròquia, el principal espai d'enquadrament de la població, que era possible gràcies a la construcció d'una gran quantitat d'esglésies arreu del territori. Aquestes, a més, delimiten un terme parroquial ben definit, del qual l'Església extreia quantioses rendes sobre la producció (delmes i primícies). Per a la gent que vivia dispersa pel territori, l'edifici de culte esdevé un espai de retrobament comunitari i un lloc d'identificació local compartit.

A Castellbisbal aquest procés es materialitza amb la construcció de l'església de Sant Vicenç, que esdevé el centre neuràlgic de la parròquia que engloba el conjunt del terme castral. Més enllà d'això, a l'alta edat mitjana es van construir també dues altres esglésies: la de Sant Joan de Benviure i la de Sant Quintí de Can Pedrerol de Baix, les quals mai van ser parròquia sinó senzilles capelles sufragànies de la parròquia de Sant Vicenç i al servei de les necessitats espirituals de la població.

L'església de Sant Vicenç va aixecar-se, justament, al costat del castell. S'esmenta per primera vegada al testament de Guillem Ramon, senyor de Castellvell (1109),¹⁸ que deixa cinc mancosos a l'església i cinc mancosos més als seus clergues per a misses. El document de dotalia original, que era anterior, atorgat pel bisbe Guislabert de Barcelona, es va perdre a causa d'un incendi, però pel document de reparació posterior sabem quins són els béns que sustentaven l'església¹⁹. Pel fet de ser considerada parròquia, percebia el delme (una desena part de la collita) i les primícies (els primers fruits) de tots els pagesos del terme, però també altres drets, com la dècima sobre els molins i els oliverars.

El seu emplaçament en altura i al costat del castell suggereix que, originalment, devia ser una capella castral, de caràcter privat, bastida per satisfer les necessitats espirituals de la família que habitava la fortificació. Amb el temps, però, la construcció va assumir un paper més rellevant, tot convertint-se en la parròquia del conjunt del terme, que és quan va començar a percebre el delme i altres drets. És gràcies a la reparació de la dotalia original que sabem quins eren els límits d'aquest terme parroquial: a llevant limitava amb el territori de Rubí, a migdia amb la riera de Rubí, a ponent amb el terme de Castellví de Rosanes i la riera de Corent, al nord amb el terme del castell de Voltrera, amb la riera de Malucs i el terme d'Ullastrell. Tots els pagesos que visquessin dins aquests límits havien de satisfer les obligacions amb l'Església a la parròquia de Sant Vicenç.

L'incendi de l'església de Sant Vicenç (al s. XII)

La dotalia d'una església és un document fundacional on es fa donació a una nova església d'un patrimoni, uns ingressos i uns drets necessaris per al seu manteniment. Es tracta d'un instrument jurídic molt important, que l'església de Sant Vicenç va perdre a causa d'un incendi. Per aquest motiu, l'any 1167 es va decidir reelaborar-lo de nou, a través del record que del contingut original en tenia el prevere de Castellbisbal, conegut com a Joan, i dos testimonis més. Tot un exemple de perpetuació de la memòria escrita a través del record.

És en aquest document on se'ns donen alguns detalls sobre l'incendi de la parròquia. Va ser en una nit de data desconeguda, però dins de la primera meitat del s. XII. El document explicita els estralls ocasionats pel foc en alguns objectes valuosos de l'església: es van cremar els calzes de plata i altres objectes litúrgics, les vestidures sacerdotals i totes les escriptures de l'arxiu de la parròquia: "*calicem argenteum et omnia indumenta sacerdotalia et pannos se ricos adque lineos et omnia instrumenta scripturarum ecclesie*", incloent-hi també l'esmentada dotalia "*huius ecclesie dedicata ab episcopo Guislaberto cum suis canonicis*"²⁰. La pèrdua d'aquest valuós document era especialment greu, ja que podia afectar la sustentació econòmica de l'església. Per aquest motiu es van afanyar a reelaborar-lo i justificar-ne la redacció.

No sabem si l'incendi va ser fortuït o provocat. De tota manera, el fet que a l'escriptura es justifiqui la reparació com un fet de justícia, permet interpretar que no va ser un accident, sobretot si tenim en compte el context de conflictivitat creixent entre el bisbe i el castlà.

Castellbisbal, capella de Sant Vicenç, edificada damunt les restes del castell, c. 1940. Font i autoria: Antoni Gallardo Garriga. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (CAT AGDB R.62390).

Més enllà d'aquesta, però, a Castellbisbal hi havia dues esglésies més en temps feudals: l'església de Sant Joan de Benviure i l'església de Sant Quintí, que també van exercir un paper fonamental en l'articulació del terme castral²¹. La primera, tot i l'aspecte degradat que presenta avui, és un temple d'un gran interès històric i patrimonial. És esmentat per primera vegada l'any 1047 com a "*Sancti Ioannis castris Benevivere*"²² i, d'acord amb la interpretació arqueològica més recent, es tractava d'una petita església de nau rectangular similar a les que hi havia en d'altres indrets del Vallès –totes datades dels s. IX-X. Posseïa diverses sitges, que devien servir per conservar el cereal percebut de les rendes, i un cementiri propi.

La segona església que cal tenir present se situa a pocs metres de la masia de Can Pedrerol de Baix, prop de la riera de Rubí i de la seva confluència amb el Llobregat. Tot i que no en conservem cap document que l'esmenti abans del s. XII, la presència d'una antiga vil·la romana al seu entorn i l'advocació a sant Quintí suggereixen un origen molt més reculat. L'anàlisi de l'edifici permet reconèixer dues fases constructives en època medieval: de la construcció del s. XI se'n conserva l'absis de migdia, decorat a l'exterior amb lesenes sobre un basament. Aquest absis primitiu s'associa amb l'existència d'una nau anterior a la que es conserva avui, que és de planta rectangular rematada amb un absis semicircular i que va aixecar-se cap al s. XII, quan el temple va ser remodelat de manera prou significativa.

El primer document que ens parla de Sant Quintí és una escriptura signada pel bisbe de Barcelona Arnau Ermengol on es queixa de les injúries rebudes de part del castlà de Castellbisbal, com ara la venda no consentida de la vil·la de Sant Quintí, cosa que suposava una pèrdua dels drets que li corresponien sobre aquesta vil·la. Entre aquests drets manlevats destaquen els de tragina i d'host, que obligaven a tragar amb un animal en benefici del senyor, el primer; i a la participació obligatòria del pagès en l'exèrcit senyorial en cas de conflicte, el segon.

Per l'elevat interès econòmic del lloc on està emplaçada (de llarga tradició productiva des d'època romana) el lloc de Can Pedrerol va ser sempre un emplaçament cobejat per part dels senyors, ja que devia produir rendes molt abundants. No és gens estrany, doncs, que el bisbe maldés per conservar-ne els drets davant dels abusos del castlà.

1.5.4. Masos i poblament semidispers

Com ja s'ha comentat més amunt, la població en els primers segles medievals vivia molt dispersa en el territori: majoritàriament, en assentaments de petites dimensions i de caràcter unifamiliar. D'aquest model de poblament propi de l'alta edat mitjana, es passa a un model que evoluciona cap al sistema econòmic i territorial del mas, que apareix a la documentació anomenat com a "*mansus*" i s'entén com una unitat d'explotació i residència en l'àmbit rural medieval. Des del mas, s'explotava el conjunt de terres que en depenien, amb la finalitat de sostenir una família i permetre-li acomplir les exigències del senyor.

Es tracta d'una forma d'articulació i explotació de l'espai rural que té un caràcter protagonista en el cas de Castellbisbal, però que en altres llocs és contemporani tant de l'aglomeració de cases a l'entorn d'algunes esglésies formant sagreres, com de la nucleació a l'entorn d'un espai d'intercanvi econòmic, com en el cas de Martorell, formant una vila-mercat. Amb el temps, alguns d'aquests masos evolucionaran cap a les masies d'època moderna, moltes de les quals s'han conservat i arriben fins als nostres dies.

A Castellbisbal, la documentació escrita ens informa de l'existència de masos des de temps feudals. En són un bon exemple els casos que comentem a continuació, que encara podem localitzar avui.

Comencem pel Mas Canyadell, documentat des de l'any 1053 com a "*mansi Canatelli*"²³ i amb un valor econòmic molt significatiu, atès que aquell any va ser venut per 10 unces d'or. Els signants de la compravenda (Ramon Guillem de Voltrera i el bisbe Guislabert) són prou eloqüents de la importància d'aquest mas, com també el fet que a partir de l'any 1127 passi a mans del bisbe de Barcelona²⁴. Tot sembla indicar que es correspon amb l'actual Can Canyadell Vell, que si bé avui és dins del municipi de Rubí, en temps medievals formava part del terme de Castellbisbal.

D'altra banda, el Mas Oriol està documentat des de l'any 1055 com a "*mansi qui fuit de Oriol*"²⁵ i també és adquirit per un valor molt significatiu, tot i que inferior a l'anterior, de 4 mancusos. El seu origen entronca altre cop amb personatges de renom, ja que el venedor l'havia adquirit del bisbe Guislabert de Barcelona, fundador de l'església de Sant Vicenç. Per la descripció d'afrontacions que en fan els documents medievals, coincidim amb Jordi Gibert a interpretar que se situava no massa lluny del mas i actual zona residencial de Ca n'Amat.

Al document de reparació de la dotalia de l'església de Sant Vicenç (1167) apareixen alguns masos més²⁶, malauradament molt difícils de situar. En estar emplaçats dins de l'alou de l'església, els tenidors eren sovint eclesiàstics. Es tracta del mas Domprius, del mas "*de Ansolphes*" (situat possiblement no massa lluny de la capella de Sant Quintí, "*ipso plano de sancti Chintini*"), del mas "*quod fecit Petrus Bernardi et Petrus Guillelmi*", antics preveres de l'església. Malauradament no en podem situar cap sobre el territori actual.

També són difícils de situar els masos que localitzem al document conegut com a *Capbreu de Castellbisbal*²⁷, que és en realitat un instrument de reconeixement dels drets que el bisbe de Barcelona tenia a Castellbisbal. Redactat el 1189, s'hi esmenta la presència de diversos molins i de diversos masos, dels quals, però, no s'indiquen afrontacions que ens en permetin la identificació directa: el mas de sa Cortada, el mas d'en Pere, el mas d'en Venrel, el mas d'en Ramon de sa Scara, el mas d'en Bertolí o el mas de Pere de sa Guardia. Hi figura també el mas de n'Arsèn d'Avida, que tot i que apareix en un document anterior, de l'any 1112²⁸. tampoc no sabem on s'ubicava. Això sí: s'hi establí que els drets de tinença quedaven a mans de Guillem Ramon de Castellvell fins a la seva mort, moment en què passarien a mans del bisbe.

Imatge actual de les malmeses estructures conservades de l'església de Sant Joan de Benviure. Fotografia de: Mar Rovira.

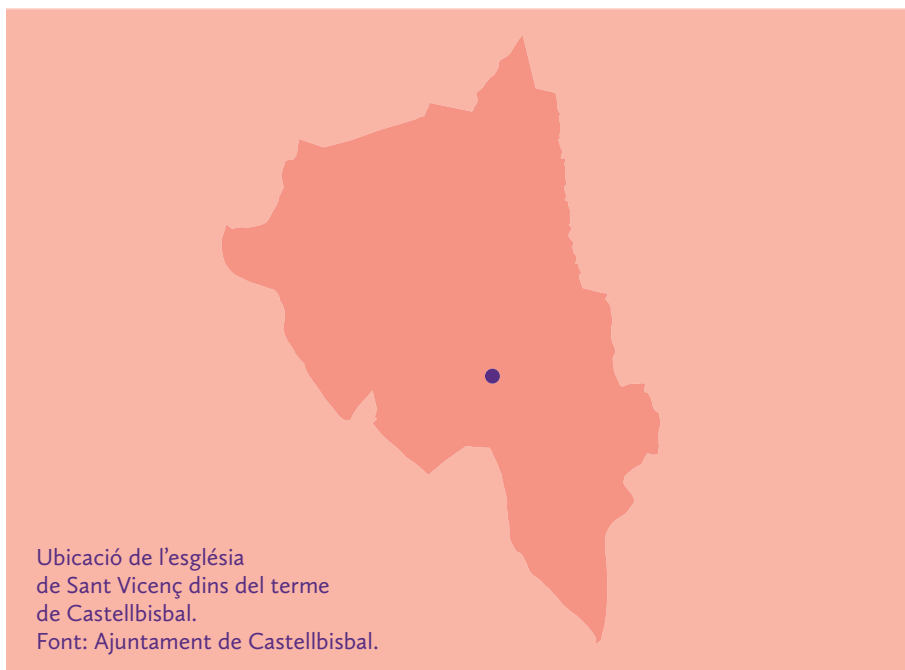
Pedra circular utilitzada per tapar una sitja. Fotografia de: Jordi Gibert Rebull.

Tomba antropomorfa localitzada dins de la nau de l'església. Fotografia de: Carme Subiranes i Josep Pujades durant la intervenció arqueològica a l'ermita de Sant Joan de Benviure i Ca n'Estep, 2000-2003. Font: Arxiu Municipal de Castellbisbal (AMCAS, UD. 46124).

Pàgines següents: còpia de la dotalia original de l'església de Sant Vicenç de Castellbisbal (1167). Font: Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB Reg. Dotaliarum, vol. 7 fol. 241-243)

Universis alodiis suis in diversis locis positis, et decimum Molendinarum, et
 decimum Olivarum, per totum terminum Carru Episcopalis, et alias scriptu-
 ras de emptionibus alodiis hujus Ecclesie, Quod est Similitas in diversis lo-
 cis positum, et alias scripturas, que erant in predicta Ecclesia per commendato-
 nem Reponia. Continebatur quidem in ista dotalia Ecclesie totum decimum
 et Limitiam de omni alodio, Quod Episcopus in dominio in termino Carru
 Episcopalis, et decimum et Limitiam de illo alodio Guillelmi de Car. o. Hou-
 to, et de omni alodio, quod Ecclesia habet in diversis locis in termino Carru Epi-
 scopalis, decimum, et Limitiam etiam hujus Ecclesie S. Vincentii, et omnes
 decimum Olivarum, que tunc, vel erunt in termino Carru Episcopalis, et de-
 cimum Molendinarum, qui sunt quinque; et in Molendinis deus Luisi, ter-
 tiam partem, quam Daimaris Simati, et Filii sui dederunt Ecclesie S. Vin-
 centii de Carru Episcopali in Monse Mayo; tertiam partem, decimum Oliva-
 rum dederunt predicta Ecclesia Berengarius adrenon, et Beremundus Luisi o.
 Omnia alium decimum de alodiis jam dictis de Molendinis, dederunt leni-
 res Carru Episcopalis, et Episcopus predicta Ecclesie. Predicta continebantur in
 ista dotalia Universa sua alodia, que in diversis locis sunt posita. Primum
 habet predicta Ecclesia S. Vincentii alodia in ipso Plano S. Chirini ante
 locum de Drach cum suis afrontationibus, Unde accipit medietatem agrar-
 ium, et decimum, et Limitiam, et habet quinque partes in illo Monse, in ma-
 nebat Simatus Johannes, quas habet predicta Ecclesia per donationem Thomaus
 suorum, sicut in Carta, quam accipunt, tunc continebatur Riquam, et Man-
 sum de Anophes cum suis terminis, et partem partem terre, quam Londerat-
 dus hoc dedit predicta Ecclesie, in qua super Johannes Epi habet Mansum
 Constructum cum Columbaris, et tristem, Unde habet predicta Ecclesia deci-
 mum per donationem leniorum, et habet predicta Ecclesia libras Romanas An-
 tonio Danatis partem partem terre, que est alodii hujus Ecclesie, et inde acci-
 pit decimum super dictis Londeratus hoc, dederat pred. Eccle illam partem
 terra, et partem, que tunc cremata fuit, et habet predicta Ecclesia partem P-
 nam terre Vinicam plantatam, quam vocant rotundam, quam Bricos di-
 munt in suo testamento; et in loco vocato ad Collum de Roderas, habet
 predicta Ecclesia partem partem alodii, Unde accipit suum agrarium, et decimum
 et Limitiam; abud Luneres habet Mansum, quem vocant de ipis Lepis ad
 sui terminis; Unde accipit predicta Ecclesia suum agrarium, decimum, et
 primitiam ad Collum de Bernadi; habet predicta Ecclesia partem partem ter-
 ra culta, et heremas, Unde habet suum agrarium, et decimum, et Limitiam,
 et habet predicta Ecclesia in ipso Plano de Castada partem partem alodii,
 que se tenet a Meridie cum alodio Episcopi; ab oriente in ipsa Carta,
 qua itur Porquis; ab Oriente in tenatione de Lodio Duid; a Licio in manso,
 et in loco vocato ad Chaper, et Mansum, quem fecit Petrus Bernardi, et
 Petrus Guillelmi, qui fuerunt socii hujus Ecclesie, quem Mansum Berengarius
 Olegarius Archiepiscopus dedit eis, et huc Eccle; et supra Mansum habet

predicta Ecclesia, quas, que sunt Episcopatus: Unde Episcopus habet Char-
tam, quos Leabiter tempore laborat, et habet predicta Ecclesia ab odium
iuxta Mansum hujus, quod Ecclia emit de Amoisibus. Sic in Carta, que fuit
Cremona continebatur, et habet ad Lunatech petiam Mansi Alodii, Cumque
..... et habet predicta Ecclesia Mansum, qui fuit Londoballi, hoc Am-
is terminis, Unde ipse Londobaldus hoc dabat annuatim huic predicto Ec-
clesie quatuor de pro centum, quos Ralmarius Amari habet eos in predicto
Manso, et possidet eos huic Ecclesie, et Geraldus Londoballi dimittit hu-
ic predicta Ecclesie taxham de omnibus laborationibus hujus Mansi, et de
Ohravii Laculul tenere, et habitatus ipsum Mansum cum huius terminis que
Ecclesiam S^{ti} Vincentii, et per quosdam Populum, Unde daret Amper ipsam
fideliter de omnibus laborationibus, et de Ohravii, et ipsorum quatuor-
denario, Mansuimus de predicto Molendino de Luisol, et de ipso Alodio
in ipso Plano S^{ti} Christini in ipsa donatione, quam Londobaldus hoc fecit
de supra dicta petia terra, que est iuxta Mansum de Ansofna, et de Ansofna
Episcopatus, et de ista donatione Guillelmi Geraldii, et de Manso Londoballi
hoc habet predicta Ecclesia suas Cartulas, que tunc fuerunt Cremona, de
teresa habet predicta Ecclesia S^{ti} Vincentii, suos terminos de sua Laocchia, ab
Oriente in Rubi, a meridie in ipsa Riera de Rubi, ab occidente in termino
Carru Rubi, et in Riera de Corent, a Citorio in terminis de Poltraia, et in
Riera de Maluchi, et in termino Hugusareli, in partibus istas predictas aser-
tationes, habet predicta Ecclesia suam totam Laocchiam, et suas Lumbias,
et decimas, et suum Alodium, et suum Salpaz, et omnia sua jura Ecclesi-
astica, Sua propter nos testes prelibat, videlicet Johannes Leabiter
de Carru Episcopali, et Guillelmus Amari, et Letus Amari, Luita Haimus,
et audimus omnem septem scripturarum, et superius dictum est, et ip-
sam firmitatem plenissime novimus de ipsa dotaria hujus Ecclesie S^{ti} Vin-
centii, quam Episcopus pariter cum suis Canonicis firmaverat, et Maximal
pari Clericorum, sive Laicorum similiter firmaverat cum suo die, et anno
simul assignato, et alios scripturas de Alodio hujus Ecclesie, et supra nota-
tum est coram Leto de Ansofna Vicario Oraine fungente, et coram Ge-
nardo Leabitero Vicario. iudicis, et aliis testibus Clericis, et Laicis,
ut inferius enarrato sunt, in jam dicto Altra iurejurando fideliter repa-
ramus, et nulla fraus a nobis hic impressa est, nobis scientibus. Facta est
autem hac scriptura Reparationis, die Idus Novembrii anno XXXI Reg-
ni Regis Ludovici Junioris. Sig Inum, Thomae Leabiteri, Sig Inum
Guillelmi Amari, Sig Inum Leti Amari, Nos hujus scriptura, et
Reparationis testes, et Senatores Amus. Sig Inum Leti Leabiteri,
Sig Inum Michaelis, Sig Inum Guillelmo de S^{ti} Jacobo, Sig Inum

Es tracta d'un document important, on també surten referits altres masos. Per exemple el Mas de s'Albareda, avui desaparegut, que devia situar-se al marge dret del Llobregat, prop de Sant Andreu de la Barca; o el Mas de sa Cortada, situat al lloc de Can Pelegrí de la Cortada, on va mantenir-se dempeus una masia fins als anys setanta del s. xx. I, encara, el Mas de Pereira, possiblement Can Perera, al terme del Papiol, prop dels límits amb Castellbisbal, a l'altura de Can Pedrerol de Baix.

Més enllà dels masos, però, la documentació escrita d'època altmedieval ens permet detectar dos altres tipus d'assentaments. D'una banda, una certa aglomeració de cases d'origen antic, com el Vilar de Llobet, esmentat l'any 1055 com a afrontació meridional del Mas Oriol. La denominació és molt ambigua, però és possible que es refereixi a l'existència d'un establiment de reduïdes dimensions, potser amb diverses cases, al nord de l'actual Can Canyadell²⁹. Per la seva denominació com a "vilar" podria tractar-se d'un assentament molt antic, potser d'època carolíngia.

D'altra banda, la Domus de Vilalbino, un assentament en forma de casa forta on, a principi del s. xiii, els homes de Castellbisbal eren forçats a fer-hi treballs diversos per part del castlà Bernat de Castellbisbal. Es tracta d'un tipus d'establiment fortificat vinculat al poder senyorial que, al Vallès medieval, es desenvolupa a partir del s. xii i que també servia per complementar el control del territori que feien els castells en altura. Per la solidesa de les estructures que s'hi conserven, l'historiador Jordi

Ermita de Sant Quintí. Fotografia de: Quim Roser.

Gibert proposa que pugui localitzar-se'n un a la denominada Vinya del Caramanxel, entre les actuals masies de Ca n'Oliveró i Can Nicolau³⁰.

1.5.5. L'activitat agrícola

En temps feudals, Castellbisbal va ser sempre un territori de bona productivitat agrícola relacionada amb la proximitat a la riquesa hidràulica que proporcionava el riu Llobregat. En són bona mostra les desenes de camps de cereal, vinya i horts que s'esmenten als documents de l'època, on es materialitza l'existència d'un espai agrícola ric i diversificat. N'és un bon exemple el testament del senyor de Castellvell Guillem Ramon (1109), que deixa l'anomenat "alou de Pruneres" al monestir de Sant Genís de Rocafort³¹. Si bé no sabem on es localitzava aquest indret, la seva denominació vinculada amb la pràctica de l'horticultura i el regadiu és una bona mostra de la intensa activitat agrícola que s'hi desenvolupava.

A més, l'emplaçament de les tres esglésies del terme (la parroquial de Sant Vicenç i les esglésies de Sant Joan i Sant Quintí) permeten dibuixar una especialització d'espais vinculats tant a la producció agrícola com a la jerarquia feudal. Les esglésies de Sant Joan i Sant Quintí es construeixen en territoris de llarga tradició agrícola, propers al Llobregat. Per contra, l'emplaçament en altura de l'església de Sant Vicenç es relaciona amb el poder dels senyors feudals, ja sigui el bisbe o el castlà dels Castellvell. Des de la fortalesa del castell es controlava el conjunt del terme, i molt especialment la rica producció agrícola vinculada als llocs de Sant Joan i Sant Quintí, d'on s'extreien rendes abundants que engruixien la riquesa dels senyors.

Diversos documents dels s. x-xii ens parlen de l'activitat agrícola dels pagesos de Castellbisbal i subratllen la preponderància del cultiu de cereal. Sens dubte, el blat (forment) era el més apreciat i habitual en les exigències senyorials, però s'observa una àmplia difusió de l'ordi que, en ser menys exigent i més barat, va esdevenir un cultiu abundant. Un testament del 1170 en fa esment: deixa a Sant Vicenç de Castellbisbal dues aimines d'ordi³², l'una per compte propi i l'altra a càrrec d'algú que la hi devia a ell.

Ara bé, el cultiu de la vinya també era notori: tant en forma de ceps com emparada³³ gaudia d'una àmplia distribució per tot el terme, i molt especialment al lloc de Canadell³⁴, on s'emplaçava una vinya que es va convertir en objecte de fortes controvèrsies jurisdiccionals. La intensitat de la viticultura al terme de Castellbisbal es detecta no només a través de les nombroses referències que en conservem, sinó també pel fet que, en la majoria de casos, les vinyes siguin limítrofes les unes amb les altres, tot configurant un espai d'especialització. Les indicacions de tones, barrils i cubells als documents de l'època ens permeten copsar la importància d'aquest cultiu i, sobretot, del vi, que les famílies produïen a casa seva.

Si bé les terres de cereal i vinya són les més abundants, tant entre els béns comprats i venuts en aquesta època, com en les afrontacions que els delimitaven, cosa que el cas del Mas Oriol exemplifica a la perfecció, la proximitat del riu també creava

bones i ben regades zones d'horta³⁵. Tot i que ni les fonts escrites ni l'arqueologia ens aporten massa informació sobre la diversitat d'espècies que s'hi cultivaven, sabem que s'hi conreaven tot tipus de llegums, com les faves, les llenties i els cigrons, així com una àmplia gamma de verdures: la col, la ceba, l'all, el porro, el nap, la bleda o la carabassa. Als horts també trobem arbres fruiters, tant pomífers (de fruita dolça) com impomífers (de fruita seca). Entre aquests darrers, hi trobem nogueres, castanyers i el glaner, del fruit del qual s'obtenia farina en època d'escassetat. Pel que fa als arbres de fruita dolça, la documentació del comtat de Barcelona ens parla de la presència de pomeres, figueres, cirerers, magraners, presseguers, pereres i pruneres, com suggereix el denominat "alou de Pruneres"³⁶. A Castellbisbal també es documenten oliveres, esmentades a l'acta de reparació de la dotalia de Sant Vicenç de Castellbisbal³⁷, de les quals la parròquia es reserva el delme.

Sobre la importància del cereal i la necessitat de moldre'l per convertir-lo en pa (aliment bàsic de l'alimentació medieval) ens en parla el fet que a Castellbisbal hi haguessin diversos molins, que aportaven moltes rendes tant al bisbe com al castlà. És per això que sovint són objecte de conflicte jurisdiccional. És el cas, l'any 1112, de la disputa entre el bisbe i els Castellvell per la tinença del molí conegut com a *Davidam*, que es va resoldre amb l'acord que deixava el molí en mans de Guillem Ramon de Castellvell fins a la seva mort, moment en què el domini total passaria a mans del bisbe i dels seus successors³⁸.

Però més enllà de la mitra barcelonina i dels Castellvell, a Castellbisbal tenien també propietats altres institucions foranes, com el monestir de Sant Llorenç de Munt, que, a través de donacions pietoses diverses, va disposar d'un bon nombre de terres dins del terme. Així ho veiem en un document de l'any 1180, quan el cenobi cedeix la propietat que tenia sobre un alou a canvi del pagament d'un cens anual de dues gallines per Nadal, així com la dècima, la primícia i la tasca de tots els fruits³⁹.

1.5.6. L'activitat mercantil

Com s'ha exposat amb anterioritat, entre finals del s. x i principis del s. xi el territori comtal va viure un procés de transformació econòmica i social que el va conduir, en relativament pocs anys, a l'establiment del feudalisme, un sistema politicoeconòmic que es basava en l'apropiació, per part d'una minoria, de la producció de la majoria camperola. Aquesta elit, conscient dels beneficis que en podia extreure, va interessar-se ben aviat per controlar els intercanvis que, de forma espontània, es desenvolupaven al món rural. Així, reformular-ne l'estructura i el funcionament, els va dotar d'unes noves bases econòmiques i els va col·locar al bell mig del sistema econòmic que pretenia imposar. D'aquesta manera, d'espontanis i consuetudinaris, els mercats van passar a ser espais estrictament controlats pel poder feudal.

Però el paper que van jugar els mercats a l'hora d'estructurar el territori només pot entendre's gràcies a la pervivència d'una xarxa de vies i camins que, heretats

de l'època romana, la caiguda de l'imperi i l'arribada de nous poders forans no va deixar en desús, en cap cas. De fet, la baronia dels Castellvell de Rosanes era un territori molt ben comunicat que, al llarg de l'edat mitjana, va tenir tant en l'eix de circulació Vallès-Penedès com en els camins que comunicaven amb Barcelona la garantia de la circulació de persones i mercaderies a través del territori.

Això és ben clar amb al tram de l'antiga Via Augusta que comunicava el territori de la baronia amb el Vallès, un camí que s'utilitza durant tota l'alta edat mitjana i fins a meitat del s. XII, moment en què la inhabilitació del Pont del Diable, a causa d'una riuada, el va fer caure en desús. La disposició territorial dels castells de Castellbisbal i Rubí així ens ho permet corroborar.

Pel que fa als camins que comunicaven la baronia de Castellvell amb la Ciutat Comtal, tot sembla indicar que, abans del s. XII, s'estableix una clara continuïtat en l'ús de les vies romanes que flanquejaven, respectivament, les ribes dreta i esquerra del Llobregat. Ho corrobora, a la riba esquerra, el record de les distàncies viàries antigues al lloc que les fonts del s. X anomenen *Duodecimo* on s'hi documenta el pas d'un camí⁴⁰, i on es basteix la capella de Sant Pere de Romaní, documentada per primera vegada l'any 1001.

De la mateixa manera, també al terme de Molins de Rei, la disposició de la torre preromànica del s. X (posterior castell de Castellciuró) sobre un turó elevat que controlava el camí, i el propi desenvolupament del nucli urbà de Molins de Rei a redós d'aquesta via, ens permet pensar que l'ús d'aquest eix viari va perllongar-se durant tota l'edat mitjana. Un cop travessat el terme de l'actual Molins de Rei, la via entrava a Castellbisbal, on la construcció de l'església de Sant Quintí de Can Pedrerol de Baix, just sobre l'antiga vil·la romana i als peus de l'esmentat camí, constitueix un exemple clar sobre la continuïtat viària d'aquest espai.

La riuada que, a mitjan s. XII, va impossibilitar l'ús del Pont del Diable va determinar la inutilització del tram que, des de Sant Quintí, es dirigia a Martorell. A partir d'aleshores, el trànsit que arribava fins aquest punt creuava el Llobregat amb bot a través del gual de Sant Andreu de la Barca, o bé optava per travessar-lo a l'alçada de Sant Boi⁴¹. Uns i altres arribaven a Martorell pel camí de la riba dreta del riu, tot deixant pràcticament inutilitzat el que transcorria per l'altre costat del curs fluvial.

La continuïtat d'ús de l'antiga Via Augusta, que comunicava la baronia amb el territori penedesenc, la corroborem tant a nivell arqueològic com documental. A nivell arqueològic, les excavacions realitzades a l'església paleocristiana de Santa Margarida de Martorell, situada just als peus d'aquesta via, ens permeten perllongar el seu funcionament des d'època romana fins al període medieval. A nivell documental, l'esment de la denominada *strata Francisca*⁴² en terres del Penedès és un bon indicatiu d'aquesta continuïtat d'ús.

Un darrer indicatiu sobre la perduració de la xarxa viària antiga són les torres de guaita (Torre del Clos i Torre Griminella) que flanquegen el congost. D'origen segurament

¶ n̄ inuonit de molera. Ponet de oſo
re ſepit hoc ſicut hoc ſy ¶ n̄.

1193

Viro ego arberti biſcopi qd̄ de exce
ſſib⁹ qd̄ ego ſeci in caſtro ep̄ali. ſiue in diu
carina ep̄i. ſiue in alijs omnib⁹ ſtem man
dato b̄nardi ep̄i turebonenſis. ul̄ cr̄ que
ad hoc ipſe conſtituit. ¶ ſic ſup̄ ſep̄um e
ita obſeruo ſi d̄s me. ad iur̄. ¶ hoc q̄
tunc euuſia. Actū eſt hoc. S. n̄. au
guſti. Anno ab incarnatione d̄ni. m̄. c.
lxxx. iij. ¶ n̄. arberti biſcopi qui hoc
ſuſmo. ¶ n̄. rymūdi de carina. ¶ n̄.
rymūdi pelliparij. ¶ n̄. b̄nardi de
cuarra. Guillim ¶ qui hoc ſep̄it die
7 anno quo ſupra.

1194

Rob̄ ſit cūctis. qd̄ ego rymūdi
ſuſmo di. gr̄a turebonenſis ep̄i
conſent. ep̄dem meſ ſubdit. ¶ uenio ad
diſtinctionē. ¶ poſitionē cū omnib⁹ ub̄ la
boratib⁹ ip̄i. ¶ in caſtro ep̄ali. ut uos ¶
p̄genit uia. atq̄ poſitas p̄tingit iouas.
¶ p̄ beſtys. ¶ uob⁹ quas ſolentis lib̄re. ad
criticandū meſ. ¶ antreſſo. ¶ n̄. do
nent meſ. ¶ ſuccella. ¶ n̄. annuat̄ in
feſto ſc̄i michad̄ p̄centū. ſingl̄a parua
gallinarū unuſq̄q̄ manſ de illis q̄ ubi
ſunt. ¶ erūt. Si quis ſi fregit. ſup̄dicta
in duplo componat. ¶ in ſup̄ maneat fir
mū ſemp. Actū eſt hoc. vi. id̄ octobris.
Anno d̄ni. m̄. c. lxxx. viij. ¶ n̄. p̄u
tullū de truij. ¶ n̄. ioh̄is de com̄a p̄goni.
¶ n̄. rymūdi de canedmo. ¶ n̄. p̄
de p̄nu. ¶ n̄. rymūdi de ualle. ¶ n̄.
uiculis. ¶ n̄. february. ¶ n̄. ioh̄is
carmarij. ¶ n̄. b̄nardi de ual. ¶ n̄. rymūdi
de ballomar. ¶ n̄. b̄nardi d̄ tur
dins. ¶ n̄. arualli com̄re. ¶ n̄. ioh̄is
de ualla. ¶ n̄. uenreū de gonar.

¶ n̄. arualli p̄ſebatis. ¶ n̄. ḡllim
goz. ¶ n̄. rymūdi de p̄neca. ¶ n̄.
arualli de uerdeḡr. ¶ n̄. rymūdi de
p̄oio ciol. ¶ n̄. guſtini de ſc̄o ioh̄e.
S. ¶ n̄. petri de caris ſep̄reus qui
hoc ſep̄it die 7 anno quo ſup̄.

S Ho turebonenſis ep̄o. ex
iur̄ de caſtro ep̄ali. xxx. parua ga
llinarū 7 caponū. entre iouas ceens.
7. xii. p̄nas de carne ſalada. 7. xx. iij.
ſol̄ d̄nna part de. iij. p̄oel. 7. p̄elers
viii. ſol̄ centas. c. x. moutons. 7. iij.
agnes. 7. de molino de guſen. 1. ſexter
de blad. er de molino dauſa las duas
partz. edel mas de ſacredadi. ſo q̄r de
ſo quen eſ. ede narſen dauſa la ḡr
de ſo quen eſ. eſter la caponada. edina
yſla den uenrel ſoſar. lo q̄r eſ bralla
ge. edel mas de ſuareda. la ter ſa part
de la caſeta de tota re quen eſcha. 7. de
tot tome oſemia queſ mona eſ caſtel
que ſalla leſſa la ter ſa part eſ de biſte.
de ſo que laſſa al ſenel. eptoz an
xi. q̄r eſ de ualar centas. una migeta
a uita de bouf. cura emina al mas de
perena. cal ter ſer an. v. ſexter de blot
centas a uona meſara. de queſtis. el
ter ſa part deſt eſtabliment que ſi ſa
ſto. el q̄r de ſas uſas biſuals de tot
ſan q̄r. el q̄r de. p. del mas que eſt
albiſte. ceno p̄ſeu. ede caſcu mas de ſ
p̄geſia. on beſtas. q̄. 1. ſormage. c. ij.
ſol de uindemia de dos mas. 7. del mas
den uenrel ſa ioua. edel mas den. k. de
ſa ſenara ioua. den b̄ro ſa ioua. del mo
den. p. de ſa guardia ſa ioua. ede tot
ſol omel que de p̄geſia ſon. tragi. ab
ſos. al̄s.

Els censos percebuts pel bisbe a Castellbisbal

Una bona manera de conèixer què es cultivava a la Castellbisbal medieval és a través dels censos que percebien els senyors feudals. El denominat *Capbreu de Castellbisbal* consigna el conjunt de censos que els masos sota jurisdicció episcopal estaven obligats a pagar al bisbe de Barcelona. Gràcies a aquest document sabem que la mitra barcelonina extreia de Castellbisbal grans quantitats de cereal i vi, però també caps de bestiar i jornades de treball obligatori a les propietats episcopals.

Parts de collita exigides:

- El *Quart*. Corresponent a la quarta part de la collita.
- L'*Agrer*. Corresponent a una quarta o cinquena part de la collita.
- El *Braçatge*. Corresponent a una setzena part de la collita.
- La *Tasca*. Corresponent a l'onzena part de la collita.
- El *Quint*. Corresponent a una cinquena part de la collita.

Obligacions personals:

- *Jova*. Obligació de llaurar la terra del senyor durant un dia amb un parell de mules o bous.
- *Tragina*. Obligació de tragar amb un animal en benefici del senyor. El text diu exactament: “tragí ab sos ases”.
- Entrega de la tercera part de les herències, en cas de mort.

Censos específics:

- 30 parells de gallines i capons
- 13 pernes de carn salada
- 10 moltons
- 4 porcs
- 4 anyells
- 2 capons
- 1 formatge de tothom que tingui bèsties
- Una part del blat que es molia als molins de Guisèn i d'Avida
- Diversos censos en moneda (32 sous)

Fotografia del denominat Capbreu de Castellbisbal. Font: Arxiu Capitular de Barcelona (ACB, Liber Antiquitatum IV, fol. 69).

romà, gaudien d'un privilegiat paper de control del flux de persones i de mercaderies que circulaven pels camins tant en època antiga com en temps medievals.

Amb aquest sistema de comunicacions ben establert, pot entendre's millor el paper fonamental que el mercat va jugar en la consolidació del feudalisme, atès que garantia la comercialització de l'excedent agrari, que era necessària per a tothom. Ho era per als pagesos que, ateses les seves pròpies necessitats, podien intercanviar la producció excedentària per moneda per tal d'adquirir productes de què no disposaven i afrontar el pagament d'imposicions o deutes; i ho era encara més per als senyors feudals, que necessitaven posar en circulació la producció agrícola percebuda en forma de rendes. Els magatzems senyorial, plens del blat i el vi produïts pels camperols, es convertien en reserves alimentàries que els senyors només podien comercialitzar al mercat. Aquestes reserves esdevenien especialment lucratives en èpoques d'escassetat, quan la reducció de l'oferta incrementava els preus. En aquestes ocasions, l'oportunisme i l'especulació constituïen estratègies extraordinàriament rendibles per als poderosos.

Per tal de garantir el control sobre les activitats d'intercanvi, la minoria feudal va crear una nova xarxa de mercats, estretament articulada i traçada en funció de les seves pròpies necessitats. D'aquí que, al llarg del s. XI, les fonts ens proporcionin dades de la presència de mercats distribuïts de forma homogènia pel territori comtal. Alguns devien existir des d'època anterior, però ara es defineixen en funció d'una lògica completament nova que pretén convertir-los en la principal vàlvula econòmica de la societat.

I, justament, un dels primers mercats documentats a la Catalunya medieval el trobem a l'eix Castellbisbal-Martorell, sobre el traçat de la Via Augusta, conegut com a *forum Martorelium* (1032)⁴³. Que en aquesta data se'ns presenti com a plenament organitzat sembla prou indicatiu d'uns orígens molt més antics, igual que ho és el fet que en la seva primera menció no aparegui com a "*mercatum*", com és habitual en els mercats creats a partir del s. XI, sinó amb la denominació més clàssica de *forum*. Aquesta denominació, similar a la que designa altres mercats del comtat de Barcelona, com els de Granollers¹⁷, Sabadell¹⁸ o Mataró¹⁹ ens permeten traçar una línia de continuïtat entre els espais d'intercanvi antics i els utilitzats a l'alta edat mitjana.

2. La baixa edat mitjana (segles XIV-XV)

2.1. Temps de canvis i conflictes

La baixa edat mitjana va ser una època de contrastos. D'una banda, va suposar un auge sense precedents dels intercanvis i les activitats comercials, el moment de desenvolupament de les viles mercat i el naixement d'una nova classe social: la burgesia. Però també va ser una època de dificultats, en què s'alternen els períodes de bonança amb successives crisis de subsistències, resultat d'una meteorologia adversa que, quan es manifestava, afectava la producció d'un producte imprescindible: el cereal.

L'impacte de les caresties va veure's agreujada per l'adveniment de la pesta negra, que a meitat del s. XIV va suposar una important davallada de la població. Junt amb la fam i la pesta negra, la conflictivitat social i la guerra constitueixen el darrer component d'una tríada fatídica que va fer trontollar l'estat de coses existent. La Guerra Civil catalana (1462-1472) o la Revolta dels Remences (1462-1486) en són dos bons exemples, amb fortes implicacions al terme de Castellbisbal.

2.2. Territori, poblament i creences

2.2.1. Els masos baixmedievals

D'acord amb la documentació conservada, sabem que al llarg de la baixa edat mitjana es continua desenvolupant el sistema d'explotació dels masos. Com s'ha dit, des del mas s'explotava el conjunt de terres que en depenia, amb la finalitat de sostenir una família i permetre-li acomplir els censos que li eren exigits per part del senyor. Alguns dels masos que documentem en aquest període i que podem situar sobre un mapa⁴⁴ tenen uns orígens coneguts.

És el cas del Mas Canyadell, la importància del qual, en aquesta època, pot mesurar-se per les responsabilitats públiques que van ostentar els seus propietaris: Guerau de Canadell va ser prevere de Castellbisbal l'any 1206 i Antoni Canyadell, batlle de Castellbisbal l'any 1386. El mateix pot dir-se del Mas de s'Albareda, que apareix al *Capbreu de Castellbisbal* i sabem que alguns dels seus amos, com Esteve Albareda, que va ser jurat, o Jaume Albareda, batlle el 1580, també tenien càrrecs rellevants a Castellbisbal.

Sobre el també indicat Mas de sa Cortada podem aportar que, durant la Guerra Civil catalana el seu tenidor va ser multat pel senyor de Castellbisbal per haver anat a fer guàrdies a la vila de Martorell, i no a Castellbisbal, com li pertocava. No cal dir que també es troben referències al Mas Oriol i al Mas de Pereira, si bé durant el s. XIV documentem l'existència d'un altre mas conegut: Can Segarra, que si bé

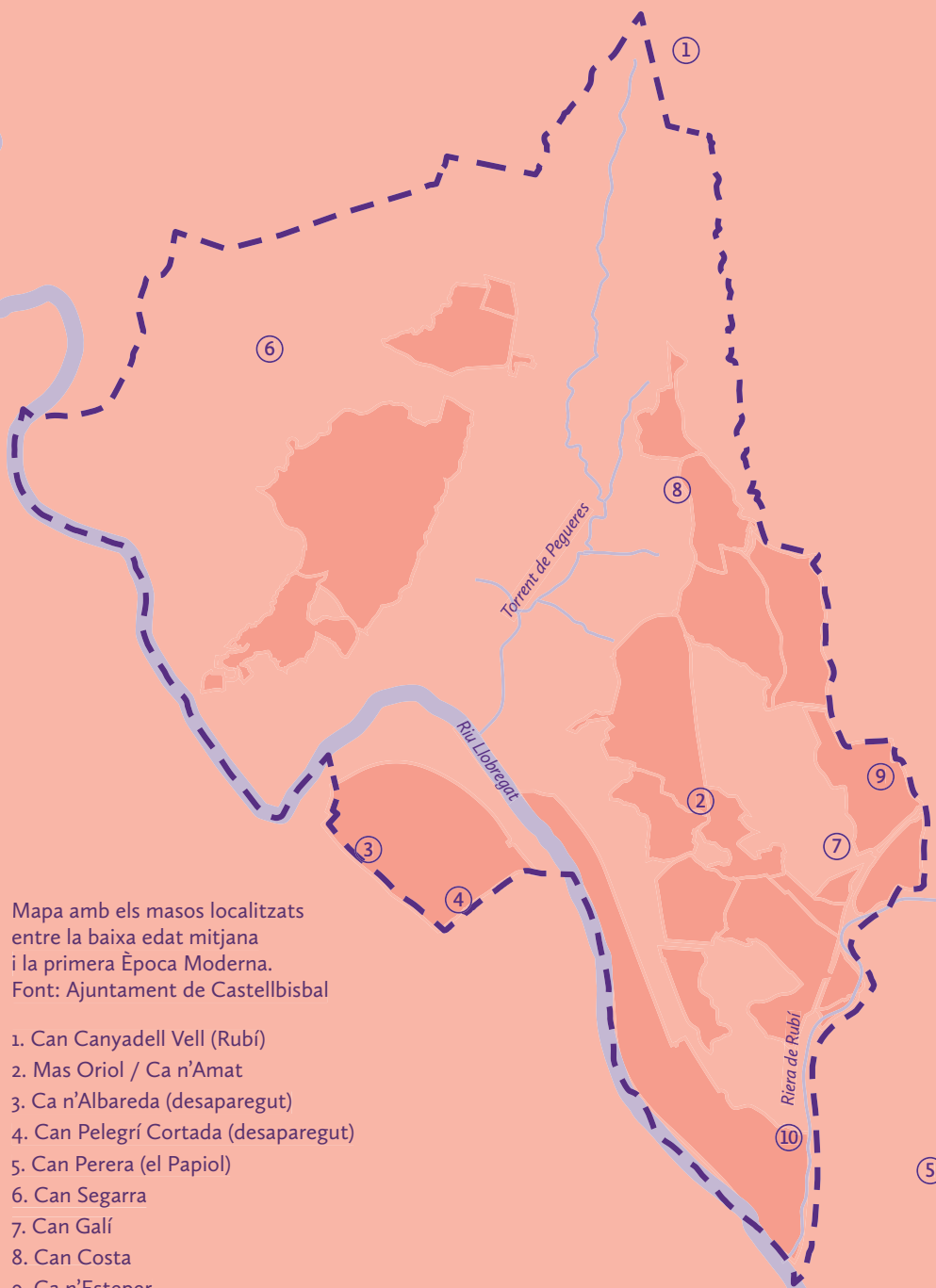

Les epidèmies, amb la pesta negra com a gran exponent, van provocar veritable pànic a l'Europa medieval, com representa d'una forma molt viva Pieter Brueghel el Vell a El triomf de la Mort (c. 1562), conservat actualment al Museo del Prado. Font: Wikimedia Commons.

originalment era en mans de la família Pi, des de principi del s. xv apareix ja sota la tinença de la família Segarra, de qui pren el nom fins avui en dia. Altres masos nous documentats a partir del s. xv són Can Galí, que segons la inscripció que figura sobre la porta d'entrada, data de 1483; i Can Costa, conegut per primera vegada en un document de l'any 1506, i que perviu fins a l'actualitat. Tots són masos convertits posteriorment en masies que arriben a l'època moderna i, en molts casos, fins a la contemporània, amb múltiples remodelacions.

Més enllà dels casos esmentats fins aquí, però, hi ha dues masies modernes que pel seu emplaçament, per la importància històrica del lloc on s'assenten i per estar vinculades a espais d'especialització agrícola, podrien ser hereves de masos antics... que no estan documentats. Es tracta de Can n'Esteper, propera a l'església de Sant Joan de Benviure, i de Can Pedrerol de Baix, propera a l'església de Sant Quintí. Tot i que no sabem si pot tractar-se del desconegut Mas "de Ansolphes", esmentat al document de reparació de la dotació de l'església de Sant Vicenç (1167), la seva situació "*in ipso plano de sancti Chintini*"⁴⁵ podria fer pensar que es tracti d'un precedent. En tot cas, l'interès econòmic d'aquesta propietat queda palès pel

EDAT MITJANA

conflicte que, a mitjan s. XII, va ocasionar la venda no consentida de la vil·la de Sant Quintí pel castlà, que implicava una rellevant pèrdua de drets per al bisbe.

Finalment, i per tancar aquest apartat, cal fer notar que en la documentació dels s. XIV i XV surten esmentats alguns cognoms que suggereixen l'existència de masies que no es documenten fins a l'època moderna. Un bon exemple, en aquest sentit, són els noms d'habitants de Castellbisbal que trobem al *Diari d'un rector de Castellbisbal* conservat a l'Arxiu de la Parròquia, datat l'any 1472, que poden relacionar-se amb masies que, no obstant això, no trobem documentades fins al s. XVI: Pere Esteve de les Cases (Can Cases de l'Església o Can Cases del Riu), Joan Oliver (Ca n'Oliveró), Antoni Margalit (Can Margarit o Can Margarit del Pont), Bartomeu Ribot (Can Ribot), Pasteller (Can Pasteller).

2.2.2. El Castellbisbal baixmedieval

Si bé no sabem del cert quants habitants tenia la Castellbisbal baixmedieval, la visita pastoral realitzada pel bisbe de Barcelona l'any 1421 ens en dona una aproximació: s'afirma que la parròquia disposava de 35 "parroquians"⁴⁶, que hem d'entendre com a llars o focs, xifra que un segle després, al començament de l'edat moderna (any 1515) haurà baixat a 26. Això significa que, a final del s. XV, el terme disposava de poc més d'un centenar d'habitants que vivien dispersos pel territori en masos, ben aviat convertits en masies.

Tot i així, algunes informacions ens porten a pensar que en el tombant entre l'època medieval i l'època moderna no tothom vivia de manera dispersa pel territori. Efectivament, la intervenció arqueològica realitzada al jaciment de la Rectoria Vella en ocasió de la construcció del Polígon Residencial Eixample del Casc, va permetre un seguiment arqueològic a l'illa urbana limitada pel carrer de la Rectoria Vella i l'actual avinguda de Pau Casals que permetria corroborar-ho.

El més important d'aquesta intervenció, a més de la detecció d'un edifici que podria correspondre's a una primera rectoria al poble de Castellbisbal (allunyada, per tant, de l'emplaçament originari al castell), va ser treure a la llum l'existència d'una possible i original aglomeració de cases que donaria lloc al poble de Castellbisbal. L'orientació del carrer, en sentit est-oest, sembla fossilitzar l'existència d'un incipient conjunt de cases⁴⁷ desenvolupat en perpendicular a la trama urbana actual, però perfectament alineada amb la xarxa viària medieval i romana.

L'estat actual de la recerca arqueològica al nucli urbà de Castellbisbal no ens permet corroborar la hipòtesi, però és possible que l'existència d'algunes cases en aquest indret o a l'entorn del carrer que el comunicava amb l'actual plaça de l'Església, ens permeti explicar la tria de l'emplaçament on, posteriorment, ben entrat el s. XVI, es construiria la nova església parroquial, situada en un àmbit molt més accessible i millor comunicat que l'emplaçament en altura del temple de Sant Vicenç original.

2.2.3. La parròquia i les esglésies del terme

Les visites pastorals constitueixen una de les fonts d'origen eclesiàstic més utilitzades pels historiadors de la baixa edat mitjana. Són el resultat de les visites periòdiques que cada bisbe feia a la seva diòcesi, que servia al prelat per inspeccionar l'estat material i religiós del clergat, dels laics, de les institucions i dels llocs i objectes de culte. En el cas de Castellbisbal, com en d'altres indrets, són una font essencial per conèixer l'estat de conservació i les successives transformacions de les esglésies del terme. Cada cert període de temps, el bisbe de Barcelona visitava la parròquia. Venia acompanyat d'un escriptent que anotava les mancances i els desperfectes que detectaven, i indicava en quin termini s'havien d'arreglar.

La primera visita pastoral de què tenim constància a Castellbisbal és de l'any 1314, feta pel bisbe Ponç de Gualba. De la seva inspecció de l'església parroquial de Sant Vicenç, se n'extreu que el temple disposava d'un altar, dedicat a la Verge Maria⁴⁸, sobre el qual, en una visita posterior, el 1382, s'especifica que disposava d'un benefici⁴⁹. A la visita de l'any 1378, en canvi, s'hi descriu l'altar major, dedicat com era preceptiu, a Sant Vicenç⁵⁰. Tots dos altars apareixen també a les següents visites pastorals de 1414 i de 1421⁵¹. En aquesta darrera s'indica que l'altar major és de pedra i hi ha una cortina de tela negra davant del retaule. Per una visita posterior, el 1574, sabem que al bell mig de l'altar major hi havia una imatge de Sant Vicenç⁵². Aquesta composició de dos altars es repeteix visita darrera visita durant tota la baixa edat mitjana, fins arribar a l'edat moderna, que és quan apareixen nous altars, com el de Sant Sebastià el 1567, que és de fusta pintada i compta amb una imatge de l'esmentat sant "decentment conservat"⁵³. Aquestes van ser les darreres visites que el bisbe va efectuar a l'església parroquial de Sant Vicenç situada al castell, ja que a partir de la construcció de la nova església serà aquesta la que rebrà l'atenció episcopal.

Un interessantíssim document en forma de quadern conservat a l'Arxiu Parroquial de Sant Vicenç, que ja s'ha esmentat més amunt, ens parla sobre l'administració de la parròquia. Es tracta del *Diari d'un rector de Castellbisbal*⁵⁴, on s'anoten qüestions vinculades a la gestió de l'església: els comptes, els deutes i algunes notícies rellevants. Data de 1472 i compta amb poc més de dotze pàgines, on es parla de temes tan diversos com la presa de possessió d'un nou rector o de la compra de béns essencials per als oficis religiosos: pa de combregar, oli per a les llànties i ciris. Sabem que un dels ciris adquirits aquell mateix any se situava a l'esmentat altar de Santa Maria.

Al quadern també s'anoten alguns dels drets cobrats per la parròquia en forma de delmes o censos, majoritàriament en cereal (blat i ordi) i palla, però també en oli, gallines i algun capó. I, encara, s'hi anota el contingut d'alguns capítols matrimonials i testaments, que ens acosten a la vida quotidiana dels castellsbisbalencs i castellsbisbalenques d'aquell temps, que en cas de tenir béns no oblidaven fer deixes testamentàries a les principals esglésies del terme: a Sant Vicenç (i molt especialment,

Die martis sequenti . rano q̄s . Idem dñs eps visitavit Scetiam
 sca . q̄ . d . sparesa . et fuerunt i dñs roforati scolares q̄
 fecerunt
 . benardus d . roxach . d . sparesa .
 . benardus solina d . ollefin .
 . d . aldy d . oras . d . tueda .
 } dñs roforati .

Et fuerunt vocati d . prochieus . d . d . bodier . r . bosom . d . r .
 . d . remoli . r . d . planda .
 qui iure d . d . d . q . d . duoz p̄stroz e d . d . d . i . s . z . m . n . o .
 e . h . e . q̄ . r . i . q̄ . r . a . f . e . s . t . o . f . a . p . o . t . e . s . t . a . r . d . e . f . e . a . r . u . n . q̄ . p̄ . s . t . e .
 p . b . e . r . h . a . p . e . s . t . e .

It dicit q . p . d . v . u . x . o . p̄ . s . t . e . v . o . z . e . h . a . c . s . c . e . t . i . a . m . r . e . t . e .
 s . e . c . u . q . u . o . d . p . e . c . c . e . s . s . e . t . i . n . d . o . m . o . q . u . a . i . p . e . f . e . a . t . h . u . c . v . e . r . e . n . o . v . e .
 v . o . m . i . a . r . e . f . o . m . a . r . e . r . e . d . u . l . i . t . a . s . p . r . o . c . h . i . a . s . q̄ . s . i . c . c . o . n . t . r . i . b . u . i . i . p . i . s .
 r . e . p . a . n . t . i . e . r . i . u . n . e . m . s . r . e . f . u . s . s . e . t . a . r . e . t . i . n . a . n . i . q̄ . d . i . s . p . o . s . i . t . q̄ . o . r . o . z . a . t .
 a . n . e . o . c . o . n . t . r . a . n . d . i . q̄ . d . r . e . p̄ . s . t . e . d . i . x . i . t . q̄ . n . o . f . u . i . t . o . c . c . u . r . s . u . s . q̄ . i . p . e . e .
 e . l . o . r . r . a . u . d . i . u . i . t . q̄ . b . e . n . e . d . i . c . t . a . a . l . i .u . n . e . f . a . t . i . t . e . p . b . e . n . e . d . i . c . t . o . p̄ . s . t . e . p . l . u . r . i . d . e .
 p . s . a . e . q̄ . f . e . a . t . e . a . r . e . n . t . i . e . d . i . l .i .c . i . t . a . t . e . f . a . c . i . t . d . e .q̄ . p . v . u . x . o . p . e . d . i . c . t .
 p . a . n . t . e . e . s . t . q̄ . n . e . g .a .t . s . e . u .n .i .q̄ . p . e .c .c .a .s .s .e .d .e .c .o .n .n .a .t .i .e .e .u .i .l .l .a .

Un mas misteriós al document més antic

El document més antic que es conserva a l'Arxiu de la Parròquia de Sant Vicenç de Castellbisbal data de l'any 1226. Es tracta de l'escriptura de donació del delme del Mas de Pere Pocurull ("Poculul", diu el text) feta per Ramon de Castellbisbal a favor del rector de la parròquia, a canvi que ell i els seus successors resessin per la seva ànima i per la de tots els seus parents vius i difunts. Les penes celestials imposades als que contravinguessin tal voluntat eren especialment dures: excomunió i ingrés a l'infern.

Més enllà dels aspectes espirituals, però, l'escriptura ens parla de l'existència d'un mas de localització desconeguda: el Mas Pocurull, que va gaudir d'un llarg recorregut històric, com demostra el fet que mossèn Garriga, rector de Castellbisbal a inicis del s. XVIII, faci esment no només de la seva existència, sinó també del seu tenidor, Margarit de Fontanillas.

a l'altar de Santa Maria), a Sant Joan de Benviure, a Sant Quintí i, fins i tot, a Santa Magdalena. Aquests llegats tenien sempre un mateix objectiu: sufragar les misses oficiades per a la salvació de la pròpia ànima.

En el seu recorregut pel terme parroquial, el bisbe també visitava les altres esglésies del territori. En tenim un exemple en la visita episcopal efectuada per Enric de Cardona l'any 1508, quan va visitar la capella de Sant Quintí, de la qual indica que estava ben tancada, i amb el sostre en bon estat. Explica que disposa d'una campana i que a l'interior té dos altars de pedra: el principal sota la invocació de sant Quintí, i l'altre dedicat a santa Coloma, amb una imatge de la Mare de Déu⁵⁵.

En aquest mateix recorregut, el bisbe també passa per la capella de Sant Joan, que ja es trobava en un estat de conservació poc adequat: no tenia porta, la teulada estava molt malmesa i hi entrava l'aigua de la pluja. S'indica que té una campana trencada, un altar de pedra i una rectoria. I fa anotar que s'hi celebra missa per Sant Joan. El bisbe assenyala l'obligació de reparar el teulat i les portes en un any, sota pena de cinc sous. Sabem per visites posteriors, com la de 1511, que el bisbe es lamentava que els desperfectes no s'havien arreglat⁵⁶.

2.2.4. Una nova espiritualitat: la casa de deodades

Des de mitjan s. XIII, per tot Europa s'observa l'aparició d'una sèrie de corrents espirituals molt crítics amb l'Església, que aposten pel desenvolupament d'una

nova manera de viure l'experiència cristiana des d'una religiositat intensa i profunda. Són moviments religiosos que neixen de la pietat popular i busquen assolir una vida més pura i austera. D'entrada són tolerats per l'Església, però a partir del moment en què posen en dubte l'ordre establert, la jerarquia eclesiàstica els discuteix, busca controlar-los i, fins i tot, els condemna, tal com va passar, per exemple, en el cas del catarisme.

A Castellbisbal, trobem un exemple ben significatiu d'aquesta nova manera de viure la religiositat. Es tracta de la casa de deodades emplaçada, significativament, a l'actual turó de la Capella, a tocar de Can Banyadell, tot i que dins de la propietat de Can Ribot. Documentada per primera vegada en un testament de l'any 1216⁵⁷, és possible que fos construïda un temps abans. La informació documental que en posseïm és escadussera, amb alguns documents solts de cronologia baixmedieval que es refereixen a la comunitat com a "dedodades de Santa Magdalena" (1303)⁵⁸. Es tractava d'una comunitat de dones que constituïa una espècie de beguinatge, amb regles molt senzilles i al marge de l'estructura eclesiàstica convencional.

Conegudes com "deodades" o "deodonades", sorgeixen de la voluntat d'alguns grups de dones de practicar una vida senzilla i en comunitat. Formaven un col·lectiu de dones no necessàriament cèlibes (algunes eren vídues), però majoritàriament solteres que desitjaven fer vida religiosa però sense pronunciar vots ni observar cap de les regles monàstiques que l'Església reservava a les dones. En la seva gran majoria portaven una vida austera al servei de la comunitat, dirigida normalment per una priora. Vivien d'una manera pobra i senzilla, dedicades a la pregària però també a la cura de malalts i desvalguts. És per això que sovint les trobem vinculades a escoles i hospitals.

En el cas de Castellbisbal, l'interès per ser útils a la comunitat l'observem en dues notícies interessants. La primera és de 1315, quan després d'una disputa, el bisbe Ponç de Barcelona permet que algunes deodades puguin sortir del recinte conventual i anar a altres llocs "*usant les robes que portaven, vivint castes, obedients y amb pobresa*"⁵⁹. La segona, en canvi, és de 1337 i ens explica que es dediquen a la cura dels leprosos de Martorell⁶⁰. Un document i l'altre demostren que, lluny de dedicar-se a la vida contemplativa, les deodades de Castellbisbal eren dones compromeses amb la societat.

La visita pastoral de l'any 1303 indica que "*tingueren bona fama*"⁶¹, com ho proven també els nombrosos llegats a favor de la comunitat rebuts durant la baixa edat mitjana. Segons aquesta visita, la bona fama es va acabar quan alguns pastors les van visitar i els van portar gallines... però elles no van convidar-los a menjar. No sabem què hi ha del cert en aquesta consideració, però es pot pensar que la presència d'aquests homes devia incomodar-les, sobretot si posem aquest episodi en relació a altres documents on s'indica que "*alguns de dit lloc es dedicaven a inquietar les monges*"⁶² (1315). Tant és així que en alguna ocasió hagueren fins i tot d'acudir al procurador general de la Baronia a buscar protecció.

La llibertat de les deodades incomodava l'Església, que intentava controlar-ne els moviments. Potser per això el 1343 es confia al rector de Castellbisbal el control sobre el procés d'elecció de la nova priora del convent⁶³. Pel fet de ser dones no podien dirigir els oficis religiosos i, per aquest motiu, necessitaven un clergue que fes les misses. Habitualment era el rector de Sant Vicenç qui feia aquesta tasca, però el fet que el 1431 s'indiqui la conveniència d'assignar un capellà resident dins del monestir⁶⁴ constitueix una prova de la voluntat de l'Església de controlar la comunitat.

Aquesta voluntat de control es va materialitzar definitivament l'any 1434, quan el papa Eugeni IV decideix integrar la casa de Castellbisbal al monestir femení de Montalegre de Barcelona, sota la regla de Sant Agustí. Vet aquí el final habitual de moltes d'aquestes comunitats, quan l'Església decideix regularitzar la seva situació incorporant-les a un orde convencional, habitualment una canònica agustiniana. L'entrega devia provocar l'enuig de la comunitat, com ho demostra un document del 1444, en què l'antiga priora de Castellbisbal es queixa d'haver estat postergada en un acte públic per la priora del convent barceloní.

Tot i que el 1468 s'hi celebraven encara cerimònies religioses, a principi del s. xvi l'església conventual estava ja en molt males condicions, sense portes i amb el sostre molt deteriorat. La descripció que se'n fa a les visites pastorals és d'una capella en mal estat i mig abandonada⁶⁵. Al seu interior es conserva l'antic altar de Santa Magdalena, tot i que també n'hi ha un altre dedicat a santa Llúcia, on *“no hi ha trobat l'ara ni cap altre ornament”*. De la presència de les deodades en restava només el record: *“dita capella ans era monestir”*. Un record de què també parla la visita pastoral de 1511 quan, a banda d'indicar la urgència d'arreglar el sostre i les parets, explica que *“[les] monges són a Barcelona, al monestir de Montalegre”*⁶⁶.

Si bé avui no se'n conserva res més que algunes restes de parets i fragments de teula, és interessant la descripció que Carreras Candi en fa l'any 1900:

“Al mitj d'un bosch de pins, propietat de can Ribot, en cert lloch de Castellbisbal que encara sol anomenar-se “La Capella” [...], existeixen algunes migrades parets ran de terra y en sa gran part soterrades per la pinassa y los sediments aportats per les pluges. Es tot lo que resta del priorat”.

L'espai de l'antiga capella de Santa Magdalena va ser objecte d'una prospecció geològica l'any 2001 que va permetre detectar al subsòl la presència d'un gran potencial d'estructures vinculades, molt possiblement, a l'antic convent.

2.3. La llarga disputa per la possessió del castell

2.3.1. Jurisdiccions superposades

Les disputes i els conflictes que caracteritzen la baixa edat mitjana, a Castellbisbal

Els castlans de Castellbisbal

A Castellbisbal s'articula un complex sistema de relacions sobre el control del castell i el seu terme. Per sota del poder del bisbe, són els Castellvell els que en detenen el paper de feudataris, la qual cosa els obliga a jurar fidelitat al comte com a beneficiaris de la fortalesa. El control jurisdiccional i específic del terme, però, quedava a càrrec dels castlans del castell que, a meitat del s. XII, adopten el nom de la fortalesa com a cognom familiar: són els Castellbisbal, castlans i senyors del castell i el seu terme fins a principi del s. XV.

El primer castlà que coneixem és Ramon Guillem, de la família dels Castellvell, que fa testament del castell i el seu terme a favor del seu fill Gombau Ramon, a meitat del s. XI, tot recordant que el tenia en domini del bisbe. A partir d'ell neix la nissaga dels Castellbisbal que, com a castlans, jugaran un paper molt important en la història del futur municipi durant tota l'edat mitjana. En temps baixmedievals, a final del s. XIV, cal esmentar el protagonisme innegable d'un castlà que es va enfrontar a tot i a tothom: Dalmau de Castellbisbal, que va mantenir un llarg i cruent conflicte amb el comte de Foix i baró de Castellvell, amb el bisbe de Barcelona, amb els veïns de Castellbisbal i fins amb el rei.

es materialitzen a l'entorn de la possessió del castell, que va enfrontar diverses parts en conflicte: els bisbes de Barcelona, els poderosos barons de Castellvell, els castlans designats per ells mateixos com a senyors efectius del terme, i els veïns de Castellbisbal. La xarxa de jurisdiccions és complexa i això genera tensions i nombroses disputes entre els diversos poders superposats.

L'origen de tot plegat cal buscar-lo força segles endarrere, durant l'alta edat mitjana. Tot i estar sota domini episcopal, el terme del castell de Castellbisbal és infeudat al llinatge dels Castellvell, que juren fidelitat al comte de Barcelona com a detentors de les obligacions de defensa del territori. En la seva gestió diària, els Castellvell cedeixen el domini jurisdiccional del castell i el seu terme als descendents d'una branca menor de la seva família, que actuen com a castlans i adopten el nom del castell com a cognom familiar.

2.3.2. Destrucció i reconstrucció del castell

L'historiador Alberto Reche ha treballat amb detall la conflictivitat baixmedieval que es desenvolupa en diversos espais i escenaris castellbisbalencs⁶⁷. El primer

Quants habitants tenia Castellbisbal?

Les reunions convocades pel castlà Dalmau de Castellbisbal davant l'església de Sant Vicenç en motiu de les obres de reconstrucció del castell són una bona font per aproximar-nos a la demografia de Castellbisbal durant la baixa edat mitjana. Sabem que a la reunió de 1329 hi van acudir un total de 29 caps de família, tots ells integrants de la tercera del castell. Si considerem que els pagesos de tercera eren majoritaris al terme, ens podem fer una idea de la magnitud demogràfica del lloc. De fet, la xifra no s'allunya gaire del recompte que fa la visita pastoral realitzada pel bisbe de Barcelona un segle després (1421), quan fa constar que la parròquia compta amb un total de 35 focs.⁶⁸

Aquestes xifres, però, són força superiors a l'assistència documentada en la reunió que, per motius similars, Dalmau de Castellbisbal organitza mig segle després, l'any 1381, quan acudiren a la trobada només 13 caps de família. Aquesta davallada compta amb dues explicacions plausibles. Per un cantó, la baixa assistència coincideix amb un moment de conflictivitat creixent amb el castlà, que devia provocar nombroses absències per temor a possibles represàlies. D'altra banda, és ben possible que els estralls provocats per les caresties i la pesta comencessin a fer-se notar també entre la població de Castellbisbal.

Així doncs, més enllà de la davallada provocada per la crisi, podem concloure que en el tombant de l'edat mitjana, Castellbisbal comptava amb poc menys d'un centenar d'habitants distribuïts pels diversos masos que articulaven el seu espai rural.

d'aquests escenaris és el castell: l'estiu de l'any 1290 és destruït per la milícia urbana de Barcelona com a represàlia pels atacs comesos pel castlà Bartomeu de Castellbisbal sobre els béns d'alguns habitants de la ciutat. Aquests robatoris van provocar la ira de la ciutat i la milícia urbana barcelonina va sortir en sometent i actuant amb una inusitada violència contra el castell, que va quedar molt malmès.

Per aquest motiu, l'any 1329, l'aleshores castlà Dalmau de Castellbisbal va creure convenient iniciar la reconstrucció del castell i va organitzar una reunió davant de l'església de Sant Vicenç. Hi foren convocats els caps de família de Castellbisbal, i més concretament, els que formaven part de la "tercera" del castell, és a dir, els pagesos que estaven obligats a pagar el "terç" o tercera part de la collita, que eren majoritaris, en un terme d'hàbitat disseminat com Castellbisbal. Gaudien de la tinença d'un mas, cosa que els conferia una situació econòmica relativament folgada. El fet que algun dels cognoms dels que van assistir a la reunió es correspongui amb el nom d'algunes de les masies conegudes del terme, és una bona mostra de la solvència d'aquests pagesos.

En la reunió convocada pel castlà es va acordar una reconstrucció global del castell, amb l'objectiu de deixar-lo tal com estava abans de la destrucció. Així, a l'interior de la fortalesa calia, primer, reconstruir la torre de guaita i connectar-la, a través d'un pas de muralla, amb la torre principal o torre de l'homenatge del castell. I, segon, reconstruir un edifici interior del recinte castral, que havia quedat molt malmès i fer-hi una teulada nova de teules. A més, calia connectar-lo a ambdues torres a través d'una galeria porticada.

A l'exterior del castell s'havia de reconstruir la barbacana amb un doble mur que reforçés la potència defensiva del fossar oriental i, a més, aixecar dues bestorres per millorar la defensa de la fortificació. L'una al costat de la porta principal i l'altra a l'extrem oest.

Desconeixem quin va ser el ritme d'execució de les obres, però sabem que les estructures del castell van patir l'embat del terratrèmol que va assolir Catalunya l'any 1373, que va provocar la destrucció d'importants edificis religiosos, palaus i fortificacions arreu del Principat. Com a conseqüència del moviment sísmic, tant la torre del castell com altres estances edificades van ensorrar-se i es va posar de manifest la necessitat d'endegar unes noves obres de reparació que, és clar, no van ser gens ben vistes pel conjunt de la població.

Queda ben clar l'any 1381, quan el castlà Dalmau de Castellbisbal convoca els pagesos de tercera de Castellbisbal per queixar-se de la falta de compromís que demostren en les obres del castell i els exigeix que hi participin amb jornades de treball gratuïtes, tal com pertoca i és acostumat. Les paraules del castlà van provocar l'enuig dels pagesos convocats, un dels quals, Bernat Bonet, va gosar discutir de viva veu i amb argumentació jurídica l'obligació d'anar a treballar en l'obra del castell.

La negativa dels pagesos a participar en les obres del castell s'inscriu molt bé en el debat plantejat a finals del s. XIV, i sobretot al llarg del s. XV en el marc de la revolta remença, en relació a les exigències senyorials. En aquest cas, les parts en conflicte són clares. Per un cantó, els partidaris de l'aplicació dels drets senyorials, que defensen el dret d'imposar tot tipus de càrregues als pagesos, no sempre recollides a les lleis però exigides pel costum. Per l'altre, els que consideraven que aquestes servituds eren cosa del passat, que eren una vulneració del dret i que, per tant, s'havien de suprimir.

Si bé a nivell judicial la causa entre els pagesos i Dalmau de Castellbisbal es va resoldre a favor del castlà, la posició de Bernat Bonet és un precedent històric rellevant de la revolta pagesa de la Catalunya medieval.

2.3.3. La intervenció del comte de Foix en el conflicte

A principi del s. XIV, la baronia del Castellvell de Rosanes va passar a mans dels comtes de Foix, que en detindran el seu domini durant gairebé un segle. A final

Reconstrucció virtual del castell del s. xiv. Imatge feta per Josep Ramon Casals per encàrrec de l'Ajuntament de Castellbisbal. Font: Arxiu Municipal de Castellbisbal.

Reconstrucció virtual del castell del s. xiv. Imatge feta per Josep Ramon Casals per encàrrec de l'Ajuntament de Castellbisbal i publicada inicialment al llibre *Castellbisbal: castell, família i conflicte* (Alberto Reche, Ajuntament de Castellbisbal, 2020). Font: Arxiu Municipal de Castellbisbal.

torre vigia

galeria porticada

cambres nobles

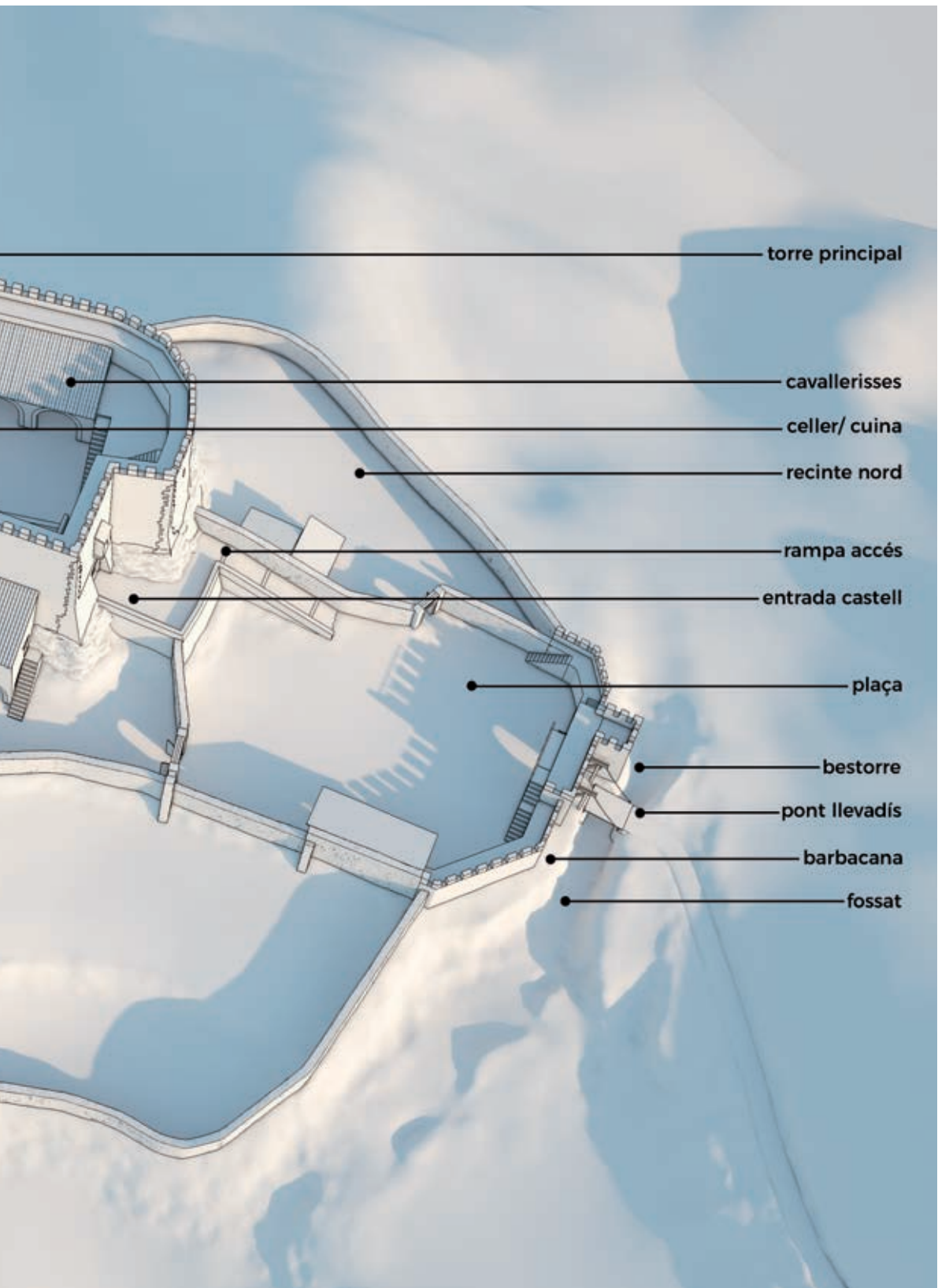
bestorre

rectoria

recinte rectoria

recinte sud

Parts de l'antic castell de Castellbisbal. Reconstrucció virtual de Josep Ramon Casals per encàrrec de l'Ajuntament de Castellbisbal i publicada inicialment al llibre *Castellbisbal: castell, família i conflicte* (Alberto Reche, Ajuntament de Castellbisbal, 2020). Font: Arxiu Municipal de Castellbisbal.

torre principal

cavallerisses

celler/ cuina

recinte nord

rampa accés

entrada castell

plaça

bestorre

pont llevadís

barbacana

fossat

Bernat Bonet, un pagès contestatari

El pagès de tercera Bernat Bonet és un personatge destacat de la història de Castellbisbal, que s'avança al seu temps plantejant un seguit de reivindicacions que prendran forma temps després, durant la revolta remença.

Si bé disposem de molt poca informació sobre la seva vida, sabem que era pagès de tercera del terme de Castellbisbal. La seva intervenció a la reunió convocada per Dalmau de Castellbisbal per exigir jornades de treball gratuïtes als pagesos en les obres de reconstrucció del castell, ha estat objecte d'atenció per part de diversos historiadors. Vet aquí un fragment del seu discurs:

“Sènyer, jo no consent a les assignacions fetes ne fahedores, ne entèn ésser tangut en fer obres en lo dit castell sinó en tals obres com los altres homes poblats en terma d'altre castell són tanguts de fer a lur propi castell, segons la Comemoració d'en Pere Albert”⁶⁹.

Les seves paraules demostren que no era un pagès qualsevol, sinó una persona instruïda, coneixedor dels drets que s'exigien en altres indrets de Catalunya i coneixedor també dels textos jurídics, com ho són les citades *Commemoracions* del jurista Pere Albert, que defensaven l'aplicació del dret romà per sobre dels privilegis senyorials.

Tot i formar part de la causa general que el castlà mantenia amb els habitants del terme, el seu cas fou separat de la resta i acabà essent condemnat a pagar les costes del judici, per un valor de 82 sous de moneda de Barcelona.

d'aquella centúria, l'ambició sense límits de Mateu de Foix, que era espòs de la germana gran del rei Joan I *el Caçador* i també ostentava els títols de vescomte de Castellbó, baró del Castellvell de Rosanes i de Montcada, comte de Foix, vescomte de Bearn i de Marsan, senyor d'Andorra, Donasà i Nebosan, va decidir emprendre un llarg conflicte amb el castlà de Castellbisbal.

La justificació de la seva entrada en escena és prou coneguda: les reticències que els pagesos de Castellbisbal li fan arribar en relació a l'exigència de Dalmau de Castellbisbal de participar en les obres de reparació del castell. Contra tot pronòstic, les reclamacions dels pagesos no només són escoltades per Mateu de Foix, sinó que s'hi posiciona a favor!, de manera que demana a Dalmau de Castellbisbal que retorni els béns confiscats als pagesos que no havien acatat les seves ordres.

Les obres del castell, però, no són més que una excusa i amaguen un moviment estratègic soterrat: davant la manca de descendència masculina directa del rei Joan I,

Pere de Pedrinyol i la revolta dels pagesos de Castellbisbal

La contestació pagesa contra Dalmau de Castellbisbal va organitzar-se entorn de la figura de Pere de Pedrinyol, veí de Castellbisbal, que durant anys va liderar la conxorxa contra el castlà, ja fos negant-se a participar en les obres de reparació del castell, com intercedint pels veïns a qui el castlà havia decomissat les seves pertinences per haver desobeït les seves ordres.

Amb l'objectiu de defensar els interessos dels pagesos del terme, Pedrinyol va viatjar fins a la cort de Mateu de Foix i es va entrevistar amb el comte per explicar-li la manera de procedir de Dalmau de Castellbisbal. A partir d'aquí es converteix en el principal protagonista de les accions que els pagesos emprenen contra el castlà, tot assumint el càrrec de batlle o representant del senyor de la baronia de Castellvell, en detriment del legítim batlle Antoni Canyadell, que ho era de part de Dalmau de Castellbisbal.

“Al seu voltant s’organitza una revolta que tenia com a objectiu derrocar el castlà, i que arriba fins i tot a alçar les armes i a provocar un incendi: “Altres vegades materen foch en torn del dit castell, per tal que foch se preses al dit castell e aquí cremàs lo dit Dalmau e tota sa casa, la qual cosa estech en fort poch que ja-s tenia lo foch en lo castell, si no que a Deus plach que lo vent cessà, e el so del castell, qui atès, e apagaren lo dit foch. E axí moltes vegades e en moltes diverses maneres tractaren los demundits la mort al dit Dalmau”⁷⁰.

La situació devia ser tan complicada que el castlà i la seva família es van veure obligats a marxar del castell i traslladar-se a viure a Barcelona. Pere de Pedrinyol havia guanyat i els tribunals li van donar la raó absolut-lo del plet que l'enfrontava al castlà.

toca incrementar el control sobre els castells propers a la ciutat de Barcelona, en previsió d'un possible futur aixecament armat contra la monarquia. És en aquest context que cal entendre que Mateu de Foix gosi posar en dubte l'actuació dels Castellbisbal sobre el seu propi territori.

2.3.4. Joc de trons a Castellbisbal: la confiscació del castell per part del rei

Tot el que s'ha explicat fins ara no és més que l'avantsala d'un conflicte de conseqüències cada vegada més endimoniades, que acabarà situant el castell de Castellbisbal en el punt de mira de les ambicions de la monarquia.

La mort del Joan I sense descendència masculina i la successió al tron per part del seu germà, Martí l'Humà, no va agradar gens a Mateu de Foix. Com a cunyat del rei que era, considerava que la corona havia de ser per a la seva esposa, la infanta

Joana, filla primogènita del *Caçador* i, de retruc, és clar, també per a ell. Per això va decidir alçar-se en armes contra la monarquia.

Preveient els possibles moviments del comte de Foix, la milícia urbana de Barcelona, poc abans de la mitjanit del dia 28 d'agost de 1396, amb 140 homes entre ballesters, llancers i peons, es va dirigir a Martorell i al Castellvell de Rosanes amb l'objectiu de decomissar la baronia i desposseir Mateu de Foix del control que tenia sobre aquest estratègic territori, capaç de garantir un fàcil i ràpid accés a la ciutat.

És així com la baronia és confiscada pel rei. En aquest context tan difícil, Dalmau de Castellbisbal es declara defensor del rei i intenta mantenir el seu domini sobre el castell de Castellbisbal, en virtut dels privilegis atorgats per la reina Maria de Luna un temps abans i que, segons ell, demostren que la baronia no té jurisdicció sobre el terme castral. Per si les coses no fossin prou complicades, s'incorpora al conflicte el bisbe, que acusa Dalmau de Castellbisbal d'haver usurpat per força les possessions i drets que el bisbat de Barcelona tenia a Castellbisbal, tot amenaçant d'excomunicar-lo si no els retorna.

Davant d'aquest escenari tan advers, el castlà es va presentar davant del bisbe per defensar la seva jurisdicció sobre el terme amb arguments nous, explicant que ell és l'únic i autèntic propietari del castell, després d'haver-lo comprat a través d'un testafarro. D'acord amb la seva explicació, el bisbe havia venut a un mercader de Barcelona, en franc alou i a perpetuïtat, tots els béns i drets que posseïa a Castellbisbal. El comprador a l'ombra n'havia estat Dalmau de Castellbisbal, que es convertia així en el legítim propietari del terme.

Mentre tot això passava, entren en escena els pagesos de Castellbisbal que, sota el lideratge de Pere de Pedrinyol i en connivència amb el comte de Foix, es conxorxen contra el castlà amb l'objectiu de desempallegar-se'n: organitzen una revolta, s'aixequen en armes i provoquen un incendi dins del castell. La situació esdevingué tan irrespirable que Dalmau de Castellbisbal i la seva família es veieren obligats a abandonar el castell i traslladar la seva residència a la ciutat de Barcelona.

Tota aquesta llarga i complicada història, analitzada amb detall per l'historiador Alberto Reche, s'acaba l'any 1398, quan el rei Martí I decreta l'annexió definitiva de Castellbisbal a la Corona i, poc temps després, l'any 1400, lliura la potestat sobre el castell i el terme al bisbe de Barcelona.

2.4. Cap al món modern, un període de turbulències

2.4.1. El funcionament del règim senyorial a Castellbisbal

Al llarg d'aquest capítol sobre el món medieval, s'ha fet referència a la situació jurisdiccional de Castellbisbal durant el feudalisme, un sistema que es basava en el domini de la terra per part dels senyors, anomenats feudals, que la cedien en règim

Joan I *El Caçador*, rei de la Corona d'Aragó entre 1387 i 1396. Retrat pintat per Felipe Aristo el 1634. Conservat al Museo del Prado de Madrid. Font: Wikimedia Commons.

Martí I l'Humà, darrer rei del Casal de Barcelona entre 1396 i 1410. Retrat pintat a la taula del Trasllet de les Relíquies de Sant Sever a Barcelona, feta per Pedro Núñez i Enrique Fernández el 1542. Conservat al Museu Diocesà de Barcelona. Font: Wikimedia Commons.

divers a uns pagesos que, a canvi, no només li pagaven unes rendes, sinó que li reconeixen, segons els casos, drets sobre els seus cossos i el de les seves famílies. També s'hi podia afegir l'administració per part del senyor de les competències en defensa i justícia, transferides –i a la pràctica privatitzades– pel sobirà.

El feudalisme va aparèixer al s. XI i no va ser abolit formalment fins al 1811 per les Corts de Cadis, encara que el procés no va culminar fins al 1837. Per descomptat, una estructura que perviu durant nou segles varia de forma, encara que els fonaments, les arrels, es mantenen molt estables. Això és el que fa que els historiadors distingeixin un feudalisme “medieval” d'un feudalisme “modern” sense observar la ironia que representa que ni medievals ni moderns mai no van fer servir el mot “feudalisme” per referir-s'hi.

L'altra dificultat per explicar amb claredat el funcionament del règim feudal és la seva heterogeneïtat. Existia un marc reconeixible: el vincle senyor-vassall-terra i l'organització piramidal dels estaments socials. Per explicar-ho gràficament: un rei cedia a un vassall un territori a canvi d'unes determinades contraprestacions

personals i materials. Entre les personals podia haver-hi la de consell i auxili –especialment aquest segon, que incloïa l'obligació d'acompanyar el senyor a les guerres públiques o privades. L'esquema es podia replicar en unitats més petites i podien produir-se sotsinfeudacions diverses. A partir d'aquí, les variants històriques, de costum, geogràfiques o de correlació de forces podien derivar en realitats singulars difícils d'explicar en unes poques ratlles.

La contraprestació econòmica més important era el delme: la desena part de la collita d'una explotació, costum que va néixer com un pagament eclesiàstic que es feia a la parròquia. Per diverses vies –compra, apropiació, compensació...– en arribar a l'edat moderna tal pagament havia passat, en la majoria dels casos, a mans dels senyors feudals. És el cas de Castellbisbal. A això s'afegien els censos, que eren les quantitats que cobraven els senyors territorials per l'establiment de l'explotació pagesa: era un pagament en espècie i podia afectar de forma diferent cada veí, ja que podia gravar terres o cases o patis i podia variar segons la qualitat o extensió de cadascuna. El cens podia ser proporcional o fix i, normalment, els més antics sempre eren proporcionals; però de manera gradual, al llarg de la baixa edat mitjana i clarament en l'edat moderna, van convertir-se en fixos i, per tant, havien esdevingut càrregues més que suportables per als pagesos que els pagaven. I, encara que no fossin pagaments directes, el senyor també es reservava el monopoli de determinats serveis imprescindibles per a la comunitat pagesa: la tinença del molí on tots els pagesos havien d'anar a moldre el seu gra o de la ferreria on havien de fabricar-se i adobar-se les eines del camp.

Tot aquest conjunt de pagaments formaven part de la senyoria territorial, atès que es corresponia amb la tinença de la terra per part del senyor. L'altre element era la senyoria jurisdiccional, o sigui, el poder polític que el sobirà transferia al senyor feudal. Aquesta jurisdicció donava al senyor feudal el dret a nomenar batlle, que era el representant del senyor feudal per aplicar justícia i assegurar-se el compliment de les obligacions feudals dels vassalls.

Per tant, el senyor administrava la justícia i cobrava per fer-ho en forma de multes o remissions. Més encara: l'atribució de justícia podia ser alta o baixa. En el primer cas, el senyor tenia el dret d'empresonar, maltractar (torturar) i condemnar a mort els seus vassalls i, com a recordatori d'aquesta capacitat, sovint es plantaven forques als afores de les poblacions. Si només tenia la baixa justícia, les seves atribucions quedaven limitades als casos civils, però no als criminals, que passaven a dependre dels tribunals del rei. Una altra atribució de la senyoria jurisdiccional era el control de la política dels municipis de la senyoria; és a dir que era el senyor feudal qui tenia la darrera paraula en la creació i l'organització dels municipis.

Sobre la senyoria jurisdiccional no es pot fer una lectura massa literal en els temps moderns: la contestació pagesa, la debilitat de les senyories i la intromissió reial van fer que la capacitat d'imposar penes de mort s'anés limitant fins a arribar a desaparèixer en el s. XVIII.

Però no perdem de vista el cas que ens ocupa: Castellbisbal no és cap cas feudal excepcional, però la seva història no es pot entendre sense tenir present que som en un territori amb un límit molt clar, com ho és el riu Llobregat, que, a més, durant un bon temps era frontera amb l'islam, de manera que calia defensar-lo amb la construcció de castells. Sense oblidar que era un territori estratègic perquè garantia l'accés a Barcelona i, per aquest motiu, calia refermar-ne el domini, fixar la població i protegir-la. Vet aquí la tasca que corresponia no només al castell, sinó també a la parròquia i al municipi.

La jurisdicció que el bisbat de Barcelona va tenir sobre el castell, com a mínim des del s. XI, era una senyoria territorial: se li va cedir el domini de la terra i del castell. La seva titularitat sí que marcava l'obligació del bisbe d'assegurar la protecció dels pagesos i, per tant, els obligava a col·laborar en el seu manteniment, normalment amb jornades de treball gratuïtes exigides pel castlà. En el procés de construcció del feudalisme i de l'expansió cap a la Catalunya Nova, l'any 1011 ja s'esmentava la baronia de Castellvell i el 1058 en el testament de Ramon de Castellvell ja figurava la possessió jurisdiccional de Castellbisbal (anomenat *Bene vivere* aleshores) dins el patrimoni de la família.

A la llum dels documents podem interpretar que, des del s. XI, Castellbisbal tenia un senyor territorial, el bisbe de Barcelona, i un de jurisdiccional, el baró de Castellvell, tot i que les prerrogatives d'un i altre senyors, el darrer representat pel seu castlà, no sempre estaven clares i són confuses. Quan es va produir la tornada de la vila als Castellbisbal, l'any 1442, no s'hi va incloure l'alta justícia, ja que fins al 1454 el rei Alfons IV no va ordenar que es lliurés la justícia criminal a Joan de Castellbisbal –tot i que és dubtós que tal lliurament es materialitzés, ja que els consellers de Barcelona s'hi van oposar alegant que els drets senyorials del rei avalaven un préstec que la ciutat li havia fet. De tota manera, a partir del 1494, quan la vila passa als Requesens definitivament, també ho farà la jurisdicció senyorial completa.

Precisament, una de les raons per ser prudents sobre el repartiment de jurisdiccions és el fet de l'aparició de la castllania. El primer castlà esmentat, Ramon Guillem, era un membre de la família dels Castellvell, que posseïa el castell en nom del bisbe de Barcelona. Recapitulant, el comte de Barcelona havia cedit el territori al bisbe, però l'administració de justícia i la defensa, als Castellvell. I resulta del tot lògic que els Castellvell intentessin acaparar tant de poder com poguessin dins les terres on tenien atribucions i, si tenien la responsabilitat de la defensa, que es fessin amb la castllania en nom del bisbat era coherent.

No hem d'oblidar que les funcions d'un castlà eren les de l'administració del castell, la seva protecció i, per extensió, la dels habitants i que, per fer-ho efectiu, el bisbat havia subinfeudat en els Castellvell, que esdevenien senyors jurisdiccional per infeudació del comte de Barcelona i castllans per infeudació del bisbe. Seria incorrecte intentar explicar-ho en termes jeràrquics entre la baronia de Castellvell i el bisbe de Barcelona perquè la naturalesa de la jurisdicció era diferent i, en els pagament de

Els testaments: una “fotografia” del Castellbisbal baixmedieval

Dins del *Diari d'un rector de Castellbisbal* (1472), s'hi reproduïx un testament molt interessant, que ens dona notícia sobre l'estructura familiar de l'època. El document original fou redactat el 7 d'abril de 1468 i posa per escrit les darreres voluntats d'un tal Antoni Esteve, de la parròquia de Sant Vicenç de Castellbisbal, que, estant bé de salut, decideix testar. Es tracta d'un document força especial, amb unes clàusules que sobrepassen l'habitual estructura d'un testament.

Com és normal, primer designa qui seran els seus marmessors: el seu germà Jaume i la seva esposa Eulàlia. En segon lloc, posa de manifest la voluntat de ser enterrat al cementiri de l'església parroquial, on tenen sepultura els seus pares. Finalment, nomena com a hereu de tots els seus béns el seu fill Bartomeu Esteve, tot i que deixa com a administrador el seu germà durant deu anys. En cas de morir el seu fill (“Déu no vulla”, diu el text) l'hereva seria la seva filla gran, anomenada Violant. Si passat tal termini la seva esposa no s'ha tornat a casar, podrà recuperar el dot que havia portat al matrimoni més l'escreix compensatori.

Fins aquí, un testament normal. El nomenament com a administrador del seu germà Jaume semblaria voler cobrir la minoria d'edat del fill gran, fins que aquest no pugui formalment heretar. Però tampoc no és del tot clar, perquè l'administració de béns té una caducitat ben definida: deu anys, a comptar des del proper dia de Sant Joan, independentment de si el testador Antoni Esteve és viu o és mort.

Durant aquest termini de temps, el germà tindrà l'obligació de cuidar tant si estan sans com si estan malalts, de calçar i de vestir a l'esposa, l'hereu i les dues filles del matrimoni, i fins i tot a ell mateix si encara és viu. Més encara: s'ha d'encarregar de cercar matrimoni a la filla gran, que en tres anys assolirà la majoria d'edat; però també a la filla petita, Jaumeta, que ho serà al cap de sis. Per a cadascuna d'elles li cal reservar 20 lliures per dot.

Si bé durant els esmentats deu anys el germà haurà d'assumir els censos, deutes i pagaments acostumats, passat aquest temps caldrà que retorni l'heretat, ja sigui a Antoni Esteve (si encara és viu), o al seu fill i hereu Bartomeu. Mentre això no passi, l'obliga a comprar-li un parell de bèsties bones (“competents”) per llaurar que, passat el termini establert, seran per a ell mateix o per a l'hereu. La preocupació per aquests deu anys és evident en tot, fins i tot en el repartiment de la collita de l'any següent al desè, moment en que tocarà repartir a meitat i meitat el pa, el vi i l'oli obtinguts, i pagaran a mitges totes les despeses.

censos i delmes, quedava clara la part que corresponia a cadascú. Però això no volia dir que no es donessin conflictes entre uns i altres per l'exercici de les atribucions respectives. De fet, no va ser fins que una Sentència Arbitral datada el 8 d'abril del 1373 i signada al monestir de Santa Eulàlia del Camp, que no es van fixar amb claredat les atribucions de cada part. S'establia que el vescomte de Castellbò –el descendent dels Castellvell– seria el titular de l'alta justícia i de la host i cavalcada, però també es deixava clar que malgrat que el vescomte volia tenir el tribunal senyorial a Martorell, les penes als de Castellbisbal serien aplicades pel castlà i dins la població⁷¹.

La forma més efectiva que tenia un senyor de controlar els seus ingressos era mitjançant els capbreus, que eren uns documents notariais relativament complexos. El notari amb l'oficial senyorial corresponent arribava a la vila i es convocava tots els caps de casa per tal que anessin a fer “confessió” de les cases, terres o qualsevol altra tinença que tinguessin en nom del senyor i allò que es pagava per cadascuna. Aquest acte es feia davant testimonis que poguessin ratificar o desmentir la declaració del pagès. Una capbreuació era, en el fons, un acte de força, de reivindicació i recordatori del domini senyorial.

Ara bé, quan hi havia més d'un senyor, com era el cas de Castellbisbal, cadascun feia el seu propi capbreu, així que podia haver-hi pagesos que declararessin tantes vegades com senyors hi hagués, segons les terres que posseïssin i el règim en què les tinguessin, mentre que d'altres camperols només declaraven a un d'ells.

Com s'explica en la part corresponent de l'evolució de la baronia, a partir del s. XIV els drets de Castellbisbal eren cobrats alguns per l'anomenada “Terceria”, que eren, d'una banda, el bisbat de Barcelona i, per l'altra, els descendents dels Castellvell i els Castellbisbal, primer, i l'Hospital de la Santa Creu, després –com s'explicarà més endavant–, i, encara, els que cobraria el senyor de la baronia de Castellvell, convertida al s. XV en baronia de Martorell; i hi havia altres drets exclusius per cada senyor. Embolicat? Per a nosaltres molt, per als contemporanis també força... com pot comprovar-se al quadre adjunt.

Un altre dels canvis que es van produir amb el pas del temps és l'allunyament dels senyors de l'administració directa de les seves terres i rendes. Com que no disposem de documentació dels Castellbisbal del s. XVI no podem saber si arrendaven les rendes o no, però és segur que disposaven d'un administrador i, en tot cas, quan la jurisdicció va anar a parar a l'Hospital de la Santa Creu, es va imposar un sistema d'arrendament pel cobrament de les rendes, un sistema que presentava molts avantatges per al posseïdor, en aquest cas l'Hospital: assegurava uns ingressos fixos –encara que fos a costa d'una part– i eliminava la feina i els costos del cobrament de les rendes i la reclamació dels impagaments. Es treia a “encant públic” per tres anys i aplegava “delmes, censos, tascas y altres qualsevol reddits y fruits que los administradors de dita causa pia reben y deuen cobrar en la Parroquia y terme de Castellbisbal”⁷².

En l'encant de l'any 1773, l'arrendament es va fer per 2.505 lliures més les despeses, que el van augmentar a 2.630 lliures, a les quals es van incloure les despeses

Exemples pràctics de pagaments feudals (censos percebuts per l'Hospital de la Santa Creu)

Per poder entendre els canvis entre la senyoria medieval i moderna podem veure l'evolució de les rendes que es cobraven. Vegem un parell d'exemples dels pagaments que es feien a mitjan s. XVII:

Mas Santaeugeni

- Delme de la collita a l'Hospital de la Santa Creu.
- Delme de carnalatge a l'Hospital de la Santa Creu.
- Als senyors de la Terceria els fa per Nadal 11 sous i 4 diners per cadascú.

Mas Segarra

- Delme de la collita a l'Hospital de la Santa Creu.
- Delme de carnalatge a l'Hospital de la Santa Creu.
- Un pollastre a l'Hospital de la Santa Creu.
- A la Terceria, 5 diners per cap.

Quan un pagès tenia diverses parcel·les podia ser que la quantitat de pagaments a fer esdevingués un veritable trencaclosques. Era el cas de Joan Rauvell, que havia de satisfer les quantitats següents:

- **Pel mas Gorchs (antic mas Albareda):** delme i delme de carnalatge a l'Hospital i a la Terceria 3 quarteres d'ordi (una a cadascú) per Sant Pere i Sant Feliu i una gallina per Nadal també a cada un.
- **Per una peça de terra que tenia al mas Verdaguer:** delme a l'Hospital i 2 sous i 6 diners a cada membre de la Terceria.
- **Per una peça de terra al mas Padrinyol:** delme i un cens d'11 sous per Sant Pere i Sant Feliu a l'Hospital.

Cal tenir present que el delme de carnalatge s'aplicava al bestiar, en el cas de Castellbisbal, ovelles. Sense oblidar que els pagaments en diners eren la conversió de les antigues prestacions personals als senyors.

Font: AHSCP: Causes Pies 3.1.

Imatge de l'Hospital de la Santa Creu, seu de la Biblioteca Nacional de Catalunya.
Font: Wikimedia Commons. Josep Renalias.

del notari i el cadastre de 25 lliures anuals⁷³. En aquesta ocasió, es tractava d'un sol arrendador, el pagès de Martorell Josep Sunyol i Part, que tenia com a fermancer a Josep Bujons, pagès de Castellbisbal.

A la pregunta de fins quan els castellbisbalencs van estar pagant rendes senyoriales, la resposta ens la dona l'arxiu de l'Hospital de la Santa Creu, que conserva un llevador de censos i delmes cobrats el 1846⁷⁴. Són les velles rendes senyoriales, que van prenent formes legals modernes –censos– que s'endinsen en el món contemporani més enllà de la desaparició efectiva de l'entramat feudal.

2.4.2. De Castellbisbal a Bisballo: la italianització de la família

Arribats a aquest punt, no podem entendre l'evolució de la història i el canvi de mans de la senyoria del castell de Castellbisbal sense dedicar un apartat al ràpid i fulminant ascens, i posterior caiguda –igual de sobtada– de la família que ostentava el nom del poble, sobre la qual es va arribar a escriure: “Bisballi, famiglia venuta di Spagna sono cosi detti da un castello lontano di Barzellona sei leghe detto de castell Bisbal”⁷⁵.

En italià, sí, perquè els intricats camins cap a l'autèntic poder que van seguir els Castellbisbal els van dur a convertir-se en marquesos nomenats pel rei de Nàpols! I és que l'única via que tenia la família Castellbisbal per mantenir l'estatus era posar-se al servei del rei per, d'aquesta manera, provar de guanyar galons dins l'estament militar català. No els quedava una altra opció, era quasi forçada, si tenim present que formaven part d'una noblesa molt baixa: eren els subinfeudats d'un subinfeudat. A més, de la llarga tirallonga de processos que van endegar entre els s. xiv i xv per aclarir la seva jurisdicció i els seus ingressos, els va quedar clar que l'únic futur que els esperava era el d'una subsistència magra. Quedaven bloquejats pels seus senyors naturals, però també per la ciutat de Barcelona, que ja els havia enderrocat el castell el 1290. A més, el pas de la senyoria dels Foix a la casa reial i, més endavant als Requesens, tancava qualsevol possible aspiració d'ampliar el seu patrimoni ni tan sols per via matrimonial, ja que tampoc el rang de la nissaga servia per amagar la seva precarietat material.

Encara que la via triada pugui semblar la més lògica, en començar la baixa edat mitjana no semblava tan clar. Altres famílies van triar la resistència al poder reial o al poder de Barcelona, les altres dues vies d'ascens de la política catalana. De fet, Dalmau de Castellbisbal va encarar-se amb el rei Martí I i amb els habitants de la població i l'any 1400 la família va perdre el castell. És el moment més baix de la família, una experiència, però, de què tant ell com els seus fills van aprendre una lliçó: posar-se incondicionalment al servei de la nova dinastia Trastàmara, quan Ferran I va ser entronitzat el 1412 després del Compromís de Casp.

Joan de Castellbisbal, el fill petit de Dalmau, va ser el que va dur més lluny aquesta orientació cap una "noblesa de servei": va formar part de l'exèrcit amb què el rei Alfons IV *el Magnànim* va salpar des dels Alfacs, l'any 1420, per anar a pacificar Sardenya i ocupar definitivament Còrsega. Des d'aquell moment, el seu destí va quedar lligat al del monarca, fins i tot encara que la primera aventura no fos gaire profitosa: l'expedició va renunciar a Còrsega tot just un any després de salpar, quan el rei va acceptar la proposta de la reina Joana de convertir-lo en el seu hereu si deslliurava Nàpols de la influència dels Anjou, la família del seu difunt marit francès. Com és prou sabut, malgrat una primera victòria, el 1423 el regne napolità va caure de nou en mans angevines i la noblesa napolitana forçava la sortida dels catalans del regne napolità, tot i que no seria definitiva.

Però un cop a la península, Joan de Castellbisbal es va saber fer un lloc al costat del monarca: va ser reboter del rei i l'acompanyà a Castella el 1428 i en el retorn a Nàpols el 1432, ja amb la voluntat de conquerir el regne. El seu prestigi es reforçaria quan Alfons li lliurà l'alcaidia de places de la importància de Gaeta i de Càpia en plena guerra. El premi a tanta fidelitat no trigaria a arribar: el 1440, el rei decretava el retorn a la família del castell de Castellbisbal, que no es materialitzaria del tot fins el 1443. Hi ha, però, una ombra de dubte: Alberto Reche creu que el germà gran de Joan, Roger, era mort cap al 1440, en canvi Scipione Ammirato dona a

entendre el contrari (“Credeasi esser lui stato figliuolo secondogenito del Signore del castello Bisbal, onde il suo fratello primo nato esser rimaso signor di quel luogo in Barzellona”)⁷⁶. Hem de creure que Reche té raó, ja que el 1443 el bisbe de Barcelona va voler un nou procés sobre la jurisdicció contra Joan de Castellbisbal, anomenat segon castlà del castell, però no s’ha de descartar que Roger hagués mort sent castlà segons la resolució d’Alfons el Magnànim de 1440.

En tot cas, l’hereu de Joan va ser el seu fill il·legítim Francesc, que va començar la desvinculació de les arrels. A la mort d’Alfons el Magnànim, el 1458, el nou rei de Nàpols, Ferran, va fundar una nova branca de la dinastia que governaria el regne fins al 1504. És molt probable que fos Francesc, precisament, el primer a començar a usar el cognom Bisbal o Bisballo, una forma d’italianitzar-se en paral·lel a l’assentament de la nova dinastia reial a Itàlia. Hi tingués o no a veure aquesta conversió, Francesc va ser l’artífex de l’ascensió definitiva de la família. I és que, després de participar a la batalla d’Otranto contra els otomans, el 1481, acompanyat de sis cavallers, el rei Frederic de Nàpols li va concedir el dia de Nadal del 1496 la baronia de Briatico amb altres terres adjacents. Amb aquest nou estatus, Francesc es va casar amb Caterina Saraceno, filla d’una de les més antigues i importants famílies del regne.

Però no s’oblidava pas dels orígens: la Sentència Arbitral de 1517 entre Jerònima Micaela i Francesc de Castellbisbal ho prova: “vobis dicto magnifico Francisco de Castellbisbal licet absenti”⁷⁷. Una sentència que, cal subratllar-ho, té com a procurador un membre no localitzat de la família, un tal Joan de Castellbisbal. El fill i hereu d’aquest matrimoni va ser Ferran, nomenat comte de Briatico el 1543, a qui trobem en les instàncies més altes del moment: el 1534 havia estat a Ratisbona, a la Dieta Imperial, formant part del seguici de l’emperador Carles V. I sabem que va tornar aquell mateix any a Nàpols acompanyant el nou virrei, el castellà Pedro Álvarez de Toledo (1532-1553), al costat del cavaller i poeta Garcilaso de la Vega.

Casat amb Diana Caracciola, va tenir set fills i dues filles. L’hereu, Francesc, que el va succeir el 1545, va portar una vida sedentària, dedicat a l’art i la música, camp en què va aconseguir un notable prestigi com a compositor. Però per al poble de Castellbisbal el més important serà el segon fill, Joan Alfons, que va ser patge de l’emperador Carles V, home de boca de Felip II i que es va convertir en castlà de Castellbisbal. Novament, però, les escasses notícies que tenim no concorden, ja que Ammirato atribueix aquesta herència a la mort del darrer membre d’una altra branca que havia mantingut la castlania de Castellbisbal aquest temps. El més versemblant, però, és que Ferran, malgrat que la seva vida es repartís entre Itàlia i els viatges amb l’emperador, mantingués la jurisdicció del castell de Castellbisbal; de fet, seria del tot raonable que decidís separar el patrimoni català del napolità. Fills no n’hi faltaven, com

Alfons El Magnànim, rei de la Corona d’Aragó entre 1416 i 1458. Retrat fet per Jaume Mateu l’any 1427. Conservat al Museu Nacional d’Art de Catalunya. Font: Wikimedia Commons.

ha quedat dit, i enviar el segon, Joan Alfons –que signaria com Alfons a Catalunya–, a rebrotar una branca catalana de la família resulta del tot raonable.

En tot cas, de la branca napolitana destaca un altre Ferran de Castellbisbal (fill de Francesc), que participa en accions militars a la Mediterrània i mor a la batalla de Lepant, el 7 octubre de 1571: “Fué también muerto el gran Bailío de Alemaña y el conde de Briatico, Caballero napolitano de dulcísima voz con maravillosa y regalada armonía”⁷⁸, segons va escriure el poeta i erudit Fernando de Herrera –i que es lloessin més els seus dots musicals que no pas els bèl·lics és prou revelador... En tot cas, amb la seva mort prematura i sense descendència la successió reculà una generació i el nou comte de Briatico va ser el seu oncle Alfons, que era el castlà de Castellbisbal i que va arribar a ocupar càrrecs de primer nivell dins la monarquia hispànica de Felip II. Va fer la seva carrera política a Sicília, possiblement perquè en ser el cabaler de la família va cercar fora de Nàpols la seva fortuna. I cal dir que la va encertar de ple. A Messina, va ocupar el càrrec de *Strategoto* (governador) des del 1578. Sis anys més tard, el rei va nomenar-lo president del regne, substituït del virrei Marco Antonio Colonna, que havia estat cridat a Madrid. El càrrec duia un regal reial: l’ascens de comte a marquès de Briatico. Encara que el seu mandat només duraria un any, va restar a Messina fins poc abans de la seva mort.

Qui ho havia de dir! Com més semblava brillar l’estrella dels Castellbisbal, es va eclipsar de sobte. Des dels temps del comte Francesc, la família tenia problemes econòmics que es van anar agreujant amb el temps. Alfons, malgrat la seva posició, era un noble arruïnat que, a més, no va tenir fills. En morir l’any 1598, els seus feus italians van haver de subhastar-se per satisfer els creditors i els va comprar el duc de Monteleone, Ettore III de Pignatelli, parent de la seva esposa Zenobia Pignatelli. Pel que fa al patrimoni català, el 1587 ja havia fet una concòrdia a Barcelona per lliurar-lo, en morir, a l’Hospital de la Santa Creu, possiblement com a pagament d’algun préstec que havia rebut de l’Hospital⁷⁹ i ho ratificà en el seu darrer testament, signat el 1598 a Nàpols, on es referí al castell de Castellbisbal com: “antiqua baronia et solaro della casa mia”⁸⁰.

2.4.3. De la crisi a l’estabilitat: el camí a la modernitat

Ens cal, ara, tornar endarrere per lligar la situació del poble de Castellbisbal a una època convulsa. I és que la revolta de Pere Pedrinyol i l’alçament de Mateu de Foix van ser l’avançada de la gran crisi que sacsejaria Catalunya, i la Corona d’Aragó, a començament del s. xv i de la qual Castellbisbal patiria efectes molt directes. L’alçament del comte de Foix es va produir, com ja s’ha comentat, per defensar els drets de la seva esposa a la Corona catalanoaragonesa a la mort de Joan I. I és que la successió havia tingut aspectes de farsa: la reina vídua, Violant de Bar, havia anunciat el seu embaràs un cop mort el rei i la van tancar en una cambra per observar el procés de la suposada, i falsa, gestació. També havia tingut episodis de

lluïta de poder per part dels diputats catalans i els consellers de Barcelona contra la Corona, ja que la successió en el germà de Joan, Martí I, va ser imposada per les autoritats catalanes... ignorant la descendència femenina del monarca difunt, malgrat que ni a Catalunya ni a la Corona d'Aragó estava establerta la Llei Sàlica.

La situació es va repetir en l'episodi prou més conegut de 1409, l'any que va morir Martí el Jove, l'hereu del rei Martí I, cosa que deixava la corona sense hereu directe. Ni la recerca desesperada d'un hereu amb un segon casament amb Margarida de Prades, ni els intents de legitimar el fill bastard de Martí el Jove, el nen Frederic, van servir per salvar l'extinció de la branca principal de la dinastia, quan "l'Humà" va morir el 1410, decrepit i obès. Com és ben sabut, aquesta vegada la sortida a la crisi dinàstica va ser el Compromís de Casp, que el 1412 proclamaria rei el pretendent castellà Ferran de Trastàmara com a Ferran I.

Explicar totes les giragoneses i embolics del procés que va dur fins a la solució de Casp s'escapa del tot de les possibilitats d'aquestes pàgines. Apuntem, però, els elements claus per entendre el que va passar. En primer lloc, cal subratllar que fa anys que la historiografia ha abandonat la vella idea de la solució del compromís com la prova de la capacitat dialogant de les societats de la Corona d'Aragó: el que va produir-se, en realitat, va ser una imposició militar per part del candidat amb més soldats i diners, el castellà. En segon lloc, la falta de criteri de la classe dirigent catalana és la principal responsable de l'evolució dels fets: si el 1397 havia pogut imposar Martí sense l'oposició d'aragonesos i de valencians, el 1410 va defugir aquesta possibilitat i va avenir-se a proclamar com a rei el que, amb molt poc criteri, consideraven el més feble dels candidats per la manca de suports interiors, tot esperant així dominar un rei dèbil i una dinastia que hauria de guanyar-se la seva consolidació.

En paral·lel als fets generals, Dalmau de Castellbisbal s'havia esmerçat en una estratègia que tenia com a finalitat deslliurar-se primer del bisbat de Barcelona i, posteriorment, de la baronia de Castellvell. El 1389, aproximadament, el bisbe de Barcelona Ramon d'Escales s'havia venut tots els seus drets i possessions a Castellbisbal per 17.000 sous. La raó de la venda era invertir aquests diners en la compra del castell de Ribes i la seva vila, Sant Pere de Ribes (Garraf). El comprador nominal va ser el mercader barceloní Guillem Sunyer, que en realitat actuava per Dalmau de Castellbisbal, que aconseguia així l'alou del municipi.

En el moment en què el rei Martí va tirar endavant el procés de confiscació de la baronia de Castellvell sembla que el bisbat de Barcelona va voler recuperar la jurisdicció de Castellbisbal acusant Dalmau d'usurpador, el 1397. Dels 17.000 sous, en faltaven 5.500 per pagar i el bisbe es negava a acceptar-los i, per això, es van dipositar a la Taula de Canvis de Barcelona, a instàncies del veguer de Barcelona. És en aquest context que es produeix l'alçament dels pagesos de Castellbisbal.

Cal, però, explicar una mica més a fons el context en què Martí I va confiscar la baronia de Castellví a Mateu de Foix per incorporar-la a la Corona. En primer lloc,

Vista actual del Pont del Diable.
Fotografia de: Quim Roser.

s'ha de tenir present que l'expansió catalana dels s. XIII i, especialment, XIV per la Mediterrània havia tingut una creu: la pèrdua del patrimoni reial i l'increment de la fiscalitat. El rei, per obtenir recursos, va haver de vendre's parts del seu patrimoni als nobles del país, àvids d'obtenir més terres i ingressos. Quan més necessitada econòmicament estava la monarquia, més terres i vassalls venia i més augmentava, a la llarga, la seva penúria per la disminució d'ingressos.

Martí I va ser el primer monarca que va prendre consciència d'aquesta endimoniada situació i va començar a lligar la recuperació del seu patrimoni amb la qüestió remença. Els remences eren els pagesos adscrits a la terra, és a dir, aquells que no podien abandonar el seu mas sense compensar econòmicament al senyor. La descripció que apareix als capbreus és la "d'home propi, soliu i afocat". A més, el remença estava sotmès als anomenats "mals usos" que suposaven una càrrega econòmica i personal sobre el pagès i la seva família. Des de la dècada de 1380 hi havia remors de descontentament al camp català contra aquesta situació i davant això, Martí ho va veure clar: per què no vincular la recuperació del patrimoni reial a la desaparició de la remença?

Segons els capbreus, els habitants de Castellbisbal eren remences. Ser-ho era una descripció legal, no pas econòmica, i que venia de molt lluny: de l'expansió dels comtats catalans a partir dels s. IX-X, que va crear una distinció geogràfica que, amb al temps, va marcar dues realitats pageses. D'una banda, la Catalunya Vella, que comprenia els territoris del bisbat de Girona, part del de Vic i el de Barcelona fins al Llobregat –i, per tant, Castellbisbal n'era el seu límit– i la Catalunya Nova, tota la resta. Una part dels remences de la Catalunya Vella (els anomenats "pagesos grassos") tenien un major nivell de riquesa i terres que molts dels pagesos "lliures" de la Catalunya Nova, on la presència de remences era bastant menor, i per això el rei va pensar que els remences li podien proporcionar els diners per recomprar les terres cedides a la noblesa.

El procés va acabar-se amb la mort de Martí I, perquè la nova dinastia tenia dues necessitats per resoldre: guanyar-se l'adhesió de la noblesa i reforçar la pròpia dinastia en el país que havia de governar des del 1412. Alfons el Magnànim va fer un esforç d'atracció de les famílies nobles amb les seves campanyes italianes i algunes, com els Cardona o els mateixos Castellbisbal, tal com hem vist, van seguir-lo i van obtenir-ne beneficis, tot i que va ser la noblesa valenciana la que va fer-ho de forma més entusiasta.

Però abans no comencés l'aventura italiana, els Castellbisbal estaven assetjats pel bisbat, pels seus propis vassalls i per la monarquia. I el 6 d'abril de 1398 la seva possessió principal passava a la Corona, junt amb tota la resta de la baronia de Castellvell⁸¹, i el 1400 el rei Martí el lliurava novament al bisbat de Barcelona. Desposseïts, els Castellbisbal van saber moure's des d'aleshores per recuperar, o almenys compensar, el patrimoni perdut. Dalmau de Castellbisbal va jugar un paper ambigu durant l'interregne: el 1410 va ser ambaixador de la reina vídua Violant de

Bar a França per tal de mobilitzar tots els recursos possibles en favor de Lluís de Calàbria, el seu net. Però un cop començat el Compromís a Casp es va significar com un clar partidari de Jaume d'Urgell com a candidat al tron... fins que va posar-se al servei de Ferran de Trastàmara, quan aquest va ser declarat rei el 1412.

Així, el nou rei el va designar per formar part del Consell de nobles i militars convocats per informar de la revolta de Jaume d'Urgell, uns serveis de què va beneficiar-se el seu fill Joan de Castellbisbal, que aviat entraria, com hem vist, al servei d'Alfons IV, cosa que duria l'arrelament de la nissaga a Nàpols. La pregunta, però, surt sola: com i amb quins recursos una família desposseïda va poder assolir aquesta rellevància? Sens dubte havien de tenir protectors poderosos entre famílies importants de la noblesa catalana i de la ciutadania de Barcelona que no hem pogut identificar. Però és indiscutible que tant Dalmau com els seus fills van saber triar les decisions més correctes per recuperar el patrimoni perdut.

¿Es pot dubtar que, quan el 1440 Alfons el Magnànim va obrir el procés per revertir la donació de Castellbisbal al bisbat de Barcelona, era un premi als serveis prestats i no un acte de justícia? Però la voluntat reial no era suficient per doblegar la resistència d'un bisbe, així que es va obrir un llarg procés legal que va allargar-se durant tres anys. Per part de la Corona es va plantejar com una restitució a la seva jurisdicció, però el bisbat tenia molt clar que darrere hi havia la intenció de tornar-ho als antics castlans.

Així, el 13 de maig de 1442, Pere Joan de Pou, lloctinent del batlle general de Catalunya va prendre possessió del castell i el terme en nom del rei i amb absència, com a expressió del seu rebuig, del bisbe i qualsevol dels seus oficials tret del seu batlle a la població, Francesc Llopart. L'acta de l'ocupació, ben explicada per Alberto Reche, descriu un castell obert i abandonat amb parts enrunades i altres a punt de caure.

Amb el procés entre la Corona i el bisbat encara obert, el 6 de novembre de 1442, el rei Alfons IV ordenà al batlle general que traspassés el domini a Joan de Castellbisbal, decisió ratificada per una segona ordre del 20 de novembre. La resistència del bisbat va acabar quan es van presentar els documents de la compra que havia fet Dalmau al pare de Joan i, finalment, el 7 de setembre de 1443 Guillem Pere Lledó, procurador de Joan de Castellbisbal, en va prendre possessió.

2.4.4. La baronia de Castellvell i l'allunyament dels seus senyors

El regnat del Magnànim va ser cabdal per a la història de Catalunya. Primer per la seva llarga durada, entre 1416 i 1458, i després pels objectius que es va plantejar. Va voler construir una estructura política i econòmica que aplegués tota la Mediterrània occidental, des de la península Ibèrica a la Itàlica i va arribar a la conclusió que s'havia de governar des de Nàpols, el regne que finalment va conquerir el 1443. El gran problema era que el seu imperialisme no era seguit per la major part dels grups dominants de Catalunya. Una part de la noblesa va ignorar les peticions

del monarca i els ciutadans de Barcelona, els rendistes que controlaven la ciutat, directament s'hi oposaven: el rei anava massa a la seva i no acabaven de veure en què els havia de beneficiar l'expansionisme reial.

En aquella situació el rei va triar una via molt perillosa: ja que la classe dirigent no el seguia, intentaria canviar-la. Com? Va tornar a secundar les peticions dels remences i va aprovar, el 1455, una Interlocutòria que va congelar l'aplicació dels mals usos i, mitjançant Galceran de Requesens, el seu governador, va canviar el règim municipal de Barcelona i va arrabassar el poder dels ciutadans aplegats entorn de la Biga (una mena d'associació o "gabella" que els aplegava) per donar-lo als comerciants i menestrals que havien format el seu propi grup o "gabella", la Busca.

El resultat va ser una polarització extrema de la societat catalana: la Generalitat, bona part de la noblesa i els ciutadans de Barcelona contra la política reial; el Consell de Cent, els remences, comerciants i menestrals, a favor del rei. La dinàmica era tan intensa que ni la mort d'Alfons va aturar-la. El nou rei i germà del difunt, Joan II, va aguditzar els problemes amb la seva actitud davant el príncep hereu, Carles de Viana, que era fill del primer matrimoni del nou sobirà amb la reina Blanca de Navarra. Però malgrat el vincle paternofamiliar s'havien convertit en enemics polítics des del moment que Joan II li havia bloquejat l'accés al tron navarrès el 1441. I quan Joan II es va casar per segona vegada, amb la jove Juana Enríquez, el 1444, i al cap de vuit anys va néixer un fill del matrimoni, Ferran, el viciat entorn familiar i polític de la dinastia encara va enverinar-se més.

En tot cas, en heretar el tron catalanoaragonès el 1458, Joan II va intentar reconciliar-se amb el seu fill, però les intrigues de Juana Enríquez van estroncar-ho i el 1459 el príncep Carles va ser arrestat i tancat. Allò va obrir la caixa dels trons a Catalunya: els opositors a la monarquia ho van convertir en un moviment contra el rei, que es va veure obligat a acceptar la Concòrdia de Vilafranca, el 21 de juny de 1461. En essència, la Concòrdia convertia Carles de Viana en el lloctinent irrevocable de Catalunya i impedia al rei actuar al país sense el permís de la Generalitat. Però tot es va precipitar. Tot just dos mesos després, el 23 de setembre, el príncep Carles moria i els rumors sobre les causes del decés donaven peu a tota mena d'especulacions. S'arruïnava així la gran opció del pactisme català per imposar-se a la monarquia, perquè el nou hereu era Ferran, un nen de deu anys controlat de cap a peus per la seva mare, que des del primer moment va maniobrar en favor del seu marit. Les seves conspiracions i l'actitud desconfiada de les autoritats catalanes van ser l'espurna que, finalment, va encendre una guerra civil que portava anys gestant-se.

Tot aquest procés va tenir un impacte directe sobre Castellbisbal, ja que la baronia de Castellvell va ser lliurada per Alfons el Magnànim al seu germà Enric el 2 d'abril de

Joan II d'Aragó, rei de la Corona d'Aragó entre 1458 i 1479, i rei consort de Navarra entre el 1425 i 1479. Retrat pintat per Felipe Ariosto el 1634. Conservat al Museo del Prado.
Font: Wikimedia Commons.

Ferran II *el Catòlic*, rei de la Corona d'Aragó entre 1479 i 1516, i rei consort de Castella entre 1475 i 1504. Retrat fet per Michel Sittow entre finals del s. xv i inicis del xvi. Conservat al Museu d'Història de l'Art de Viena. Font: Wikimedia Commons.

1418, i es convertia en baronia de Martorell. Encara que la donació està ben documentada, no ho està gens l'evolució posterior. El cert és que hi va haver un desplaçament del centre de la baronia de Castellví de Rosanes cap a Martorell, al llarg de la primera meitat del s. xv, impulsada en part pel privilegi atorgat per la reina Maria, el 1422, de fer una segona fira anual. No era freqüent que una vila baronial rebés un privilegi reial i tampoc queda gens clar el que va succeir en acabar la Guerra Civil de 1462-1472.

Amb la guerra, la posició en favor de Joan II, per part de Francesc de Castellbisbal, va fer que el rei triat per la Generalitat, Pere IV el Conestable de Portugal, li expropiés la seva jurisdicció el 1464 i la cedís a Arnau d'Orcau, cosí seu i fill d'Elionor, germana del difunt Joan de Castellbisbal. Malgrat tenir les seves arrels en el castell d'Orcau, al Pallars, Guillem va preferir instal·lar-se a Castellbisbal per estar més a prop de Barcelona i controlar la seva nova adquisició, però la situació de guerra va impedir que l'estabilitat regnés a la vila. Malgrat que reivindicava l'alta justícia, la Generalitat i el Consell de Cent de Barcelona no van voler reconèixer-la

i els anys 1466 i 1467 van haver-hi disputes sobre aquesta qüestió, enmig d'una guerra que, pel que fa a la vessant estrictament militar, va dur els exèrcits de Joan II en dues ocasions vora la població, els anys 1467 i 1471, tot i que sembla que no van afectar-la gaire. Castellbisbal va sortir prou ben lliurada del conflicte bèl·lic. I, amb la fi de la guerra, la propietat es va retornar als Castellbisbal, tal com s'establia a la signatura de la Capitulació de Pedralbes del 1472, pel que feia al retorn dels patrimonis expropiats en cada bàndol.

El 15 de març de 1474 Joan II agrai a Lluís de Requesens i de Soler els serveis prestats per la família venent-li la baronia de Castellví de Rosanes i Martorell amb l'alta justícia, per no haver de tornar-li 15.000 florins d'or que li havia deixat. A ulls de Joan II, a més, els Requesens s'ho mereixien: el pare de Lluís, Galceran, governador en temps d'Alfons el Magnànim, va ser empresonat i exiliat durant la Guerra Civil, i va morir el 1465 a València. La venda era doblement important, ja que els Requesens eren senyors de Molins de Rei des del 1430 i, d'aquesta manera, es donava continuïtat territorial als seus dominis, als quals encara van vincular Castellbisbal, per compra de la jurisdicció a la Corona, el 1494.

A partir d'aquell moment, Castellbisbal va estar sotmesa a la influència econòmica de Martorell i cal suposar que, mentre els Requesens van residir a Molins de Rei, els ulls dels castellsbisbalencs van girar-se cap allà en més d'una ocasió.

2.4.5. La conflictivitat pagesa del segle xv

A més de la Guerra Civil de 1462-1472, que va tenir efectes importants en l'evolució de Castellbisbal, cal tenir present el conflicte pagès que, tot sovint s'hi confon, però que té un abast molt més llarg, ja que va estar present durant tot el Quatrecentes català. Des de finals del s. xiv hi havia mala maror entre la pagesia del país. Les pressions senyorials, exercides mitjançant la legislació de les Corts i des de la reclamació de drets a través del capbreu, havien mobilitzat els pagesos, especialment de remença. La reivindicació més general i més estudiada va ser la de l'abolició dels mals usos i l'eliminació de la remença. Però com han assenyalat diversos historiadors, com Eva Serra, també hi havia, de forma menys explícita, un rebuig al sistema senyorial i als pagaments de censos i drets.

Les protestes de Pere de Pedrinyol i els seus s'han de posar en el marc de la creixent resistència pagesa a les reclamacions senyorials emmarcades en el conflicte remença. Quan Alfons el Magnànim va donar permís per a la creació del Gran Sindicat Remença per obtenir els diners per tirar endavant un procés judicial per eliminar els mals usos, els pagesos de Castellbisbal no hi van faltar. El 2 de desembre de 1448 van ser convocats, a l'església de Martorell, els remences d'Aigüestoses, Castellbisbal, Abrera, Sesrovires, Rocafort i Martorell. De Castellbisbal van assistir-hi deu pagesos: Bernat Pelegrí, Maties Pineda, Bartomeu Fontanelles, Pere Pastaller, Pere Bardina, Pere Vendrell, Pere Albareda, Antoni Nicolau, Antoni Lunell i Francesc Llompart.

El 1462, ja començada la Guerra Civil, la Generalitat va aprovar una concòrdia per posar fi als mals usos que no va sobreviure a la derrota de la institució el 1472. Però això no treu que arribés a aplicar-se en alguna de les baronies dels senyors fidels a l'anomenat "partit de la terra", especialment si es tractava d'una possessió lliurada pels reis "alternatius" (Pere de Portugal i Renat d'Anjou, nomenats per la Generalitat) als seus fidels. Aquest va ser, recordem-ho, el cas de Castellbisbal i podríem apuntar la hipòtesi que, efectivament, entre 1464 i 1481, quan Ferran el Catòlic va restablir els mals usos, els pagesos de Castellbisbal tinguessin un tast del que seria la seva desaparició definitiva amb la Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486.

Encara que la fi de la remença i el que portava associada va tenir efectes guaridors en el camp català, no va ser la fi definitiva de la conflictivitat pagesa. Quan Joan II va lliurar la baronia de Martorell als Requesens el 1481, els pagesos de Martorell van iniciar un procés per romandre sota la jurisdicció del rei que es va allargar fins al regnat de Ferran II. El 1493, el rei va ordenar silenci perpetu als veïns sobre la separació del patrimoni reial. I quan Castellbisbal va ser integrada al patrimoni dels Requesens, els pagesos del terme van afegir-se a una nova ofensiva camperola, malgrat les ordres del rei, i el 28 de febrer de 1494 a l'església de Santa Maria de Martorell els representants de Martorell, Rosanes, Sant Andreu de la Barca, Castellbisbal, Abrera i Rocafort van syndicar cinc membres per endegar un plet contra Lluís de Requesens de Soler. Si els vassalls eren persistents, encara ho va ser més el rei, que va aconseguir que el 1504 es tornessin a reunir per desistir del plet, acord que va ser ratificat pel propi rei el 14 d'abril d'aquell mateix any.

A banda d'aquestes accions directes i documentades, cal cridar l'atenció sobre els silencis. No hi ha capbreus de Castellbisbal durant tot el s. xv. Pot ser que no s'hagin trobat o que s'hagin perdut, però encara que fos així, és molt significatiu la poca documentació que en resultaria. De la mateixa forma que la capbreuació repetida en pocs anys acostuma a ser un senyal de conflictes, l'absència total, també. Podria ser que el canvi de mans i els plets entre els diversos candidats a les senyories impedissin que cap d'ells arribés a capbreuar, però també podria ser, i ens hem d'inclinar per aquesta opció encara que no és incompatible amb l'anterior, que durant aquella centúria els pagesos de Castellbisbal mantinguessin una actitud de resistència, de falta de respecte a una autoritat baronial qüestionada per la seva poca estabilitat, i que això portés als Castellbisbal, al bisbe de Barcelona, al propi sobirà i als Requesens a mantenir una posició prudent fins a l'estabilització del poder senyorial a finals del s. xv.

Amb la fi d'aquesta conflictiva centúria que, no per casualitat, marca el canvi d'una època, Castellbisbal i la seva gent estava a punt per entrar a l'edat moderna, que vindrà marcada per l'estabilitat social i institucional i el creixement econòmic, a més de posar els fonaments per als grans canvis que estaven a punt de venir.

Notes

1. Cartulari de Sant Cugat del Vallès (CSC), 446, any 1012.
2. Bibl. Nationale de París, Fonda latin 1105, fol. 9.
3. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Canc., pergs., Ramon Berenguer II, carp. 23, doc. 3, any 1076.
4. Així ho demostra Gaspar Feliu al territori del Vallès, posant en relleu l'activitat del monestir de Sant Joan de les Abadesses en l'aportació de poblament procedent de les valls del Ripollès a principi del segle x. Gaspar Feliu: "Sant Joan de les Abadesses i el repoblament del Vallès", *Miscel·lània Fort i Cogul*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 129-135.
5. Arxiu Capitular de Barcelona (ACB), Liber Antiquitatum II, núm. 162, fol. 59.
6. Seguim aquí el detallat treball de Jordi Gibert, *En els orígens del Castrum Benevivere quem vocant Episcopale: el terme de Benviure / Castellbisbal, de l'antiguitat tardana a l'edat mitjana*. Castellbisbal: Ajuntament de Castellbisbal, 2019.
7. ACB, Liber Antiquitatum IV, fol. 159, doc. 374.
8. ACB, perg. 1-1-2297.
9. ACA, Monacals, Sant Llorenç de Munt, perg. 125.
10. ACA, Canc., pergs., Ramon Berenguer I, carp. 13, doc. 3.
11. ACA, Canc., pergs., Ramon Berenguer I, doc. 224.
12. Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Speculum, fol. 316r-319r.
13. MAS, Notes històriques, 2696.
14. ACB, Liber Antiquitatum IV, núm. 188, fol. 68.
15. ACB, Liber Antiquitatum IV, núm. 190, fol. 68.
16. ACB, Liber Antiquitatum IV, núm. 188, fol. 68.
17. ACB, Liber Antiquitatum IV, núm. 186, fol. 67.
18. ACA, Canc., pergs., Ramon Berenguer III, carp. 29, doc. 129.
19. MAS, Notes històriques, IX, 151-151v.
20. MAS, Notes històriques, IX, 151-151v., transcripció feta per Montserrat Pagès, *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 227.
21. Fitxes: "Ermita de Sant Joan de Benviure" i "Ermita de Sant Quint" de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic, Arqueològic i Paleontològic de la Generalitat de Catalunya dels Mapes de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona.
22. Arxiu Parroquial de Sant Cebrià de Valldoreix (APSCV), perg., doc. 1.
23. ACB, Liber Antiquitatum IV, núm. 157, fol. 54-55
24. ACB, Liber Antiquitatum IV, núm. 183, fol. 66.
25. ACA, perg., Ramon Berenguer I, carp. 12, doc. 70.
26. MAS, Notes històriques, IX, 151-151v.

27. ACB, Liber Antiquitatum IV, núm. 195, fol. 69, transcrit per Josep Moran, *El Capbreu de Castellbisbal*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1984, p. 20-24.
28. ACB, Liber Antiquitatum IV, núm. 186, fol. 67.
29. Vegeu la interpretació que en fa Jordi Gibert, *En els orígens del Castrum Benevivere quem vocant Episcopale*. Castellbisbal: Ajuntament de Castellbisbal, 2019, p. 138.
30. *Ibidem*, p. 144-145.
31. ACA, Canc., perg., Ramon Berenguer III, carp. 29, doc. 129.
32. Arxiu Comarcal del Vallès Occidental (ACVO), perg. I-147.
33. ACA, Canc., perg., Ramon Berenguer I, carp. 12, doc. 70.
34. ACB, Liber Antiquitatum IV, núm. 183, fol. 66.
35. ACA, Canc., perg., Ramon Berenguer I, carp. 12, doc. 70.
36. ACA, Canc., perg., Ramon Berenguer III, carp. 29, doc. 127.
37. MAS, Notes històriques, IX, 151-151v.
38. ACB, Liber Antiquitatum IV, núm. 186, fol. 67.
39. ACA, Monacals, Sant Llorenç del Munt, carp. 14, núm. 326.
40. CSC, 331 any 998.
41. Conegut a les fonts coetànies com a "guado Bonamica". CSC, 328 any 997.
42. CSC, 130 any 978.
43. CSC, 524 any 1032.
44. Seguim aquí el minucios treball realitzat per Josep Mateu, *Les Masies de Castellbisbal*. Castellbisbal: Publicacions del Museu de la Pagesia, 1999.
45. MAS, Notes històriques, IX, 151-151v.
46. ADB, Visites Pastorals, vol. 14, fol. 254v.
47. Fitxa: "Rectoria Vella (Castellbisbal)" de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de la Generalitat de Catalunya i dels Mapes de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona.
48. ADB, Visites Pastorals, vol. 2, fol. 84v.
49. ADB, Visites Pastorals, vol. 8, fol. 129v.
50. ADB, Visites Pastorals, vol. 7, fol. 160.
51. ADB, Visites Pastorals, vol. 11, fol. 153 i vol. 14, vol. 253, 254v.
52. ADB, Visites Pastorals, vol. 44, fol. 121.
53. ADB, Visites Pastorals, vol. 42, fol. 85v.
54. Arxiu Parroquial de Castellbisbal, Apunts d'un rector de 1472.
55. ADB, Visites Pastorals, vol. 29, fol. 186.
56. ADB, Visites Pastorals, vol. 32, fol. 96v.
57. MAS, Notes històriques, fol. 157.

58. ADB, Visites Pastorals, vol. 1, fol. 13.
59. MAS, Notes inèdites, IX, p. 157v.
60. ADB, Reg. Com., vol. 7, fol. 145.
61. ADB, Visites Pastorals, vol. 1, fol. 13.
62. ADB, Reg. Com., vol. 4, fol. 203v.
63. ADB, Reg. Com., vol. 205, fol. 2.
64. ADB, Reg. Gratiarum, vol. 205, fol. 2.
65. ADB, Visites Pastorals, vol. 29, fol. 186.
66. ADB, Visites Pastorals, vol. 32, fol. 96v.
67. Seguim aquí i en els següents apartats la magnífica i ben documentada recerca d'Alberto Reche, *Castellbisbal: castell, família i conflicte (s. xii-xv)*. Castellbisbal: Ajuntament de Castellbisbal, 2020.
68. ADB, Visites Pastorals, vol. 14, fol. 254v.
69. Biblioteca de Catalunya (BC), Arxiu reg. 22392, perg. 496, transcrit per Alberto Reche: *Castellbisbal: castell, família i conflicte (s. xii-xv)*. Castellbisbal: Ajuntament de Castellbisbal, 2020, p. 61.
70. BC, Arxiu reg. 21926, perg. 490, transcrit per Alberto Reche, *Castellbisbal: castell, família i conflicte (s. xii-xv)*. Castellbisbal: Ajuntament de Castellbisbal, 2020, p. 87.
71. AHSCP, Causes Pies, vol. VI, inv. 6, carp. 24/20a.
72. AHSCP. Causes Pies 24/186. 16 d'abril de1773.
73. AHSCP, Causes Pies, vol. VI, inv. 6, carp. 24/30.
74. AHSCP. Causes Pies 24/186. 16 d'abril de1773.
75. AMMIRATO, Scipione, *Delle Famiglie Nobili Napoletane. Parte Seconda*. Florència: Amadore Massi da Furl, 1651, p. 55
76. *Ibidem*.
77. *Ibidem*.
78. CODOIN, *Relación de la guerra de Cipro y de la batalla de Lepanto escrita por Fernando de Herrera*, Volum XXI, Madrid: 1852, p. 372.
79. AHSCP, Causes Pies, vol. VI, inv. 6, carp. 24/13.
80. AHSCP, Causes Pies, vol. VI, inv. 6, carp. 24/14.
81. A més de l'estudi d'Alberto Reche, *Castellbisbal: castell, família i conflicte (s. xii-xv)*. Castellbisbal: Ajuntament de Castellbisbal, 2020, trobem un resum de tots aquests conflictes a: AHSCP, Causes Pies, vol. VI, inv. 6, carp. 24/20.. "Justificació de la señoria té lo sant Hospital general de Santa Creu de Barcelona com a señor y castlà que és del lloch y terme de Castellbisbal [...], inseguint los actes e instruments authèntichs té recòndits en son arxiu que se han especulat en lo any 1783".

Repertoris documentals

- ABADAL, R., *Catalunya carolíngia. Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2 vols. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1926-1950.
- BAIGES, I.J.; FELIU, G.; SALRACH, J.M. (dir.); BENITO, P.; CONDE, R.; FARÍAS, V.; GALCERAN, P.; PONS, M.; SADURNÍ, N.; TORRA, A., *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Barcelona: Fundació Noguera, 2010.
- BAUCELLS, J.; FÀBREGA, A.; RIU, M.; HERNANDO, J.; BATLLE, C., *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*, 5 vol. Barcelona: Fundació Noguera, 2006.
- BRAMON, D., *De quan érem o no musulmans, Textos del 713 al 1010*. Vic: Eumo Editorial / Institut d'Estudis Catalans, 2000.
- CODOIN, "Relación de la guerra de Cipro y de la batalla de Lepanto escrita por Fernando de Herrera", Tom. XXI, Madrid: 1852.
- FÀBREGA I GRAU, À.: *Diplomatari de la Catedral de Barcelona. Documents dels anys 844-1000*. Barcelona: Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, 1995.
- FELIU, G.; SALRACH, J.M. (dir.); ARNALL, M. J.; BAIGES, I.J. (coord.); BENITO, P.; CONDE, R.; FARÍAS, V.; TO, LL., *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, 3 vols. Barcelona: Fundació Noguera, 1999.
- ORDEIG, R., *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1990.
- PARDO, M., *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.
- PUIG, P., *El monestir de Sant Llorenç de Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles XI i XII*, 3 vols. Barcelona: Fundació Noguera, 1995.
- PUIG, P.; ROBLES, J.; RUIZ, V.; SOLER, J.; CAPELLADES, J., *Diplomatari de Sant Llorenç del Munt (1101-1230)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2013.
- PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J., *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera, 2001.
- RIUS, J., *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*, 4 vols. Barcelona: CSIC, 1945-1981.
- UDINA, F., *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*. Barcelona: CSIC, 1951.

Bibliografia

- AMMIRATO, S., *Delle Famiglie Nobili Napoletane. Parte Seconda*. Florència: Amadore Massi da Furlì, 1651.
- BARCELÓ, M., “La cuestión septentrional. La arqueología de los asentamientos andalusíes más antiguos”, *Edad Media*, 9 (1991), p. 341-353.
- BENITO, P., “Pleitear contra el señor del castillo y bajo su jurisdicción”, *Studia Historica Medievalia*, 30 (2012), p. 213-235.
- BOLÒS, J., *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004.
- CARRERAS I CANDI, F., *Lo Castell-Bisbal del Llobregat. Apuntacions històriques de la edat mitjana*. Barcelona: Reial Acadèmia de la Història i de les Lletres de Barcelona, 1900.
- DEL FRESNO, P., *Memòria intervenció arqueològica parcel·les 2, 3a, 3b, 4 i 5 - Polígon Residencial Eixample del Casc (Castellbisbal)*. Barcelona: Arxiu del Servei d'Arqueologia, 2001-2002 (memòria núm. 4.446).
- FARÍAS, V., *El mas i la vila a la Catalunya medieval. Els fonaments d'una societat senyorialitzada (segles XI-XIV)*. València: PUB, 2009.
- FELIU, G., *La llarga nit feudal: Mil anys de pugna entre senyors i pagesos*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2009.
- FONT PIQUERAS, J., *Sant Joan de Benviure (Castellbisbal, el Vallès Occidental)*. Barcelona: Arxiu del Servei d'Arqueologia, 2016 (memòria núm. 12.732).
- GARCIA-OLIVER, F., “L'expansió (1200-1350)”, *Història agrària dels Països Catalans*, vol. 2. Barcelona: Fundació Catalana per la Recerca, 2004, p. 91-118.
- GIBERT REBULL, J., *En els orígens del «Castrum Benevivere quem vocant Episcopale»: el terme de Benviure / Castellbisbal, de l'antiguitat tardana a l'edat mitjana*. Castellbisbal: Ajuntament de Castellbisbal, 2019.
- GIBERT, J., “*Quelques notes sur la frontière de la Catalogne Centrale au IXe siècle*”, *Les frontières pyrénéennes au Moyen Âge (VIe-XVe siècles)*. Saragozza: Universidad de Zaragoza, 2018, p. 169-187.
- GIBERT, J., *A l'ombra de Barchinona. Antecedents i gènesi de la societat feudal a l'entorn del delta del Llobregat (segles VI-XI)*. El Prat de Llobregat: Ajuntament del Prat de Llobregat, 2016.

- GIBERT, J., *L'expressió material del poder durant la conquesta comtal. Esglésies, castells i torres a la Catalunya Central (segles x-xi)*. La Pobla de Claramunt: Ajuntament, 2018, p. 157-159.
- MARTÍ, R., “Els Castellvell durant el segle x. Artífexs i veguers de la Marca de Barcelona”, *Anuario de Estudios Medievales*, 47/2 (2017), p. 679-705.
- MATEU I MIRÓ, J., *Les masies de Castellbisbal*. Castellbisbal, Publicacions del Museu de la Pagesia, 1999.
- MATEU I MIRÓ, J., *Semblança de Castellbisbal. Notícies històriques des dels inicis fins al segle xx*. Castellbisbal: Patronat Municipal del Museu de la Pagesia, 1987.
- MAURI, A.; CARULLA, N., “La casa de deodades de Castellbisbal”, *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya: Els conjunts monàstics*. Barcelona: ACRAM, 2003, p. 129-132.
- MAURI, A.; SOLER, M., “Els castells i l'organització i explotació del territori a la línia del Llobregat i el Penedès (segles ix-xi)”, *Els castells a la Mediterrània nord occidental*. Arbúcies: Universitat de Girona, Universitat de Barcelona, Museu Etnològic del Montseny, 2004, p. 131-140.
- MAURI, A., *La configuració del paisatge medieval: el comtat de Barcelona fins el segle xi* (tesi doctoral inèdita). Barcelona: Universitat de Barcelona, 2006.
- MORAN I OCERINJAUREGUI, J., *El Capbreu de Castellbisbal. Estudi filològic i lingüístic d'un text català antic*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1984.
- NADAL, E., *Intervenció arqueològica a l'Ermida de Sant Joan de Benviure (Castellbisbal, el Vallès Occidental)*. Maig-setembre de 2018. Barcelona: Arxiu del Servei d'Arqueologia, 2018 (Memòria d'excavació inèdita).
- NAVARRO SÁEZ, R.; MAURI MARTÍ, A.; FARRENY AGRÀS, M., “Basílica de Santa Margarida de Martorell”, *Del romà al romànic: història, art i cultura de la Tarraconsense mediterrània entre els segles iv i x*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 186-188.
- NAVARRO, R.; MAURI, A., *Memòria de les excavacions arqueològiques a l'església de Santa Margarida de Martorell. Campanyes 1983-1997*. Barcelona: Arxiu del Servei d'Arqueologia, 1998 (Memòria d'excavació inèdita).
- NOLLA, J.M., “La Catalunya Vella: de la caiguda de l'Imperi romà a la fi del domini carolingi. Una visió des de l'arqueologia”, *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Tarragona: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, 2011, p. 34-35.

- PAGÈS, M., *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- PEDEMONTE, B., *Notes per a la història de la baronia de Castellvell de Rosanes. Martorell, Abrera, Castellví de Rosanes, Castellbisbal, Sant Andreu de la Barca i Sant Esteve Sasrovires*. Barcelona: Impremta Elzeviriana i Llibreria Camí, 1929.
- PUJADES CAVALLERIA, J.; Subiranas Fàbregas, C., *Memòria de la intervenció arqueològica a l'ermita de Sant Joan de Benviure o de Ca n'Esteper*. Barcelona: Arxiu del Servei d'Arqueologia, 2000 (Memòria d'excavació inèdita).
- RECHE, A., *Castellbisbal: castell, família i conflicte (s. XII-XV)*. Castellbisbal: Ajuntament de Castellbisbal, 2020.
- RIERA I MELIS, A., *Senyors, monjos i pagesos. Alimentació i identitat social als segles XII i XIII*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1997.
- RIERA, S., “Canvis ambientals i modelació antròpica del territori entre l'època ibèrica a l'altmedieval a Catalunya: aportacions de la palinologia”, *Cota Zero*, 20 (2005), p. 99-107.
- ROIG, J., “Esglésies rurals de l'Antiguitat Tardana i de l'època altmedieval al territori de Barcelona (segles V al X)”, *Esglésies rurals a Catalunya entre l'Antiguitat i l'edat mitjana (segles V-X)*. Bolonya: BraDypUs, 2011, p. 99-121.
- RUIZ I ELIAS, A., *Parròquia de Castellbisbal. Notes històriques*. Castellbisbal: Parròquia de Sant Vicenç, 1998.
- SABATÉ, F., *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1997.
- SALES, J., *Las construcciones cristianas de la Tarraconensis durante la antigüedad tardía: topografía, arqueología e historia*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2012.
- SALRACH, J. M., “Època prefeudal (segles VIII-X) i canvi feudal (segles XI-XII)”, *Història agrària dels Països Catalans*, 2. Barcelona: Fundació Catalana per la Recerca, 2004.
- SOLER, M., “Feudalisme i nucleació poblacional. Processos de concentració de l'hàbitat al comtat de Barcelona entre els segles X i XIII”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 23-24 (2003), p. 69-101.

- SOLER, M., “Territorio e intercambios. Origen, transformación y consolidación de la red de mercados rurales del condado de Barcelona entre el siglo XI y la primera mitad del siglo XIV”, *Industrias y mercados rurales en los reinos hispánicos (siglos XIII-XIV)*. Murcia: SEEM, 2017, p. 459-474.
- VALDENEBRO, R., *Mapa de Patrimoni Cultural de Castellbisbal. Memòria tècnica*. Castellbisbal: Diputació de Barcelona, Ajuntament de Castellbisbal, 2011.
- VIGUÉ, J., PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya Romànica, El Vallès Occidental, El Vallès Oriental*, vol. XVIII. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991.
- VILÀ I VALENTÍ, J., “Notes sobre el poblament català medieval: el mercat”. *Miscel·lània Puig i Cadafalch*, I. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 1947-51, p. 225-241.

